

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pojetí demokracie u Tomáše Garrigua Masaryka

The Concept of Democracy by Tomáš Garrigue Masaryk

Autor: Bc. Kamila Procházková

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N PG - ZSV

Vedoucí práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Pojetí demokracie u Tomáše Garrigue Masaryka vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 14. dubna 2016

.....

podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Josefu Stracnému, CSc. za odborné vedení diplomové práce, za milý a vstřícný přístup a za poskytnutí cenných rad a podnětů, které mi při vypracovávání diplomové práce pomohly.

Abstrakt

Cílem diplomové práce je propojit Masarykovo teoretické uvažování o demokracii s jeho politickou praxí. První část práce se zaměřuje na vysvětlení pojmu demokracie, objasnění jejího vzniku a proměny přístupu k demokracii v evropském myšlení. Druhá část práce objasňuje Masarykovy úvahy o demokracii, politice, mravnosti, humanitě a realismu, které rozvíjí v kontextu českého národa a dějin. Třetí a poslední část práce pak pojednává o Masarykově praktické politice a jeho participaci na veřejném životě. Konkrétně se zabývá veřejnými kauzami, ve kterých Masaryk figuroval, jeho poslaneckou činností, aktivitami a programem v zahraničním odboji a Masarykovým výkonem úřadu prezidenta Československa. Při zpracování použitých literárních zdrojů se v diplomové práci využívá analytická a komparativní metoda.

Klíčová slova

demokracie, politika, mravnost, humanita, realismus, česká otázka

Abstract

The aim of the Masters thesis is to connect Masaryk's theoretical thinking about democracy with his political practice. The first part of this thesis explains the concept of democracy and changes of the approaches to democracy in European thought. The second part clarifies the Masaryk's thoughts on democracy, politics, morality, humanity and realism which develops in the context of Czech nation and its history. The third and final part of this thesis depicts the Masaryk practical politics and his participation in public life. In particular it describes the public disputes in which Masaryk figured, his parliamentary activities, a working and a program of czechoslovak resistance abroad and his life as the President of the Czechoslovak Republic. The analytical and comparative methods are used in this thesis.

Keywords

democracy, policy, morality, humanity, realism, czech question

Obsah

1 Úvod	7
2 Demokracie	9
2.1 Vznik a vývoj demokracie	10
2.2 Historické proměny přístupu k demokracii	11
3 Demokracie jako názor na život a svět.....	20
3.1 Politika vědou a uměním	26
3.2 Mravnost.....	30
3.3 Humanita	34
3.4 Realismus.....	36
3.5 O výchově a vzdělání	38
3.6 Česká otázka	41
4 Masarykova politická praxe	47
4. 1 Masarykova nepolitická politika	47
4.2 Masaryk jako poslanec Říšské rady.....	54
4.3 Masarykův boj za vznik českého státu	59
4.4 Masaryk jako prezident Československa.....	67
5 Závěr.....	72
6 Seznam použitých informačních zdrojů	73

1 Úvod

Diplomová práce *Pojetí demokracie u Tomáše Garrigua Masaryka* si klade za cíl objasnit Masarykovo uvažování o demokracii a spolu s tím vysvětlit provázanost demokracie s politikou, mravností, humanitou, realismem a vzděláním. V této souvislosti bude potřeba přiblížit i českou otázku, která se zabývá smyslem našich dějin a hodnotami, na kterých by měl český národ stavět svoji přítomnost. Dalším cílem práce bude propojit Masarykův teoretický přístup k demokracii s jeho politickou praxí a jeho zájmem o veřejné dění. Předkládaná diplomová práce by měla být přehledným souhrnem toho, co pro Masaryka demokracie znamená a současně dokladem, že Masaryk nejen teoreticky prosazoval demokracii, nýbrž ji i ve vlastním životě uskutečňoval.

Pro vypracování diplomové práce budou použity v seznamu uvedené literární zdroje a prameny. Bude se jednat o primární zdroje, jejichž autorem je Masaryk a o sekundární literaturu zabývající se Masarykovými názory a jeho životem. Uvedené literární zdroje a prameny budou prostudovány, analyzovány a následně v textu práce použity. Diplomová práce tak bude vznikat na základě analytické a komparativní metody, které budou během vlastního studia literatury využívány.

Diplomová práce se bude skládat kromě úvodu a závěru ze tří teoretických kapitol. První kapitola bude věnována vysvětlení pojmu demokracie z pohledu různých autorů. Následně bude vysvětlen vznik demokracie a historické proměny přístupu k demokracii v evropském myšlení. První kapitola by měla sloužit jako teoretický rámec demokracie a měla by přiblížit základní demokratické hodnoty, které ve svých spisech rozvíjel i Masaryk. Druhá kapitola bude pojednávat o Masarykově představě o demokracii, která bude uceleně vysvětlena ve spojení s pojmy politika, mravnost, humanita, realismus a vzdělání. Kromě toho bude druhá kapitola objasňovat českou otázku, tak jak se ji snažil vysvětlit Masaryk a jak ji chápali jiní čeští myslitelé. Třetí kapitola se bude zabývat Masarykovou politickou praxí. Přiblíží veřejné kauzy 19. a 20. století, ve kterých Masaryk vystupoval. Poreferuje o jeho činnosti poslance Říšského sněmu, vůdce zahraničního odboje a prezidenta Československa. Poslední kapitola by tak měla dokazovat, že Masaryk demokratické hodnoty nejen hlásal, ale především jimi celý svůj život žil.

Předkládaná diplomová práce nebude dílem výhradě politologickým, i přestože důraz bude kladen především na politologické souvislosti. Masarykovy spisy se vyznačují

mezioborovými přesahy, a proto i diplomová práce bude mít multidisciplinární charakter. Bude to práce, která se bude dotýkat filosofie, etiky, náboženství, historie a pedagogiky.

2 Demokracie

Lubomír Kopeček a Vít Hloušek uvádějí, že pojem demokracie pochází z řeckého slova *démokratiá*, což se běžně překládá jako vláda lidu¹. Oba autoři si však kladou otázku, co to ta vláda lidu vlastně je? V literatuře najdeme velké množství odpovědí, a to z toho důvodu, že samotný pojem demokracie není všemi autory jednotně definován a chápán. Kopeček a Hloušek připomínají definici demokracie podle Abrahama Lincolna, který prohlásil, že demokracie je vláda lidu, prostřednictvím lidu a pro lid (Hloušek, Kopeček, 2003, s. 15).

Giovanni Sartori doporučuje chápat demokracii v jejím původním, čili doslovném překladu jako vládu lidu či moc lidu. Dodává, že významy slov mají svoje dějiny, což znamená, že určité slovo má konkrétní význam a my bychom měli slovům jejich původní význam ponechat. Současně však konstatuje, že se ukazuje definice pojmu demokracie jako moci či vlády lidu velmi nejednoznačnou (Sartori, 1993, s. 23).

Jiný přístup k pojmu demokracie uplatňuje Robert Dahl, který nepovažuje za důležité přesně definovat pojem demokracie. Za přínosnější považuje, stanovíme-li si soubor pravidel a zásad, podle nichž budeme ve státě jednat. Tímto souborem pravidel a zásad je míněna ústava. Dahl píše, že klíčovou premisou každé ústavy by měla být politická rovnost. Postavení občanů v jiných oblastech života rovné být nemusí, avšak v systému vládnutí je tato rovnost základní (Dahl, 2003, s. 38-39).

Jinak demokracii pojímá Mikuláš Lobkowitz, který rozlišuje tři významy slova demokracie a přídavného jména demokratický. První význam označuje demokracii jako formu vlády lišící se od ostatních vládních forem jako je aristokracie, monarchie, tyranie, totalita atd. Druhý význam se váže ke slovu demokratický, které nemusí být užito pouze v kontextu státu či formy vlády, ale lze ho aplikovat na většinu institucí např. školu, ministerstvo, armádu, rodinu a jiné. Lobkowitz tím míní, že pokud řekneme, že škola by měla být více demokratická, vyjadřujeme tím požadavek, aby brala větší ohled na přání žáků, učitelů a rodičů. Třetí význam slova demokratický se objevuje ve spojení slov – být demokrat či demokraticky jednat. V takovém pojetí je daná vlastnost pojímána jako ctnost člověka (Kohout, 2003, s. 13-14).

Jiné tři významy slovu demokracie přiřazuje Jan Blahoslav Kozák. Ten píše, že v prvním významu se demokracie vykládá z pohledu lidských práv a povinností jako volnost, rovnost

¹ Kunc a Dvořáková píší, že poprvé pojem demokracie použil Hérodotos (Pinc, 1999, s. 137).

a bratrství. V druhém významu se demokracie chápe jako státní forma, ve které vládne lid. A v posledním třetím významu se demokracie interpretuje z pohledu společenské teze já pán, ty pán (Kozák, 1924, s. 4).

Mnohovýznamově pojímá demokracii i Masaryk. Demokracie pro něj není pouze forma státního zřízení upravující vnitřní uspořádání státu. Demokracie pro něj znamená daleko víc. Především je Masarykovi demokracie novým přístupem člověka k jeho životu a k okolnímu světu. Masaryk píše, že stát se demokratem znamená, stát se novým člověkem. Pravý demokrat demokraticky cítí a jedná nejen ve věcech veřejných, tedy ve vztahu k politice, nýbrž i ve věcech soukromých, ve vztahu k rodině, přátelům a blízkým. Demokracie je Masarykovi snahou o nový život (Masaryk, 1923, s. 43-45).

2.1 Vznik a vývoj demokracie

Vznik demokracie a demokratického uvažování je spjat se starověkým městem Athény. Jochen Bleicken uvádí, že Athéňané, konkrétně Aristoteles, spojovali vznik demokracie se Sólonem, významným státníkem a tvůrcem řady reforem, ke kterým patřily - porotní soudy, obsazování úřadu losem a ustanovení nové rady čtyř set. I přes řadu reforem, které Sólon vykonal, Bleicken nesouhlasí s jeho označením za tvůrce demokracie². Tvrdí, že změna státního zřízení není nikdy výsledkem snah jednoho člověka. Ke změně formy vlády dochází pod vlivem komplexní proměny politických a sociálních podmínek života lidí. Jinými slovy tvrdí, že aby došlo k uchycení demokracie ve společnosti, muselo by dojít k celkové proměně politického myšlení athénských občanů, k čemuž tehdy nedošlo. Bleicken však neupírá Sólonovi významný podíl na ovlivnění dalšího demokratického vývoje Athén (Bleicken, 2002, s. 19-21).

Bleicken píše, že dalším významným athénským státníkem byl Kleisthenés, kterého Hérodotos označil za tvůrce demokracie hlavně proto, že ukončil vládu athénské aristokracie. Kleisthenés zavedl nové politické uspořádání Athéňanů, které všechny občany územně rozdělilo do deseti fýl a udělilo jim politickou rovnoprávnost. Tím se výrazně oslabil politický vliv aristokracie a zvýšila se politická angažovanost občanů. Kromě toho Kleisthenés zavedl

² Bleicken píše, že Sólon neuznával rovnost občanů, naopak byl přesvědčen, že každý občan by měl mít sobě přiměřené postavení ve státě (Bleicken, 2002, s. 29).

střepinový soud neboli ostrakismos³, který rozhodoval o vypovězení vlivného a pořádek ohrožujícího politika z obce na dobu deseti let. Bleicken uvádí, že střepinový soud měl pravděpodobně zabránit občanským rozbrojům (Bleicken, 2002, s. 43-47).

Bleicken píše, že Kleisthenés položil základ k demokracii a to tím, že uzákonil rovnost občanů. Avšak o demokracii jako politickém zřízení, ve kterém občané mají nejen práva, ale rovněž je i aktivně využívají, můžeme mluvit až později v dobách řecko-perských válek, tedy v dobách, kdy politiku výrazně ovlivňoval Perikles (Bleicken, 2002, s. 75-76). Bleicken uvádí, že během válek Řeků proti Peršanům výrazně stoupl vliv Athén na Peloponésském poloostrově. Athény se tak díky svému početnému loďstvu staly rovnocenné Spartě. Kromě toho se Athény rozvíjely i politicky, za Perikla dochází k upevnění a ustálení demokratického zřízení. Z důvodů všeobecné prosperity Athén se tak demokratická forma vlády stává přitažlivou i pro jiné řecké obce, ve kterých panovala politická nestabilita. Athény se růstem své moci a vlivu staly Spartě konkurencí. Jejich nepřímé boje o hegemonii na Peloponésském poloostrově zapříčinily vznik peloponéské války (Bleicken, 2002, s. 78-85).

Peloponéská válka skončila pro Athény drtivou porážkou. Athény ztratily mocenské postavení a všechna území v cizině, bylo zničeno jejich loďstvo a především ztratily vládu ve své vlastní obci. Vítězná nedemokratická Sparta si vynutila zánik athénské ústavy a změnila tehdejší demokratický athénský režim na oligarchii - do čela Athén dosadila vládu třiceti mužů (Bleicken, 2002, s. 88-89). Historické události nám tak vysvětlují, proč filosof Platón, svědek tehdejšího dění, byl proti demokratickému zřízení. Pravděpodobně v něm totiž viděl důvod athénské prohry ve válce se Spartou a následný úpadek země. Faktem rovněž je, že v době athénské demokracie byl Sókrates, učitel Platóna, nespravedlivě odsouzen k smrti.

2.2 Historické proměny přístupu k demokracii

Postoj k demokracii se v historii různil. Někteří myslitelé považovali demokracii za nežádoucí politické zřízení, jiní ji chápali jako formu vlády, o kterou bychom měli usilovat. V následující kapitole si proto uvedeme oba historické přístupy k demokracii, kdy jedněmi je demokracie chápána negativně a druhými pozitivně.

³ Jednalo se o soud, při němž hlasovalo minimálně 6000 občanů. Politik, jehož jméno se na hliněném střepu objevilo nejčastěji, musel odejít ze země (Bleicken, 2002, s. 47).

Negativní pojetí demokracie pochází od dvou významných řeckých filosofů a to Platóna a Aristotela. Platón ve svém díle *Ústava* studuje jednotlivá politická zřízení tehdejší doby a dochází k závěru, že nejlépe se občanům povede, bude-li obec spravována filosofy či jedním filosofem⁴. Platón dále píše, že jedině filosofové si nejvíce váží pravdy a spravedlnosti. Nebude je proto možné nijak podplatit, neboť majetek a peníze jsou pro ně bezcenné (Platón, 2014, s. 302). Jedině politik oproštěný od touhy po bohatství může jednat v zájmu obecného blaha. Toho si byl Platón vědom, a proto věřil, že pouze filosofové nastolí spravedlivou vládu.

Platón analyzuje i další možné formy vlády dané doby a to timokracii, oligarchii, demokracii a tyranii. Timokracie je vláda moudrých a ctnostných. Platón píše, že chyba v takovém zřízení nastává, začnou-li lidé moudří plodit děti s nevhodnými partnery. Jejich děti tak nebudou mít patřičné schopnosti a vlastnosti k vládnutí a sklouznou k hromadění majetku (Platón, 2014, s. 306-307). V takové obci začne zaujímat vůdčí postavení aristokracie, což povede k transformaci obce na oligarchii (Platón, 2014, s. 305). Timokracie přechází v oligarchii proto, že politici se přestávají starat o ctnostné jednání a namísto toho shromažďují majetek, peníze a přestávají se řídit zákony. Úřady jsou obsazovány pouze bohatými občany a chudí lidé jsou z politiky vytlačováni. V takový moment už mluvíme o oligarchii, vládě bohatých občanů (Platón, 2014, s. 311-312).

V oligarchii se těší úctě bohatí lidé a postupně se z obce vytrácí ctnost a dobří lidé. Oligarchická ústava stanoví, že se na vládě mohou podílet pouze ti občané, kteří disponují majetkem do minimálně stanovené výše (Platón, 2014, s. 312). V takové obci mají nejvyšší hodnotu peníze, lidé se proto chtějí stát co nejbohatšími. To se ovšem povede jen menšině obyvatel, většina obyvatel zůstává chudá a ta se bouří proti bohatým. „*Demokracie tedy, myslím, vzniká, kdykoli chudí zvítězí a z přívrženců druhé strany pobijí, jiné vyženou z obce, zbylým pak dají rovné právo v občanském životě i v úřadech a úřady jsou v ní obsazovány většinou losem*” (Platón, 2014, s. 319-320).

Demokratickou obec Platón charakterizuje jako obec rovnou a svobodnou, kde si každý může dělat, co chce a žít způsobem, jaký se mu líbí (Platón, 2014, s. 320-321). Lidé v takové obci nedbají zákonů psaných či nepsaných, protože ty by omezovaly jejich svobodu. Demokracii proto Platón chápe jako bezvládní, kde není pánů a kde si jsou všichni rovni. Právě rovnost a svoboda stávají se nejvyššími hodnotami demokracie, které zahrnují celou společnost. Děti přestávají mít v úctě své rodiče, protože jim jsou rovny, stejně tak přistěhovalci se cítí

⁴ Platón filosofa charakterizuje jako milovníka moudrosti. Tedy toho, kdo touží po pravém rozumovém poznání (Platón, 2014, s. 231-232).

rovni již usedlému občanovi. Mladí lidé se pokládají za rovné starším, stejně jako je žena rovna muži. Platón píše, že přílišná svoboda ani nemůže vést k ničemu jinému než k přílišnému otroctví, tedy k tyranii (Platón, 2014, s. 327-329). Tyranie nastává, když se v demokracii objeví jeden člověk, jenž odstraní všechny schopné, ctnostné a moudré lidi z obce a sám se ujme vlády (Platón, 2014, s. 334).

Platón chápal demokracii jako politické zřízení nežádoucí pro společnost a podobně demokracii pojímal i jeho žák Aristoteles. Aristoteles ve své díle *Politika* rozděluje ústavy na správné a nesprávné. Ústavy správné jsou takové, které slouží obecnému prospěchu a blahu občanů. Jejich opakem jsou ústavy nesprávné, které zvýhodňují jen některé obyvatele a slouží k jejich egoistickým záměrům (Aristoteles, 2009, s. 110).

K ústavám, které zabezpečují obecný prospěch, patří: monarchie, aristokracie a políteia. Monarchii nazývá Aristoteles také královstvím a označuje jí vládu jedné osoby. Aristokracie je vláda několika málo nejlepších mužů. Políteia je správa obce pro obecné blaho a je vedena větším množstvím mužů. Každá z uvedených správných ústav má podle Aristotela i svoji nesprávnou verzi. Tyranie je protipólem monarchie a vyznačuje se despotickou samovládou, která vede ku prospěchu tyrana. Oligarchie je negativní verze aristokracie a je charakteristická tím, že zvýhodňuje bohaté občany. A poslední z nežádoucích ústav je demokracie, která je nesprávnou verzí políteie a vyznačuje se tím, že uspokojuje zájmy chudých občanů (Aristoteles, 2009, s. 111).

Nyní si upřesníme, jak Aristoteles charakterizuje demokratickou ústavu, kterou vnímá podobně jako Platón. Aristoteles píše, že základním předpokladem demokracie je svoboda a rovnost občanů. Svoboda se v demokracii projevuje tím, že se střídavě vládne a poslouchá. Rovnost občanů se při volbách uplatňuje tak, že většina hlasů rozhodne. Dalším projevem svobody v demokracii je volba žití – každý si může žít, jak chce. Z toho vyplývá, že nikdo nechce být nikomu podřízen (Aristoteles, 2009, s. 211). Aristoteles však upozorňuje, že rovnost s sebou přináší i úskalí. Demokratická ústava totiž uzákoňuje to, na čem se shodla většina. Aristoteles píše, že většinu obyvatel obvykle představují chudí občané. Ti by se většinově mohli dohodnout například na tom, že vyvlastní bohaté občany nebo jim způsobí jiné příkoří. Tím mizí veškerá spravedlnost a rovnost, protože za rovné či spravedlivé nemůžeme považovat to, na čem se nedohodly obě strany a co zvýhodňuje pouze početnější stranu (Aristoteles, 2009, s. 212-213).

Platón i Aristoteles žili v době athénské demokracie. V době, kdy moc a sláva Athén již byla historií. Oba byli svědky toho, jak se demokracie střídala s oligarchií a tyranii, avšak bez

jakéhokoli zlepšení celkové situace. Není se proto čemu divit, proč oba patří ke kritikům demokracie. Jejich úvahy o demokracii poukazují na slabiny, které demokracie vždy měla a nejspíše i vždy mít bude. Nyní přejdeme v historii demokracie do období 17. století do Anglie, kde filosofové Thomas Hobbes a John Locke uvažovali o rovnosti a svobodě lidu jako o přirozeném právu člověka.

Hobbes ve svém díle *Leviathan* mluví o některých základních principech demokracie, jako jsou rovnost a svoboda, které spojuje s přirozeným stavem člověka. Hobbes uvádí, že všichni lidé jsou si od přírody rovni a to jak v tělesných tak i v rozumových schopnostech. Tímto tvrzením Hobbes nepopírá skutečnost, že existují rozdíly mezi lidmi. Uvědomuje si, že někteří lidé jsou silnější, jiní slabší, někteří chytřejší a jiní méně bystří. Avšak dodává, že i ten nejslabší má dostatek sil, aby za pomoci intrik či spojenců zabil toho nejsilnějšího. Hobbes tím zdůrazňuje, že rozdíly mezi lidmi nejsou natolik významné, aby si jeden člověk mohl nárokovat výhody, které druhý mít nemůže. (Hobbes, 2009, s. 87).

Další přirozené právo člověka je svoboda. Hobbes píše, že každý člověk má právo uplatnit svoji moc tak, aby zachoval svůj vlastní život. Člověk se tak může bránit všemi možnými prostředky, aby si zachoval život (Hobbes, 2009, s. 91-92). Hobbes uvádí, že tento přirozený stav svobody a rovnosti vede k válce každého proti každému. Je to stav strachu o vlastní život, kdy každý člověk žije osamocený a zvířecí život. V přirozeném stavu neexistuje žádná společnost, žádné zákony, žádné umění, žádné obdělávání půdy, žádné budovy a žádná tvůrčí aktivita člověka. Hobbes usuzuje, že v přirozeném stavu nemůže být nic nespravedlivého či spravedlivého, protože jak spravedlnost, tak i nespravedlnost jsou dány zákonem. Kde není zákon a obecná moc, tam nemohu pociťovat ani nespravedlnost. Podobně tomu je i s vlastnictvím, které v takovém stavu neexistuje. Věc vlastním pouze po tu dobu, po jakou jsem schopný si ji udržet. Nerozlišuje se, co je v mém vlastnictví a co ve vlastnictví někoho druhého. Jinými slovy věci jsou toho, kdo si je vybojuje (Hobbes, 2009, s. 89-91).

Přirozený stav je stavem nejistoty a obavy o svůj život. Tento stav lidem dlouhodobě nevyhovoval. Hobbes píše, že lidé se proto dohodli a vzdali se svých přirozených práv a to buď zřeknutím se jich, anebo převodech těchto práv na jinou osobu či osoby. Touto úmluvou člověk ztratil svá přirozená práva a jeho povinností se tak stává neklást odpor těm, kterým své právo přenechal. Hobbes proto veškeré stížnosti lidí na bezpráví či nespravedlnost považuje za absurdní (Hobbes, 92-93). Soudí totiž, že pokud se lidé jednou rozhodli vzdát se své svobody a rovnosti, nemají právo se jich zpětně domáhat. Hobbes byl zastánce pevné vlády

panovníka⁵ a poslušnosti lidu. Jeho politické uvažování je tak v rozporu s demokratickými hodnotami.

Druhý anglický myslitel John Locke vystupuje jako kritik absolutní monarchie. Locke ve svém díle *Dvě pojednání o vládě* píše, že monarcha nepečuje o lid z lásky k němu, ale pečuje o něj proto, aby měl z něho nějaký užitek. Stará se o lid z lásky k sobě samému (Locke, 1965, s. 183). Locke uznává přirozená práva člověka a dodává, že všichni lidé jsou svobodní, rovni a nezávislí. Žádný člověk nemůže být podroben druhému člověku bez svého souhlasu. Lidé se však rozhodli přirozených práv vzdát a to tím, že se dohodli s ostatními a sjednotili se v jedno společenství. Lidé se tím stali součástí občanské společnosti, která jim zajišťuje bezpečný a pohodlný život a chrání jejich soukromé vlastnictví. Locke píše, že dohodou vytvořili lidé jedno politické těleso, které bude řízeno souhlasem většiny. Ostatní členové se musí i v případě, že nesdílí souhlas většiny, podřídit, protože jsou vázáni smlouvou (Locke, 1965, s. 185).

Locke si kladl otázku, proč se člověk vzdal přirozeného stavu, když byl plně svoboden a byl svým vlastním neomezeným pánem. Došel k závěru, že člověk tak učinil především proto, aby zachoval své vlastnictví. Zachování soukromého vlastnictví mu mohou garantovat jen obecně přijaté zákony. Proto člověk aby ochránil svůj majetek, volí si raději ztrátu přirozených práv. V přirozeném stavu totiž neexistuje nestranný soudce, který by podle zákonů majetkové spory rozsoudil a rovněž zde schází moc, jež rozsudek vykoná (Locke, 1965, s. 198-199).

Člověk tak očekává, že s přijetím zákonů mu stát bude chránit jeho soukromé vlastnictví a jeho zájmy. Aby se to dělo spravedlivě, rozdělil Locke moc ve státě na zákonodárnou, výkonnou a federativní. Uvádí, že rozdělení moci je nezbytné, protože jinak by ti, co zákony schvalují, nemuseli zákony ctít a mohli by si zákony různě přizpůsobovat. Lidem by pak nebyla garantována nedotknutelnost jejich majetku. Locke píše, že zákonodárná moc je nejvyšší moc ve státě, protože vydává zákony vedoucí k veřejnému blahu. Jejím účelem je především zachování života lidí a jejich majetku, nemůže mít nikdy za cíl zotročit si či ochudit poddané. Výkonná moc pak dohlíží na provádění zákonů a na to, zdali zákony zůstávají platné v jejich původním znění. Kromě toho Locke mluví i o třetí moci ve státě a tou je moc federativní, jež by byla spravována stejnými osobami, které by spravovali i moc výkonnou. Moc federativní Locke chápe jako moc, která by upravovala vztahy státu s ostatními státy či osobami mimo vlastní stát. Vyhlášovala by války či uzavírala mír (Locke,

⁵ Hobbes byl zastáncem absolutistické monarchie (Locke, 1965, s. 10).

1965, s. 202-209). Moc federativní by tak spravovala záležitosti zahraniční politiky a mezinárodních bezpečnosti.

Již tím, že Locke rozdělil moc ve státě, vyjadřuje svůj negativní postoj k absolutistické monarchii, ve které panovník zákony vydává, avšak sám jim nepodléhá. Hloušek píše, že Locke ve svém spise obhajuje konstituční monarchii proti absolutistické vládě panovníka (Hloušek, 2007, s. 58). V porovnání s Hobbesem, který byl zastáncem absolutistické monarchie, nastává u Locka posun směrem k větší svobodě a politické participaci lidu. V Lockových úvahách o vládě a správě státu nedochází až k takovému posunu, že by v demokracii viděl ideál. Takový obrat přišel až ve století následujícím.

Výrazný posun v myšlení směrem k demokracii můžeme zaznamenat u dvou myslitelů 19. století a to u Jeana Jacquese Rousseaua a Alexise de Tocquevilla. Rousseau, autor díla *O společenské smlouvě*, na rozdíl od Hobbesa a Locka chápe přirozený stav jako ideální stav, kdy jsou lidé svobodní a jsou si všichni rovni. Rousseau uvádí, že nejstarší přirozená společnost je rodina, ve které děti zůstávají s otcem tak dlouho, dokud ho potřebují ke svému přežití. Rodina by měla být vzorem ke správě státu, kdy otec rodiny je obrazem hlavy státu a děti jsou obrazem lidu (Rousseau, 2002, s. 5-13). Rousseau píše, že v okamžiku, kdy přestal přirozený stav garantovat jedinci zachování jeho života, čímž by hrozilo vyhynutí lidského druhu, mění člověk způsob svého života a slučuje se s ostatními lidmi. Sloučení probíhá na základě společenské smlouvy, kdy každý člen podrobuje svoji svobodu a svoji moc obecné vůli, která má za cíl obecné blaho. Rousseau píše, že se tak vytvoří kolektivní těleso, ve kterém má každý člen svůj hlas a které nazývá státem, konkrétně pak republikou (Rousseau, 2002, s. 23-26).

Rousseau uvádí, že se člověk přechodem od přírodního do občanského stavu mění. Člověkem, který dříve jednal jen s ohledem sám na sebe, je v novém občanském stavu nucen chovat se podle zásad jiných. A při rozhodování, jak se zachová, se musí více řídit svým rozumem než pudy. Stává se tak bytostí myslící, v čemž Rousseau vidí na jednu stranu pozitivum, kdy člověk přestává být omezeným zvířetem, a na druhou stranu v tom vidí nebezpečí. Dodává, že pokud je schopnost myslet zneužívána, s některými lidmi pak může být zacházeno hůře jak se zvířaty (Rousseau, 2002, s. 29-30). Rousseau měl pravděpodobně na mysli osoby, kterým byla zcizena jejich svoboda a stali se otroky či poddanými. S takovými lidmi bylo v minulosti jednáno jako s majetkem, nikoli jako s živou myslící, cítící a svobodou bytostí.

Rousseau v díle *O společenské smlouvě* rozlišuje mezi demokracií, aristokracií a monarchií. V demokracii vládne nejpočetnější část národa, v aristokracii vládne malý počet občanů a v monarchii vládne jediný člověk, který všem ostatním jejich moc přidělí. Rousseau píše, že každá z uvedených vlád je lepší v určitých případech a podmínkách. Uvádí, že demokratická vláda je nejvhodnější pro malé státy, aristokratická pro středně velké státy a monarchistická pro velké státy (Rousseau, 2002, s. 76-77). Kromě kritéria velikosti státu Rousseau rozdělení vhodnosti vlád doplňuje o další kritérium a uvádí, že demokracie je vhodná pro státy chudé, aristokracie pro státy středně bohaté a monarchie pro státy bohaté (Rousseau, 2002, s. 91).

Rousseau se dále zamýšlí nad každou formou vlády a blíže ji upřesňuje. Pro naši potřebu se zaměříme na jeho úvahy o demokracii. Rousseau uvádí, že nikdy v historii neexistovala pravá demokracie a nikdy ani existovat nebude. A to ze dvou důvodů. Je proti přirozenému řádu, aby velký počet lidí vládl a malý se jím nechal ovládat. A navíc si Rousseau nedovede představit, že by byl lid při každé veřejné záležitosti shromažďován, a že by každý občan znal každého občana. Takové fungování je možné pouze v malém počtu lidí, tedy v malém státě (Rousseau, 2002, s. 78). Rousseau píše, že demokracie je vláda dokonalá. „*Kdyby byl národ bohů, vládl by si demokraticky*” (Rousseau, 2002, s. 79). V Rousseauově představě o demokracii se formuluje požadavek po přímé demokracii, kde se občané do vládnutí přímo zapojují a nejsou nikým zastupováni. Tomuto požadavku by odpovídala pouze již zmíněná athénská demokracie, která svým malým počtem občanů umožňovala diskuze všech obyvatel.

Masaryk Rousseaua označil za otce moderní demokracie. Uvádí, že Rousseau byl proti demokracii zastupitelské a striktně prosazoval demokracii přímou. Masaryk píše, že Rousseau, vědom si toho, co obnáší přímá demokracie, uvedl, že taková demokracie nikdy nebyla a nikdy nebude. Masaryk se přiklání k Rousseauovu názoru a píše, že přímá demokracie je nemožná. Prosazuje proto demokracii zastupitelskou, tak jak je zavedená a fungující ve Spojených státech amerických (Masaryk, 1991, s. 37).

Demokracií ve Spojených státech se zabýval druhý demokratický myslitel 19. století a to Alexis de Tocqueville, autor knihy *Demokracie v Americe*. Tocqueville v publikaci pojednává o politickém systému Spojených států amerických 19. století, ze kterého vyvozuje základní principy demokracie. Jedním z hlavních principů demokracie je zásada svrchovanosti neboli suverenity lidu. Tocqueville uvádí, že zásada svrchovanosti lidu je v Spojených státech základem téměř všech institucí, je obecně uznávaná v mravech amerického lidu a deklarovaná v zákonech. Tocqueville tvrdí, že svrchovanost lidu byla tvořivým základem téměř všech vznikajících britských kolonií v Americe, avšak v té době ještě neovládala společnost do té

míry, jako je tomu v 19. století. Zásada svrchovanosti, ačkoli byla přítomná ve společnosti, se plně projevila až s vypuknutím americké revoluce (Tocqueville, 2012, s. 58-59). Tocqueville popisuje podstatu svrchovanosti amerického lidu následujícími slovy. „*Lid vládne americkému světu jako Bůh vládne vesmíru. Je příčinou i cílem všech věcí; všechno z něj vychází a všechno je jím absorbováno*” (Tocqueville, 2012, s. 60).

Dalším demokratickým principem je Tocquevillovi idea práv, kterou ztotožňuje s ideou ctnosti přenesenou do politického života. Tocqueville tvrdí, že prostřednictvím ideje práv lidé vymezili, co je volnost a co je již tyranie. Je přesvědčen, že bez úcty lidu k právu není velkého národa, protože zákony jako takové jsou základem společnosti. Tocqueville uvádí, že americký lid dobře pochopil ideu práv, která vychází z teze, že mám-li jistá práva, nebudu útočit na práva druhých, aby oni neporušovali moje práva. Tocqueville píše, že zatímco v Americe se tak lidé přirozeně podřizují každému úředníku, v Evropě lidé autoritou opovrhují. To je důsledkem rozdílu v přístupu k právům. Americká demokratická vláda šíří ideu práv ke každému občanu. Nerozlišuje, zdali se jedná o bohatého či chudého občana, idea politických a vlastnických práv se týká všech obyvatel. Právě v naučení lidu používat svých práv vidí Tocqueville budoucnost. Dodává, že náboženství a s ním i pojetí práva od Boha ztrácí svou sílu stejně jako mravní pojetí práva. Lidem proto musí být ukázáno, že právo se pojí s jejich osobním zájmem. Tocqueville to připodobňuje k situaci, kdy dítě bere cizí věci do svých rukou a hraje si s nimi, dokud nepochopí, že i mu může být jeho hračka sebrána (Tocqueville, 2012, s. 232-233).

S naučením lidu používat svoje práva souvisí jeho aktivita v politickém životě. Tocqueville píše, že znakem svobodné země je aktivita, pohyb, úsilí o zlepšení a pokrok. Taková země pak bude bohatší a celkově se jí bude více dařit než zemi pasivní, kde svoboda není. Tímto politickým pohybem charakterizuje Tocqueville Spojené státy americké, kde lidé politickou aktivitou pracují na svém blahu. Uvádí, že vměšování se do řízení společnosti je pro Američany nejdůležitější věcí a současně i potěšením. Pokud by Američané byli o toto právo připraveni, pociťovali by prázdnotu. Oproti tomu v jiných zemích občané přijímají s nechutí svá politická práva, protože to vnímají jako okrádání se o čas a raději se uzavírají do svého omezeného a sobeckého světa (Tocqueville, 2012, s. 236-238).

Dalším demokratickým principem je vláda většiny. Tocqueville píše, že v demokracii se bez většinového souhlasu nic neudrží. Tvrdí, že morální síla většiny vychází z představy, že více lidí ví víc než jednotlivec a současně, že zájmům většiny je třeba dáti přednost před zájmy menšiny. Uvádí, že z počátku jsou tyto argumenty špatně přijímány menšinou, která si na

vládu většiny musí teprve zvyknout (Tocqueville, 2012, s. 241-242). Tocqueville současně varuje a píše, že demokracii je třeba chránit před většinovou vládou myslící si, že má právo na všechno, tzv. tyranii většiny. Taková většinová vláda je špatná, protože porušuje obecný lidský zákon, kterým je spravedlnost (Tocqueville, 2012, s. 245-246). Proti nespravedlivé vládě se občané často bouří a to může vládu a celý politický režim ohrozit.

Tocqueville píše, že demokracie otevírá i větší možnosti ke zdokonalení se. Člověk se neustále zdokonaluje, avšak některé podmínky ho podněcují více a jiné méně. Když byli obyvatelé roztríděni do společenských stavů a nuceni žít život, který jim byl dán od narození, jejich snaha o vlastní zlepšení byla značně znemožněna. Demokracie a rovnost všech lidí podporují zdokonalení člověka (Tocqueville, 2012, s. 488). Tocqueville myšlenkou touhy člověka po zdokonalování se a po demokracii, která vytváří podmínky podporující tuto touhu, jakoby nastínil budoucnost světa. V dnešní demokratické a výkonové společnosti je člověk neustále nucen se zdokonalovat a podávat lepší výkony. Ať sám chce či nikoli, je k tomu vnějším prostředím a pracovním tlakem donucován. Nepřetržitě na sobě musí pracovat, vyvíjet se a neustrnout. Takový člověk se jeví svému zaměstnavateli užitečným.

Uvedli jsme, jak se přístupy k demokracii v průběhu dějin měnily. Od negativního platónsko-aristotelovského pojetí demokracie až po Tocquevillovo pozitivní chápání demokracie jako vlády, která ponechává lidem nejvíce svobody. Miroslav Bednář píše, že Masaryk se inspiroval dílem Tocquevilla a především jeho představou, že Evropa by se po vzoru Spojených států měla demokratizovat. Bednář uvádí, že kromě toho se Masaryk v Americe vzhledl i proto, že pilířem jejich demokracie je náboženství spolu s mravností (Masarykova praktická filosofie, 1993, s. 7).

3 Demokracie jako názor na život a svět

Masaryk uvádí, že slovo demokracie je odvozenina dvou řeckých slov: démos = lid a kratein = vláda. Mohli bychom proto pojmem demokracie rozumět lidovládu. Masaryk však upřesňuje, že v demokracii nejde tak o vládu jako spíše o správu, proto slovo demokracie překládá jako lidosprávu tedy správu lidu pro lid. Tvrdí, že správa, administrativa a byrokracie jsou hlavní znaky vládnutí v dnešní demokracii, které zabezpečují spravedlnost (Masaryk, b1990, s. 103). Masarykovo chápání pojmu demokracie jako lidosprávy se však v politologii neuchytilo, pojmem demokracie se běžně označuje vláda lidu. V praxi to pak znamená, že za demokratický lze označit pouze ten stát, ve kterém je dodržován princip suverenity lidu.

Masaryk ve svých úvahách o demokracii dochází k závěru, že demokracie není jevem přirozeným, stejně jako člověku není přirozený altruismus. Přirozenost člověka tkví v jeho egoismu, člověk chce pro sebe to nejlepší. Každý chce být pánem, který nepracuje a práci nechává vykonávat druhé. Z této přirozené touhy člověka vznikla aristokracie, ve které jedni vládnou a druzí jsou ovládaní. Jedni jsou páni a druzí jejich sloužící. V demokracii neexistují sluhové a aristokrati, v demokracii všichni svou drobnou prací přispívají k funkčnosti celé společnosti. Za demokrata pak označíme jen takového člověka, který pracuje pro sebe a své okolí. V demokracii na rozdíl od aristokracie není žádný člověk užíván jako prostředek k dosažení cílů (Masaryk, b1990, s. 104-105). Demokracie na člověka nahlíží jako na svobodnou lidskou bytost, která myslí, prožívá a projevuje své emoce. Není proto možné s člověkem jednat jako s věcí, která nám patří a s níž si můžeme zacházet podle naší libovůle tak, jak bylo v minulosti zacházeno s otroky.

Masaryk uvádí, že žádný národ není šťasten, dokud není svobodný a dokud nejsou zabezpečeny jeho základní potřeby. „*Svoboda neznamena nic, je-li prázdný žaludek*” (Masaryk, 1997, s. 64). Masaryk výrok vysvětluje tím, že chudý zemědělec se nebude zajímat o věci státu, budou-li jeho děti žít v bídě. Proto je nutné těmto lidem materiálně pomoci k lepšímu životu, teprve potom u nich můžeme probouzet lásku k vlasti a starost o věci veřejné. Masaryk předpokládá, že pokud budou lidé svobodní, budou mít chuť k práci (Masaryk, 1997, s. 64). Stejný předpoklad měl i Tocqueville, který tvrdil, že svoboda v nás probouzí aktivitu a úsilí o pokrok.

Masaryk uvádí, že samotná svoboda či politická nezávislost národ nezachovají, pokud v něm chybí mravnost a výchova. Politická svoboda je jen prostředkem k tomu, aby si národ

podle práva a rozumu zajistil svůj život. Masaryk dodává, že přestane-li platit právo, podryvá se tím národní mravnost a končí vnitřní spokojenost lidu. Národ tak upadá a zaniká. Masaryk proto zdůrazňuje, že všeobecné hlasovací právo není garantem trvalé existence národa, chybí-li vzdělanost, výchova, mravy a kultura (Masaryk, 1997, s. 65).

Masaryk byl přesvědčeným zastáncem demokracie. Chápal demokracii jako ucelený světový názor zakotvený v ideji humanity, který by mohl pomoci modernímu člověku tím, že ho vyvede ven z dobové krize (Masaryk, 1994, s. 27). Miloš Dokulil píše, že Masaryk usuzoval, že demokracie by mohla být lékem na dobovou roztříštěnost a nezakotvenost, mohla by sjednotit lidstvo na jedno stádo vedené jedním pastýřem. Nyní nám ale vyvstane otázka, kdo je oním pastýřem, jenž má podle Masaryka vést ovčinec? Tady bychom se přiklonili k výkladu Dokulila, který usuzuje, že tím pastýřem je Ježíš, kterého Masaryk chápal oproštěného od veškeré teologické interpretace. Je jím Ježíš lidský a smrtelný, kterého by lidé měli následovat (Dokulil, 2006, s. 141-142).

Masaryk své tvrzení o odstranění moderní krize prostřednictvím demokracie odůvodňuje tím, že poukazuje na její etickou nosnost. Demokracie totiž politicky uskutečňuje humanitu, lásku k bližnímu. Pravá demokracie je vybudovaná na lásce, čestnosti, respektu a úctě ke všem lidem a ustanovuje boží řád zde na zemi. Demokracie jako taková pro Masaryka není pouze formou vlády, ale především je názorem na život a na svět, je diskuzí lidí svobodných a sobě navzájem rovných. (Čapek, 2013, s. 208). Masarykovo přirovnání demokracie k diskuzi zaujalo Vítězslava Houška, který přirovnání dále rozvádí. Ukazuje, co z toho pro nás vyplývá, pokud budeme demokracii pojímat jako diskuzi sobě rovných. Houška tvrdí, že pravá diskuze vyžaduje od účastníků jistou disciplínu, dodržování nepsaných pravidel. Abychom mohli diskutovat, je třeba, abychom byli tolerantní, ochotní vyslechnout názor druhého bez toho, aniž bychom mu skákali do řeči, vyvarovali se výbuchu emocí, neuchylovali se k populismu a demagogii a vždy se řídili rozumem (Houška, 2010, s. 168). A přesně tak bychom se podle Houšky měli chovat i ve vztahu k demokracii, protože jen tak lze naplnit Masarykovu tezi, že demokracie je diskuzí.

Masaryk o demokracii mluví jako o nové formě státního zřízení, které se nejvíce rozvíjí na počátku 20. století a odpovídá potřebám a názorům moderního člověka na svět a život. Moderní člověk požaduje vyšší mravnost, náboženství lidskosti a etiku Ježíšovu. Hlásal proto: „*Ježíš, ne Caesar!*” (Masaryk, 2005, s. 372). Náboženství a politika diktovaná státem tak, jak to bylo běžnou praxí v dobách římské říše, neodpovídala potřebě moderního člověka, který politický a etický smysl našel v Ježíšově výzvě: „Miluj bližního svého jako sebe samého”,

v požadavku lásky, bratrství a solidarity s druhým člověkem (Masaryk, 2005, s. 372). Když Masaryk píše: Ježíš, ne Caesar, ukazuje tím i svůj vztah k Rakousko-Uherské monarchii, která byla historickým úkazem úzkého sepětí politiky a náboženství⁶. Masaryk výrokem volá po humanitě, demokracii a tím odmítá monarchii a aristokracii.

Masaryk tvrdil, že každá vznikající společnost se rodí z konkrétních sdílených ideálů a představ o světě a životě. V minulosti se vznikající státy opíraly o moc církve, protože potřebovaly svou existenci upevnit náboženskými ideály a hodnotami. V tom kontextu Masaryk mluví o teokracii, kdy panovník byl tzv. z boží vůle. V takovém státě se moc a vláda monarchy odvíjely od boha, od oficiálního náboženství. Stát a církve tvořily jeden celek, který zastával jednu společnou představu o organizaci společnosti ve státě. V takovém sepětí státu a církve přestala církev být svobodnou a stala se služkou politických potřeb a cílů (Masaryk, 1990, s. 15).

Dnešní demokracie podobně jako teokracie musí mít ideový základ a co více, demokracie přebírá svůj ideový základ z teokracie v tom, že ideově staví na Ježíšově humanitě. Demokracie požaduje od svých občanů mravní opravdovost, jejich souhlas v hlavních názorech na život a svět. Společné mravní zakotvení nachází moderní člověk v humanitě, a proto demokracie musí z humanitních ideálů vycházet (Masaryk, 2005, s. 370-377). Marta Goňcová píše, že Masaryk se snaží modernímu člověku sdělit, že chce-li vybudovat demokracii, nebude mu stačit pouze osvojení si politických a právních kompetencí, demokracie musí mít vnitřní obsah, který jí dává humanita. Demokracie humanizuje člověka, učí ho občanskému kompromisu, kdy jedinec své osobní zájmy potlačí pro obecné vyšší blaho (Goňcová, 2010, s. 29).

Masaryk píše, že je potřeba, aby demokracie byla nejen politická, ale také hospodářská a sociální. Dodává, že hospodářská potřebnost demokracie se ukázala důležitou především po první světové válce, kdy lidé trpěli nedostatkem jídla. Vystala tak potřeba hospodářské rekonstrukce. Masaryk uvádí, že po stránce sociální nastoluje demokracie rovnost mezi lidmi a odstraňuje privilegia šlechty. S touto přirozenou rovností Masaryk souhlasí, vystupuje však proti rovnosti hospodářské tak, jak ji nabízí komunismus. Masaryk píše, že cílem demokratického hospodářství není vyrovnat majetkové rozdíly mezi lidmi, ale zkvalitnit hospodářství jako takové. Vedle zdokonalení hospodářství je neméně důležité zkvalitnění

⁶ Masaryk požadavek „Ježíš, ne Caesar“ poprvé uveřejnil v díle Nová Evropa, které Masaryk psal v druhé polovině první světové války. Masaryk požadavek upřesňuje a píše, toť heslo demokratické Evropy (Masaryk, 1994, s. 192). Svým současníkům tím jednoznačně ukázal, že budoucnost Čechů je v samostatném demokratickém státě nikoli v zachování Rakousko-Uherské monarchie.

sociálního zajištění, které by sjednotilo sociální pojištění a rovněž také pojištění proti nezaměstnanosti (Masaryk, 2005, s. 362-363). V Masarykově představě by tak demokracie měla vést k celkovému zlepšení života občanů.

Masaryk nejednou řekl, že chceme-li mít demokracii, musíme k tomu mít i demokraty neboli občany demokraticky smýšlející a jednající. Demokracie si žádá od každého občana aktivní zájem a zapojení se do věcí veřejných. Bez zájmu občanů by demokracie upadla a stala by se vládou byrokratů a vládnoucí menšiny. Tak jako je demokracie nová forma vlády, tak potřebuje nového občana, který se zapojí do jejího utváření. Je proto nutné, aby se občané naučili, co to znamená být občany, aby se naučili svobodně vyjadřovat svoje názory a jednat dle svého vlastního uvážení. Chápali sebe samé jako individualitu, která se za své chování zodpovídá sama sobě a svému svědomí. Člověk by se neměl přespříliš starat o to, co o jeho chování soudí soused, naopak by se měl snažit být silnou osobností, která si i v početní většině obhájí svůj postoj (Masaryk, 2005, s. 379-382). Tak jak to mnohdy v nejrůznějších sporech činil právě Masaryk, kdy on sám s podporou nejbližších musel bojovat za pravdu proti většině.

S individualitou člověka souvisí subjektivní pojmání politické reality, které se podle Masaryka projevuje politickým antropomorfismem občanů a politiků. Masaryk tvrdí, že kromě antropomorfismu náboženského se můžeme setkat i s antropomorfismem sociálním a politickým. Pro nás bude stěžejní vysvětlení antropomorfismu politického. Masaryk uvádí, že každý člověk si vytváří určitou politickou představu, ideál a to podle svých schopností, zvyků, životních zkušeností a mravního kreditu (Masaryk, 2007, s. 142).

Masaryk charakterizuje antropomorfismus jako zvykové chování a myšlení, které nám ukazuje, že lidé si nesnadno zvykají na novoty. Raději spíše pozmění starý zvyk a vydávají ho za nový. Dodává, že pokud se máme v politice vyvarovat antropomorfismu, musíme upustit od našich starých politických zvyků. Oprostit se od našeho subjektivního vnímání a snažit se o objektivní zachycení politické reality (Masaryk, 2005, s. 365). „*Posavadní politika všude, a zejména také parlamentarismus, trpí antropomorfismem; veliká většina lidí politicky činných se nedovede povznést nad sebe, nedovede se vyprostit z kleští nekritického egocentrismu*” (Masaryk, 2005, s. 365). Masaryk politický antropomorfismus přirovnává k situaci, kdy se v Kocourkově místní muži bavili o tom, co by každý dělal, kdyby byl králem. Starostův pomocník odpověděl, že on by stál na hnojišti a celý den práskal bičem (Masaryk, 1991, s. 68). Postoj starostova pomocníka je tím, co Masaryk označuje politickým antropomorfismem, který je třeba odstranit.

Masaryk uvádí, že k vymýcení politického antropomorfismu je třeba rozvíjet politické vzdělání občanů. Poukazuje přitom na častý fenomén polovzdělanosti v moderní společnosti a z ní plynoucí antropomorfismus. Říká, že polovzdělanost je třeba nahradit všeobecnou vzdělaností, která bude vycházet z teoretického zvládnutí učiva a schopnosti praktického využití naučených poznatků. Polovzdělanost znamená, že jsme si osvojili pouze vzdělání vědecké a zcela jsme opominuli vzdělání praktické vycházející ze schopnosti myslet. Schopnost kriticky myslet a analyzovat vědecký problém je to, co dnešnímu evropskému středoškolskému vzdělání chybí oproti americkému vzdělávacímu systému. Ve škole naučené učivo se rychle zapomene, pokud nebude opakováno, avšak osvojenou schopnost samostatného myšlení zapomenout nelze (Masaryk, 2005, s. 366-367). Masaryk spis Světová revoluce, ve kterém mluví o problému polovzdělanosti, napsal před devadesáti lety, avšak aktuálnost jeho myšlenek je stále přítomná na mnohých českých gymnáziích, která jsou jednoznačně orientovaná na znalosti a výkon studentů a o to méně se zde rozvíjí schopnost samostatně myslet. Masaryk sám studoval gymnázium v Brně a pravděpodobně by se podivil, že silně teoretická orientace českých gymnázií se příliš nezměnila od dob jeho studií.

Masaryk doplňoval, že důležitost všeobecného vzdělání netkví pouze v eliminaci politického antropomorfismu, vzdělání je důležité i pro rozvoj humanity a mravnosti. Masaryk píše, že všeobecné vzdělání a široký rozhled člověka v něm potlačují jeho přirozený egoismus, otevírají jedince okolnímu světu a lidem, činí jej humanitním (Masaryk, c1990, s. 41). V tomto je neopominutelný význam všeobecného vzdělání, kterého by se mělo dostat každému občanu. Jen tak lze vytvořit nového člověka, člověka prodemokraticky smýšlejícího.

Pro Masaryka byla provázanost politiky, mravnosti a humanity zcela základním předpokladem pro vybudování pravé demokracie. Houška uvádí, že Masaryk měl představu o nepolitické politice. Houška tím nechtěl říci, že by Masaryk negoval politiku jako takovou. Chtěl tím říci, že Masaryk spíše chápal politiku jako jakoukoli jinou práci. Chtěl, aby politici byli lidé poctiví s velkým mravním potenciálem a všeobecně vzdělaní. Aby se věnovali studiu české historie, četli díla významných českých osobností a poezii, aby pracovali na svém rozvoji a sebevzdělání (Houška, 2010, s. 167). Neméně důležité je i vzdělání občanů, ti by podobně jako politici měli dbát o svou kultivaci a mravní rozvoj, protože oni jako voliči rozhodují o vládě ve státě. Je důležité, aby veřejnost byla dostatečně vzdělaná, jen tak nebude lehce zmanipulovatelná a nepodlehne politické demagogii. Důležitost vzdělání si plně uvědomoval i Masaryk.

Vraťme se k pojmu nepolitická politika. Není to termín, který by poprvé použil Masaryk. U nás ho již před ním užíval Karel Havlíček Borovský. Masaryk chtěl nepolitickou politikou poukázat na mravní přesah, jaký by politika měla mít, a současně jí vyjádřil každodenní drobnou práci, kterou jedinec vykonává pro národ. Drobnou prací míní Masaryk práci, kterou děláme zodpovědně, poctivě a s láskou a tím se naše práce stává užitečnou pro ostatní lidi (Havelka, 1998, s. 460-461). Masarykovu myšlenku nepolitické politiky převzal Václav Havel, který ve svém spisu *Politika a svědomí* mluví o antipolitické politice. Havel pojmem antipolitická politika vysvětluje smysl disidentského hnutí a současně vyjadřuje to, čím by politika měla a neměla být. Podle Havla by politika neměla být manipulací, intrikami a pragmatickým kalkulem, naopak by měla být praktikováním mravnosti, starostí o bližní a bojem za správnou a pravdivou věc (Havel, 1999, s. 442). Havlova vize antipolitické politiky je podobná, ne-li totožná s Masarykovou představou nepolitické politiky. Oba se shodují v tom nejdůležitějším a to, že politika by měla být mravní.

Spisovatel Jan Bauer poukazuje, že nejvýraznější podobností mezi Masarykem a Havlem je jejich morální opravdovost. Oba ve své době vystoupili proti nefunkčnímu a nespravedlivému státnímu zřízení a zasloužili se o vznik nového demokratického státu. Oba bojovali za stejné hodnoty, za pravdu, spravedlnost a svobodu, které vždy veřejně hájili. Ačkoli oba muži pocházeli z jiného rodinného zázemí, jeden byl syn velkopodnikatele a stal se umělcem a druhý byl synem kočího a stal se vysokoškolským učitelem, je mezi nimi shoda v tom nejpodstatnějším, vírou v člověka a jeho morální kvality (Bauer, 2012, s. 90).

Josef Král píše, že podobně jako většina teoretiků i Masaryk tvrdí, že nejlépe podstatu demokracie vyjadřuje heslo Velké francouzské revoluce: volnost, rovnost a bratrství. Historicky se právě z těchto ideálů zrodila demokracie. Demokracie vzešla z individualismu a požadavek volnosti a svobody je jen vyústěním toho, že si člověk začal uvědomovat sám sebe, svoji individualitu a osobnost. S uvědoměním si své individuality souvisí i požadavek po přirozené rovnosti člověka ke člověku a v neposlední řadě to koresponduje s naplněním ideje bratrství, tedy lásky člověka k druhému člověku neboli, jak říká Masaryk, humanity. Idea bratrství představuje vrozenou lásku, která je spontánní, nezištná a užitečná, již člověk přirozeně pociťuje k druhému člověku (Král, 1947, s. 22). Velká francouzská revoluce na konci 18. století stvořila ideové základy pro demokracii budoucí, teprve čekající na její uskutečnění.

K rozšíření demokracie a humanity došlo po první světové válce v roce 1918, kdy začaly vznikat nové a demokratické státy. Goňcová píše, že v boji evropských národů za vytvoření

vlastního státu spatřoval Masaryk i smysl války jako takové. Viděl v ní úsilí evropských států o odstranění starého neuspokojivého režimu a místo něj přijetí nového demokratického uspořádání společnosti. Masaryk predikoval, že svobodná a demokratická Evropa povede v budoucnu ke vzniku Spojených států evropských, které by byly postaveny na myšlence vzájemné hospodářské pomoci a spolupráce a na společném sdílení hodnot humanity (Goňcová, 2010, s. 29). Celá Evropa kulturně vzešla z Ježíšových hodnot, a proto je potřeba tyto sdílené hodnoty zachovat a dále je rozvíjet a pěstovat. Inspirací pro vytvoření spojené Evropy byly Masarykovi Spojené státy americké, které v té době představovaly silný, ekonomicky vyspělý stát, jenž změnil vývoj války. Navíc tu mluvíme o státu demokratickém, od kterého by se mohly evropské státy učit, co to znamená demokraticky žít⁷

Masaryk nejednou řekl, že dosavadní evropské demokracie jsou pouze pokusy o demokracii pravou. Musíme si uvědomit, že mít demokracii je jedna věc a mít demokraticky smýšlející občany věc druhá (Kráal, 1947, s. 26). Masarykův odhad byl, že pokud ČSR zažije v následujících padesáti letech poklidný politický vývoj, mohli bychom poté mluvit o již stabilní demokracii (Čapek, 2013, s. 123). Z historie víme, že toho se ČSR nedočkala, od roku 1939 byla okupovaná nacisty a od února 1948 v zemi nastoupil komunistický režim, který trval až do roku 1989. Nyní žijeme v demokratické společnosti 27 let, což je podle Masaryka fáze, kdy se člověk učí, co to vůbec znamená demokraticky se chovat a myslet. Nejsme tak ještě hotovými demokraty s demokratickými zvyky.

Edvard Beneš ve vzpomínkách na Masaryka uvádí, že Masaryk ve vztahu k demokracii neříkal, že politici naplní vizi ideálního státu či že zabezpečí spokojenost všech obyvatel. K onomu ideálu se lze neustále více a více přibližovat a to účinnou láskou k bližnímu a politickým naplňováním potřeb a zájmů všeho druhu. Beneš píše, že v tom Masaryk obsahově a metodicky viděl smysl demokracie (Beneš, 1937, s. 13).

3.1 Politika vědou a uměním

Masaryk chápe politiku ve dvojitým smyslu. Za první je politika uměním a za druhé je politika vědou. O politice jako o umění můžeme mluvit tehdy, pokud budeme politiku vykonávat,

⁷ Před první světovou válkou byla Francie jedinou demokratickou zemí v Evropě. Tento fakt vysvětluje profrancouzskou orientaci nově vzniklé ČSR. Na evropském kontinentu nebyl jiný stát s delší demokratickou tradicí, od kterého bychom se mohli demokratickému životu naučit, Spojené státy vzhledem k zaoceánní vzdálenosti nám nenabízely přílišnou interakci.

jinými slovy se jedná o politickou praxi. A o politice jako o vědě pak hovoříme v souvislosti s politickými teoriemi, které se zabývají studiem toho, jak je politické umění vykonáváno (Masaryk, 1922, s. 3-4).

Politika vědou je tedy teoretickým uvažováním o politice. Masaryk uvádí, že k prvním politickým teoretikům patřil filosof Platón, autor několika politických spisů. Dodává však, že o politice jako o vědě můžeme mluvit teprve v kontextu s Aristotelem, který ve svých spisech politiku obsahově a metodicky vymezil. Masaryk vědeckou politiku definuje následovně. *„Politika, jakožto věda o politickém umění, poučuje především o tom, jak vládnout státem a jak stát spravovat, poučuje dále o poměru státu k občanům a států mezi sebou”* (Masaryk, 1922, s. 3). Masaryk píše, že smyslem teoretické politiky je především stanovit hodnoty a ideály pro politickou praxi, které lze odhalit studiem historie (Masaryk, 1922, s. 7). Tento Masarykův názor i částečně vysvětluje jeho odchod z oficiální politiky v roce 1893, kdy složil svůj poslanecký mandát a opustil Říšskou radu. Masaryk měl k takovému jednání vícero důvodů. K hlavním důvodům však patřilo pocíťování vlastní politické nevyspělosti a záměr studovat českou historii, v které chtěl objevit ideový základ českého národu, jenž by pomohl sjednotit českou politiku (Čapek, 2013, s. 79).

Politickou praxi označuje Masaryk za politiku umění, pro kterou vznesl zcela zásadní požadavek a to, že musí být vykonávána podle zásad mravnosti. Masaryk uvádí, že jsou politikové, kteří politiku od mravnosti oddělují. Krajní postoj takového jednání je označován za machiavelismus, jehož politickým heslem je, že účel svěťí prostředky. To v praxi znamená, že použité prostředky jsou posuzovány podle toho, zda vedly k dosažení cíle (Masaryk, 1922, s. 12-13). Pro machiavelisty není důležité, zdali prostředky byly morální, důležité je, zda umožnily politikovi dosáhnout stanoveného cíle. S tímto stanoviskem Masaryk nesouhlasí. *„Ostatně dokládá nám to zkušenost stále, že se vysoké a šlechtné účely nedají uskutečnit prostředky nízkými a mrzkými – kdo vědomě užívá špatných prostředků, nemívá pěkných cílů, ať sebe více horuje o prospěchu státu, vlasti, národa atd.”* (Masaryk, 1922, s. 13) Tím Masaryk říká, že jak si politik klade cíl etický, kterým je prospěch většiny lidu, tak musí k tomuto cíli dospět s využitím pouze těch prostředků, které rovněž budou ve shodě s etikou.

Masaryk proto zdůrazňuje, že politiku nelze vykonávat bez mravnosti. Politika je věcí veřejnou, tedy jako taková musí být mravní, pravdivá a čestná (Masaryk, 1923, s. 93). Jiří Musil píše, že od politiků Masaryk navíc očekává, že společně budou usilovat o vyřešení těch nejtěživějších sociálních otázek doby, jako je např. sociální nerovnost a s ní související problém chudoby. Sociální otázka je Masarykovi především otázkou mravní, humanitní

a celospolečenskou. Jeho přístup proto bývá někdy označován za humanitní socialismus (Musil, 1998, s. 396).

Antonie van den Beld o Masarykovi píše, že v době, kdy působil jako poslanec ve vídeňském parlamentu, bojoval za řadu sociálních opatření. Mezi ně patřilo povinné zajištění starších či jinak tělesně nemohoucích osob, prosazoval osmihodinovou pracovní dobu a jako jeden z prvních politiků obhajoval rovné a všeobecné hlasovací právo. Později již jako prezident ČSR inicioval návrh zákona na uzákonění osmihodinové pracovní doby a aktivně se zapojil do sociálních reforem, které v nově vzniklé ČSR proběhly (Beld, 1975, s. 77-78). Masarykovo veškeré politické jednání vycházelo ze sociálně humanitního programu, který byl programem rozumu, lásky, bratrství a mravnosti.

Beneš charakterizuje Masarykův život jako boj, boj a zase jen boj. V návaznosti na Masarykův odkaz Beneš zdůrazňoval potřebnost boje proti lhostejnosti, politické nepravosti, sociální a národní nespravedlnosti a proti mravnímu úpadku. Beneš po Masarykově vzoru bojoval za vybudování otevřené demokratické společnosti a zdůrazňoval potřebnost každodenní práce (Beneš, 1997, s. 23). Všem budoucím politikům a prezidentům Beneš vzkázal: „*A všichni ti, kdo povedou náš stát v budoucnosti, budou muset pilně chodit do školy k T. G. Masarykovi jako politikovi a státníkovi*” (Beneš, 1997, s. 81). Beneš tím chtěl nejspíše vyjádřit, že Masarykův životní odkaz je nadčasový, a že jeho osoba a především jeho činy by měly být politikům inspirací, kam by měla jejich práce pro národ směřovat.

Masaryk sám měl letitou zkušenost s politickou praxí, nejprve jako poslanec, poté jako prezident. Masaryk píše, že své první dojmy z vídeňského parlamentu by vyjádřil slovem mlýn. Toto přirovnání Masaryk komentuje, že podobně jako je ve mlýně shon a rychlý pohyb, tak na něho působila i poslanecká sněmovna. K tomu Masaryk dodává, že tak jako se člověk bojí ve mlýně, že se ušpiní od mouky, podobné obavy má i v poslanecké sněmovně (Masaryk, 1991, s. 41). Masaryk nám tím sděluje, jaké má mínění o tehdejší politické situaci a politicích obecně. To vysvětluje jeho důraz na propojení politiky s mravností, kterou v české politice postrádal.

Masaryk psal, že nejen mravnost, nýbrž i humanita, láska k bližnímu by měla být základem politické praxe (Masaryk, 1923, s. 12). Rozdílný pohled na roli citů a lásky v politice měla politická filosofka Hannah Arendtová, která podle interpretace Hanse Achterhuisse zastávala názor, že emoce do politiky nepatří. Achterhuis píše, že pro Arendtovou láska existuje pouze v životě soukromém a intimním, v životě veřejném pro ni není žádné místo. Pokud se budou emoce infiltrovat do politiky, bude se lásky využívat jako prostředku k dosažení konkrétních

politických ambicí. Achterhuis interpretuje Arendtovou tak, že podle ní je jakékoli veřejné manifestování lásky pokrytecké, falešné a vypočítavé. Láska je pro ni intimností, kterou cítíme a ostatní ji mohou vnímat jen z našich činů. Veřejnou demonstrací lásky dosáhneme pouze toho, že tuto lásku pošpiníme a zničíme. Proto ani jiné emoce, jako je soucit a solidarita, by neměly politiku ovlivňovat. Podíváme-li se do dějin, uvidíme, kolik nové krutosti vyvolala solidarita a soucit s oběťmi, pochopíme, že politiku nelze dělat emotivně (Achterhuis, 2002, s. 58-59). Soucit v nás vyvolává přirozeně další emoce a těmi jsou agrese a pomsta. Ty jsou však z morálního hlediska nepřijatelné, a proto by se neměly stát motorem našeho chování. Na tento aspekt se Arendtová pravděpodobně snažila poukázat, a proto zastávala názor, že politické jednání by mělo být čistě racionální.

Masaryk se na funkci emocí v politice díval jinak. Byl přesvědčen, že každé politické snažení musí být ve shodě s mravností a humanitou, protože bude-li tomu jinak, stane se politika pouze bojem o moc, kde se každý politik bude snažit pro sebe vytěžit co nejvíce. Masaryk se pak táže, jaký bude rozdíl mezi demokratem a aristokratem, pokud ani jeden z nich nebude usilovat o zájmy lidu (Masaryk, b1990, s. 103). Demokracie musí usilovat o mravnost a to nejen v politice. Masaryk tvrdil, že mravnost musí prostupovat veškerým lidským jednáním, nelze oddělovat povahu chování člověka v práci a jeho morální chování ve volném čase, protože není dvojí morálky. Čin je buď mravný, nebo nemravný. Masaryk uvádí, že lhát pro vlast, je stejná nemravnost, jako lhát pro svůj vlastní prospěch (Masaryk, 1923, s. 91). Stejný názor zastával i Kozák, který tvrdil, že nelze dělit morálku na politickou a soukromou. Svůj argument podpíral úvahou, že pokud budeme mít člověka, jenž je zvyklý chovat se v soukromí bezohledně, těžko pak můžeme očekávat, že se takový člověk bude chovat v politice ohleduplně a nenásilně (Kozák, 1924, s. 22).

Jak již Masaryk naznačuje, často se setkáváme s tendencemi politiku a činy politiků hodnotit. Petr Fiala píše, že politika není ani špatná, ani špinavá. Je přesně taková, jakou si ji vytváříme, je odrazem naší společnosti. A dodává, že pokud nejsme spokojeni se stavem politiky, je třeba s tím něco dělat (Fiala, 2010, s. 71). Fiala tvrdí, že kontinuálně slábne zájem českých občanů o politické dění, což je však chyba. Lidé si neuvědomují, že pracovat, podnikat, studovat a věnovat se jiným aktivitám je možné jen tehdy, pokud k tomu politika vytváří příznivé podmínky. Přestat se zajímat o politiku tak může znamenat ohrozit svět, ve kterém žijeme (Fiala, 2010, s. 48).

Masaryk v rámci politické praxe varoval před tzv. politickým primitivismem, který potírá individuální vědomí a prosazuje vědomí kolektivní. Masaryk píše, politický primitivismus

odpovídá duchovnímu komunismu. Uvádí, že politický primitivismus je nepokrokový hledající své ideály v daleké minulosti. Trpí tak přehnaným historicismem a nejednotným názorem na svět a z toho potom pramení napodobování nejrůznějších vzorů. Masaryk píše, že se vyznačuje individuální neodpovědností, kdy se politici schovávají za slova národ či strana, hlavně aby nemuseli použít slovo já a tím na sebe vzít i odpovědnost. Takoví lidé nejsou schopni samostatně myslet. Masaryk dodává, že podobně i marxismus potlačuje individualitu člověka a na místo toho vyzdvihuje masy a kolektivní myšlení. Masaryk zdůrazňuje, že politika skutečně demokratická se bez silných individualit neobejde (Masaryk, a2000, s. 221-222).

3.2 Mravnost

Výše jsme uvedli, že Masaryk tvrdí, že politika by měla vycházet z mravnosti, nyní proto vysvětlíme, v čem podle Masaryka pravá mravnost spočívá. Tomáš Bubík píše, že Masaryk o mravnosti uvažuje ve spojitosti s náboženstvím, přičemž zdůrazňuje jejich praktickou rozdílnost. Masaryk usuzuje, že člověk může být mravný, avšak nemusí být zbožný a naopak to, že je člověk zbožný, ještě nutně neznamená, že je mravný. Masaryk chápe mravnost jako součást náboženství, mravností mu je vztah člověka k člověku, zatímco náboženství mu vyjadřuje vztah člověka k okolnímu světu, především k Bohu (Bubík, 2009, s. 62). Mravnost je určována naším subjektivním svědomím, kdežto náboženství je založeno na objektivních principech. Náboženství by proto mělo být základem mravnosti. Jan Blahoslav Čapek píše, že pokud Masaryk mluví o náboženství, neztotožňuje ho s žádnou církví. Náboženstvím mu je následování odkazu Ježíše, v jeho činech spatřuje skutečnou humanitu. Ježíšovo náboženství je náboženstvím lásky a lidskosti, živým a osobním vztahem k Bohu (in Gabriel, 2003, s. 180-181).

Bohumil Sláma píše, že Masaryk věřil v Boha a Ježíšovu křesťanskou lásku. Co ale odmítal, byla církevní dogmata, víra ve zjevení a jiné pověry neslučitelné s vědeckými poznatky doby. Dogma o neomylnosti papeže přijaté v roce 1870 přimělo Masaryka k vystoupení z římskokatolické církve a k příklonu k církvi evangelické. Časem se však odpoutal i od evangelické církve a zaujal postoj, že pomoci si musíme sami a nespolehat se na žádné církve (Sláma, 2010, s. 31).

Cílem moderní mravnosti by dle Masaryka mělo být Ježíšovo: „*miluj bližního svého jako sebe samého*” (Masaryk, 1923, s. 10). Ježíš touto větou vybízí k lásce k druhému člověku a k lásce člověka k sobě samému. Masaryk tento životní přístup označuje za ideál humanitní, který by se měl stát určujícím motivem mravnosti každého člověka. V Masarykově interpretaci Ježíšova výroku však nastává určitý posun oproti původní myšlence, kterou Ježíš vyzýval k tomu, abychom milovali všechny stejně. Masaryk tvrdí, že dochází k nutné selekci, na koho bude naše láska soustředěna, protože nelze milovat všechny stejně. Předně bychom měli milovat naši rodinu a jí věnovat dostatek péče a lásky. V praktickém smyslu tato láska znamená práci pro druhého. Tím, že pro blízkého něco vykonáme, mu pomůžeme, učiníme ho šťastným. Tato láska by měla být účinná, aktivní a pozitivní. Tak jako milujeme své blízké, je nutné mít rád i sám sebe, svoji osobnost a individualitu. Jen tak budeme schopni stát si za svými názory a nepodlehne převaze většiny. Není důležité, zdali ostatní žijí dle principů humanity, ale důležité je, zdali tak žijí já. I Ježíš se musel postavit proti většině, chtěl-li lidem ukázat, jak lépe mravně žít (Masaryk, 1923, s. 10-11).

Zajímavý pohled na interpretaci Ježíšova požadavku lásky k bližnímu i k sobě samému nabízí Kozák, který uvádí, že je důležité zamyslet se, jak se má Ježíšův požadavek uskutečňovat. Člověk hedonistický ho pochopí tak, že pokud on se těší z dostatku dobrého jídla a pití a dopřeje-li stejný život svým přátelům a rodině, pak zajisté plní Ježíšův příkaz, avšak pravou podstatu nenaplní. Evangelium je kniha duchovní, a proto i její uskutečňování by mělo mít vždy duchovní charakter. Sám Kozák Ježíšův výrok ještě doplňuje konstatováním, že lidé mravně nejvyspělejší sami slouží a obsluhovat se nenechají, jsou přísní k sobě a shovívaví k ostatním (Kozák, 1930, s. 24).

Ježíšovo pojetí lásky k druhým lidem zahrnuje i lásku k nepříteli. Masaryk lásku k nepříteli považuje za vyšší mravní cíl, kterého však všichni nejsou schopni dosáhnout. Říká, že pokud nejsem schopen nepřítele milovat, není nutné si tuto lásku přikazovat, protože by to znamenalo klamat sám sebe i okolí. Masaryk zastává stanovisko být k nepříteli za všech okolností spravedlivý a objektivně hodnotit jeho jednání (Masaryk, 1923, s. 46-47). V Masarykově interpretaci učení Ježíše tak dochází k určitému posunu. Milan Machovec píše, že Ježíš svou výzvou k lásce k nepříteli jednoznačně odmítá starozákonní přístup oko za oko, zub za zub. Své učení staví na tezi, uhodí-li tě nepřítel do pravé tváře, nebraň se, nastav mu i levou tvář (Machovec, 2003, s. 87). Masaryk nezpochybňuje, že taková láska a přístup k nepříteli je možný. „*Povídám: Milovati nepřítele je možno. Ale sám se držím pravidla, že máme býti k nepříteli spravedliví!*” (Masaryk, 1923, s. 47).

Masaryk zastával tak jako Ježíš pacifistické postoje, uvědomoval si však, že nelze nečinně nechat nepřítel, ať nám ubližuje. Masaryk říká, že v krajních případech je třeba obrany. Tuto obranu však Masaryk schvaluje pouze tehdy, nepřejde-li v násilnou formu. Humanita nám umožňuje bránit se, ale současně nám nedovoluje činit násilí. V praxi to znamená, že bude-li mě někdo tlouci, nenechám se bít, útočníka srazím k zemi, ale již více se mstít nebudu, nebudu ho bít tak, jak on tloukl mě. Humanitní ideál nám zakazuje vytvářet násilí nové (Masaryk, 1923, s. 52-56). Opět zde vidíme Masarykovu preferenci střední cesty řešení mezi dvěma krajními přístupy, starozákonním přístupem oko za oko a Ježíšovým nastavením druhé tváře.

Milan Machovec píše, že Masaryk smysl lidského života vidí v aktivní angažovanosti se do dění ve světě, v lásce a v pomoci druhému člověku. Smysluplná je živá autentická existence člověka vyznačující se odvahou člověka prosazovat vyšší mravní cíle, pracovitostí, autonomním myšlením a humanitním chováním. Jejím opakem je mrtvá neautentická existence, která je charakteristická svou daností, egoismem, pohodlností, radikalismem, falešným heroismem a spokojeností se sebou samým. Mrtvá existence se vyznačuje neautentickým humanismem, to znamená, že má smysl v sobě samé. Taková existence vše, co dělá, dělá pro sebe, zbožňuje sama sebe. Masaryk mluví o jistém titanismu mrtvé existence neboli chtěním dostat se na pozici a úroveň bohů. V literatuře se s titanismem můžeme setkat v postavě Goetheho Fausta, který se cítí nadřazeně nad všechny ostatní. Řešení Masaryk vidí v překonání titanismu a to autentickým humanismem, který se projevuje úctou ke každé lidské bytosti a její drobné práci (Machovec, 2000, s. 136-150).

Masaryk píše, že pro přispění vlastní drobnou prací stačí, když každý člověk bude svou práci vykonávat poctivě a s láskou. Práci by člověk neměl dělat z chlebařství, tzn. pro peníze, práci by člověk měl dělat rád, měl by z ní cítit vlastní uspokojení (Masaryk, 1923, s. 103-104). Je jedno jakou práci děláme, zda fyzickou či psychickou, je důležité vykonávat ji se zájmem a láskou. I číšník v restauraci může mít radost ze své práce, pokud se naučí těšit se z maličkostí, jako je třeba poděkování hostů či jejich úsměv na tváři. Masaryk v rozhovoru s Karlem Čapkem vzpomíná na období svého mládí, kdy se učil kovařině a popisuje, jakou radost mu přinášelo tvarovat z kovu různé předměty (Čapek, 2013, s. 30).

Masaryk se zamýšlí i nad podstatou mravnosti, z čeho naše mravnost pramení, zdali z rozumu, či z citu. Rozumové odůvodnění mravnosti je v dějinách filosofie reprezentováno Immanuelem Kantem, který tvrdil, že mravnost je nám vrozená a náš rozum rozhoduje, zdali budeme jednat mravně či nikoli. Naproti tomu stojí David Hume, který tvrdí, že mravnost lze

odvozovat pouze z citu, z lásky k druhému člověku, ze sympatií, ze solidarity. Dle Masaryka vychází mravnost z citu, z humanity, ale je nutné, aby tyto emoce byly rozumem usměrňovány. Citů, které můžeme prožívat a pociťovat, je mnoho, ale ne všechny jsou šlechetné a ctnostné, proto je nutné, aby emoce byly v souladu s rozumem. Je přesvědčen, že čistá hlava a čisté srdce nás přirozeně povedou k mravnímu jednání (Masaryk, 1923, s. 8-9).

Ve svých úvahách o mravnosti se Masaryk zamýšlí i nad otázkou, jaké škodlivé vlivy bychom měli ze života mladých lidí eliminovat, abychom neohrozili jejich zdravý morální vývoj. Masaryk tvrdí, že neblahý vliv na formování mladého člověka má pohlavní nemravnost. Apeluje na mladé chlapce, aby byli sexuálně zdrženliví, tím zabrání přenosu pohlavních nemocí, které by později mohly trápit nejen je, ale i jejich ženy a děti. Nejškodlivější zlovyk spatřuje Masaryk v zálibě v alkoholu. Masaryk píše, že studenti často chodí do hostinců a různých hospod a požívají alkohol, který nijak neprospívá ani tělu a ani duši. Doporučuje proto absolutní abstinenci, neboť jen ta uchová mladého člověka tělesně a mravně zdravého. Alkohol člověka posunuje na nižší mravní a společenský stupeň a probouzí jeho animalitu (Masaryk, 1923, s. 101-102).

Alkohol neohrožuje pouze mladou generaci, ale týká se celé populace. Masaryk tvrdí, že moderní člověk by měl alkohol odsoudit, protože alkohol oslabuje schopnost myslet, snižuje naši vůli, sebeovládání, zeslabuje naše pocity a pozornost. Člověk ztrácí pocit odpovědnosti za své chování, přestává brát ohledy na ostatní a jeho chuť k práci a schopnost pracovat výrazně klesá. Masaryk uvádí, že alkohol celkově člověka otupuje a bere mu jeho přirozenou vitalitu. Poukazuje především na špatnost tzv. alkoholového přátelství, kdy se přátelé potkávají v hospodě, aby spolu popili a pohovořili. Přátelství je pro Masaryka vztah duše k duši a tohoto souznění nedosáhneme s alkoholem v krvi. Masaryk upozorňuje na to, že k běžným zvyklostem doby patří situace, kdy se spolu přátelé shledávají za účelem popíjení alkoholu. Takové setkání se podle Masaryka mění v povrchní konverzaci lidí, kteří si nemají co hlubšího sdělit a pouze spolu zabíjejí čas. Alkohol jim vytváří iluzi kvalitní konverzace a dobře stráveného času. Masaryk je přesvědčen, že chceme-li pěstovat humanitní ideály a etiku lidstva, je nutné, abychom byli střízliví a alkohol si navždy odepřeli (Masaryk, 2011, s. 214-216). Masaryk sám byl abstinentem. Alkohol se celoživotně vzdal po smrti své matky v roce 1887 (Soubigou, 2004, s. 68).

3.3 Humanita

Jak jsme se již vícekrát zmiňovali, Masaryk často ve svých spisech mluví o propojení demokracie, mravnosti a humanity, jejichž principy se vzájemně obohacují a doplňují. Proto bychom nyní měli vysvětlit, co pojem humanita znamená. Houška píše, že synonymně by se humanita dala nahradit slovy: lidskost, člověčenství, její význam však zahrnuje i laskavost, vlídnost a snášenlivost. Obecně se dá říci, že pojem humanita vždy vyjadřuje chování příkladné, prospěšné a potěšující, které vždy odporuje zlu (Houška, 2007, s. 20).

Masaryk není zdaleka prvním myslitelem, který začal pojem humanita užívat. V literatuře se s pojmem humanita setkáváme již o 400 let dříve u Petra Chelčického, který v návaznosti na Husův odkaz volal po návratu k prvotnímu křesťanství. Chelčický byl absolutním odpůrcem jakékoli války, dokonce i té obranné a spravedlivé, plně se hlásil k učení Ježíše (Houška, 2007, s. 27). Podobně to činil i Masaryk, s tím rozdílem, že Masaryk řadu Ježíšových výroků lehce poupravil a zmínil jejich radikálnost, aby se jimi více přiblížil modernímu člověku. Masaryk nikdy neprezentoval humanitu jako svůj objev, vždy o ní mluvil v kontextu její historie s přihlédnutím na dílo Husovo, Chelčického a mnohých českých obrozenců. Masaryk tvrdil, že mají-li naše české dějiny nějaký smysl, pak tento smysl zajisté pramení v humanitě, a proto by se humanita měla stát i naším národním programem.

Masaryk tvrdí, že humanita by se však neměla omezovat pouze na náš národní program. Humanita by měla mít kosmopolitní charakter, každý národ světa by měl usilovat o člověčenství (Masaryk, b1990, s. 108). V době po první světové válce se myšlenka člověčenství projevila ve snaze o vytvoření mezinárodní organizace Společnosti národů, jež by sdružovala státy celého světa pod záštitou stejného cíle a to udržení světového míru. Společnost národů svého cíle nedosáhla a faktický význam ztratila v roce 1939, kdy začala druhá světová válka. Po ukončení války v roce 1945 byla založena další mezinárodní organizace – Organizace spojených národů, která se tak stala novým garantem světového míru a nositelem humanitních ideálů.

Humanita je náboženstvím lásky k bližnímu, lidskost znamená vztah člověka k člověku. Člověk má v sobě vrozenou touhu po lásce a družnosti. Chce lásku dát a také lásku od okolí přijímat, to je podstata lidství. Humanita je Masarykovi především praktickou záležitostí, a proto jí přikládá i větší význam než náboženství. Avšak dodává, že lidskost bez náboženství nikdy není úplná. Mravnost by měla být postavena na náboženských základech (Čapek, 2013, s. 169-170).

Masaryk především zdůrazňuje, že neexistuje humanita relativní. „*Relativní humanita není žádná humanita*” (Masaryk, b2000, s. 242). Masaryk si plně uvědomuje, že může docházet k rozporům mezi naším jednáním a okolním světem. To, že se naše okolí chová nehumánně, v žádném případě neomlouvá naše vlastní nehumánní jednání. Není důležité to, co dělají druzí lidé, podstatné je to, jak jednáme my (Masaryk, b2000, s. 242-243). Z toho Masaryk dochází k závěru, že existuje pouze absolutní humanita, buď se chovám humánně anebo ne, nic mezitím neexistuje.

Humanita je orientovaná na svět, okolní lidi a jejich potřeby. Je altruistická a nesobecká. S humanitním cítěním je však důležité zachovat si i svůj úsudek, svoji individualitu a osobnost, protože každý se zpovídáme jedině svému svědomí. Nemělo by nás zajímat, co o našem chování soudí sused. Klíčové je, jak naše chování reflektujeme my sami. Z uvedeného plyne, že Masaryk hlásá individualismus, avšak jeho pojetí individualismu je humanitní. Individualitou je Masarykovi člověk silného charakteru a vyzrálé osobnosti, který směřuje svou činností ke zdokonalení světa. Před čím Masaryk varuje, je krajní individualismus, který postuluje jedince jako středobod všeho dění. Krajní individualismus člověka prezentuje jako jedinou pravdu a míru všech věcí, kdy jedinec sám rozhoduje o tom, co je správné a co správné není. Tvrdí, že individualita v takovém pojetí vede jedinec k egoistickému chování a k morálnímu anarchismu. Taková forma individualismu je pro něho nepřijatelná (Masaryk, b1990, s. 23-33). Nežijeme v tomto světě sami o sobě a sami se sebou, vždy jsme součástí interakcí s druhými lidmi, jsme bytostí humanitní, a proto bychom se taky měli humanitně chovat.

V přehnaném individualismu a subjektivismu Masaryk spatřoval i důvod početního růstu sebevražd v Evropě v průběhu 19. století. Jan Patočka píše, že Masaryk vysvětloval sebevražednost moderního člověka ztrátou jeho víry v Boha. Člověk tak zůstal opuštěn a sám. Ztratil objekt, kterého by se držel a od kterého by odvozoval smysl svého života. Nastalá nezakořeněnost se projevuje jeho lhostejností, izolovaností, nečinností, skepsí, někdy až nihilismem. Takový člověk na sebe bere veškerou vinu za své činy a sám sebe trestá tím, že se zničí. Masaryk je přesvědčen, že chce-li moderní člověk překonat nastalou krizi projevující se vysokou sebevražedností, je třeba být objektivní (Patočka, 1991, s. 88-92). Pokud Masaryk tvrdí, že je třeba být objektivní, myslí tím, že je třeba být humanitní, starat se o okolní dění a aktivně se do něj zapojovat.

Pro Masaryka je sebevražda čin nemravný, pramenící ze slabosti a morální nepevnosti. Sebevraždou člověk ukončuje dlouhý řetěz mravních chyb a vysvobozuje se z vlastního

zoufalství. Masaryk je toho názoru, že většina potencionálních sebevrahů vede nemravný život. Jsou to lidé bez hodnot, bez ideálů a bez přesvědčení, že poctivou a vytrvalou prací lze tento svět zlepšit. Takoví lidé se utápějí ve vlastní beznadějnosti a úzkosti, a proto raději dobrovolně život opustí, namísto toho, aby snášeli jeho tíhu a bojovali o lepší budoucnost (Masaryk, 1923, s. 165-166).

Kromě morálního úpadku má na vzrůstající sebevražednost vliv i polovičatost člověka, která znemožňuje jedinci adekvátně hodnotit jeho život. Neúplný člověk cítí omrzelost životem, není schopen se veselit z běžných denních radostí, pociťuje už jen neštěstí. Polovičatost člověka je spojena s polovzdělaností. Lidé si ve škole osvojují široké množství znalostí a poznatků, avšak toto vědění nemá veliký vliv na jejich život. Masaryk říkal, že mladí lidé se učí pro školu a neučí se pro sebe, pro vlastní rozvoj. Vědění, které člověk nabyde a není schopen ho nějakým způsobem prakticky využít, ho přivádí k fantazijnímu a pošetilému uvažování o světě, které mu krade chuť pracovat a končí celkovou znuřeností. Masaryk sebevraždu chápe jako rozumovou a morální nerozvinutost člověka, jako důsledek neúplnosti lidské bytosti (Masaryk, 1923, s. 157-163).

3.4 Realismus

Kromě humanity a mravnosti prosazoval Masaryk často i realismus, proto nyní uvedeme, jak Masaryk realismus pojímá. Jiří Brabec tvrdí, že Masarykův realismus má dva filosofické kořeny. Tím prvním je pozitivismus Augusta Comta, druhým Platónova metafyzika. Pod vlivem Platónovy filosofie pojímá Masaryk demokracii a humanitu jako ideje, které jsou věčné, božské a nejsou nijak závislé na historickém vývoji. Jejich neustálá přítomnost v dějinách zapříčiňuje to, že my dějinám dáváme nějaký smysl. Měli bychom tento smysl dešifrovat a svým jednáním napomoci k uskutečnění tohoto smyslu. Masaryk tvrdí, že ideje demokracie a humanity jsou nejhlubší podstatou lidství. Kromě toho Masarykův realismus navazuje na myšlení Comta a požaduje, aby naše vědění o světě bylo kritické, vědecké, konkrétní a fakty podložené. Naše vědění by nemělo být pouze spekulativní, nepraktické, akademické a omezené. Naopak by mělo být celistvé, rozumové a smyslové zároveň, mělo by vycházet z naší zkušenosti (Brabec, 2002. s. 16-17).

Masaryk píše, že realismus bojuje proti přehnanému historismu, protože národu neprospívá opěvovat vlastní dějiny a zapomenout se přitom usilovat o ovlivňování naší přítomnosti

a budoucnosti. Realismus nechce, aby česká historie stavěla na Rukopisech, jejichž pravdivost není nijak vědecky prokázána. Národní identita musí být budována na pravdě. Pokud pravdivost Rukopisů není prokazatelná, pak je musíme odmítnout a vycházet pouze z těch historických pramenů, které jsou reálné a vědecky podložené. Nemůžeme ospravedlňovat historické lži pod záminkou národního prospěchu (Masaryk, b2000, s. 116). Masarykův realismus je bojem za pravdu a tak jako je demokracie nemyslitelná bez humanity a mravnosti, tak potřebuje demokracie i realismus.

Václav Sobotka píše, že by bylo chybou domnívat se, že Masaryk byl proti studiu českých dějin. On sám se studiu české historie věnoval několik let, pouze odmítal studium historie falešné a přílišné lpění na historii vůbec. Sobotka píše, že Masaryk pouze chce, aby se studium české historie zlepšilo, abychom zkoumali takovou minulost, která pokračuje přítomností. To znamená především zachytit v minulosti a v přítomnosti smysl našeho života. Sobotka dodává, že z toho pro Masaryka vyplývá volba, kdy se každý Čech musí rozhodnout, zdali je pro myšlenku českou, tedy pro návaznost na reformaci, anebo se ztotožňuje s myšlenkou Rakouska, tedy s protireformací (Sobotka, 1925, s. 4-6).

Před první světovou válkou Masaryk formuloval politický program České strany lidové neboli realistické strany, kterou založil v roce 1900. V realistickém programu Masaryk mluví o novém státoprávním uspořádání Rakouska-Uherska, ve kterém by každý národ mohl rozhodovat ve vnitřní politice samostatně a v té vnější zahraniční by vystupoval jako součást Rakouska-Uherska. Monarchie by tak byla rozdělena do jednotlivých selfgovernmentů, což by fakticky odpovídalo federativnímu státnímu zřízení. Ve svém programu se Masaryk odkazuje již na Palackého ideu českého státu v Rakousko-Uherské monarchii, se kterou se ztotožňuje. Dodává, že každý Čech by se měl zajímat o osud monarchie, protože je to i jeho osud, občané by měli pracovat na prosperitě země (Masaryk, b2000, s. 118). Pro tyto a podobné názory byl Masaryk neoblíbený a často kritizovaný. Někteří čeští politikové ho často obviňovali z rakušanství, což jen dokazuje jejich hluboké nepochopení Masarykových myšlenek a úmyslů.

Jak jsme již výše uvedli, realismus odmítá přehnaný historismus. Stejně tak se staví do opozice k Palackému výkladu dějin jako dějinného sporu Čechů a Němců. V tom Masaryk spatřuje malost a píše, že náš národ se vyvíjel samostatně, pozitivně a aktivně v ideálu humanity. Spor s Němci jsme nepotřebovali k tomu, abychom se vyvíjeli a někam dále posunovali. Masaryk uznává, že antagonismus s Němci sehrál v našich dějinách svoji roli, ale nepřikládá ji takovou důležitost jako Palacký. Masaryk vybízí Čechy, aby nesetrvávali

v malosti a sami na sebe pohlíželi jako na národ schopný, aktivní a pozitivní, protože pokud my sami sebe budeme vnímat male, tak nás tak budou vnímat i národy ostatní. Je třeba, abychom nabyli národního sebevědomí (Masaryk, b2000, s. 119).

Masaryk svůj realismus filosoficky vyložil jako nutnost poznávat vždy a všude jádro věci. Jinými slovy Masaryk říká, že je třeba zkoumat podstatu věcí a jejich vývoj, přičemž se však nemůžeme omezit pouze na změny historické (Masaryk, 1923, s. 141). Realismus mu je úsilím o uvědomělou politiku, je mu uskutečňováním ideje humanity, je mu zájmem o zítřek (Masaryk, 1923, s. 146-147). „*To tady má být politika realistická; přiznám se, že jest snadnější o ní mluvit, než ji provádět ...*” (Masaryk, 1923, s. 147).

3.5 O výchově a vzdělání

Otázka výchovy a vzdělání je pro Masaryka klíčovou otázkou na cestě k demokracii. Dokulil píše, že školu Masaryk pokládal za základ státu a za prostředek společenské proměny. Masaryk učitele chápal jako spolutvůrce žákovy osobnosti a jako nezávislou politickou autoritu, která by měla žáka vychovávat k občanství. Podobně chápal školu a učitelovo poslání již Jan Amos Komenský, který považoval vzdělání a výchovu za úsilí o nápravu věcí lidských. (Dokulil, 2006, s. 71-76).

Otakar Antonín Funda pojímá Masarykovu koncepci vzdělání v souvislosti s třemi modely evropské výchovy a vzdělání a to model platónský, křesťanský a osvícenský. Platónský model výchovy je spojen s péčí o duši s jasným cílem, aby rozumová složka duše řídila dvě další složky duše a to vůli a žádost. Pro Platóna je výchova cestou k ideji dobra a krásna. V Masarykově pojetí by měla výchova směřovat k ideálu demokracie a humanity. Křesťanský model výchovy se rozvíjel ve dvou přístupech – výchova jako proměna a výchova jako postupné zdokonalování se. První přístup chápe výchovu jako existenciální proměnu, kdy se člověk stává novým člověkem, přičemž proměna musí být vždy iniciována odpuštěním. Toto pojetí výchovy nebylo Masarykem přijato. Masaryk podobně jako Komenský prosazovali druhé křesťanské pojetí a to výchovu jako postupné zdokonalování se. Oba byli přesvědčeni, že každý člověk by se měl podílet na božím plánu, prostřednictvím kterého pozvolna roste jeho bytost. Poslední osvícenský model je založený na racionální kritice, empirii a na smyslovém poznání. Masaryk se k tomuto modelu hlásí ve svém tvrzení, že škola je základ

státu. Pouze vzdělaný volič, který je autonomní ve svém myšlení a rozhodování se, rozvíjí demokracii (Funda, 2009, s. 123-129).

Masaryk své pedagogické názory shrnul v přednášce: *Některé problémy pedagogické a didaktické*⁸, ve které upozorňuje na několik negativních jevů ve školském prostředí. Hned v úvodu mluví o skepsi vůči škole, vůči možnosti vychování a vyučování ve školách. „*Život, jak se praví, vychovává, ale škola nevychovává*” (Masaryk, d1990, s. 47). Masaryk dodává, že na to, abychom tvrdili, že škola žádné výchovné působení nemá, není skepse široké veřejnosti vůči škole tak velká. Konstatuje však, že je pravdou, že mnohdy život sám je lepší učitel. Masaryk pozoroval, že ten, kdo se vrátil z Ameriky, je jiný, lepší a více rozvinutý člověk než ten, kdo zůstal doma. Z tohoto pohledu se mu jeví škola jako nedostatečná a neúplná. Další Masarykova skepse vůči škole se vztahuje na otázku vlivu dědičnosti a do jaké míry je možné výchovou člověka pozměnit. Masaryk píše, vzpomeňme si na císaře Nera, který byl vychováván filosofem Senecou a který se po jeho vzoru filosofem nestal a po mravní stránce se nestal ani člověkem. Masaryk v přednášce dále mluví o určité školské patologii projevující se v tom, že škola zhoršuje psychický i fyzický zdravotní stav dětí tím, že jednostranně rozvíjí rozum na úkor citů a vůle. To vede k přetížení mládeže, ke vzniku duševních chorob a ke zvyšujícímu se počtu dětských sebevražd (Masaryk, d1990, s. 47-48).

Další námitka, kterou Masaryk vůči škole vznáší, se týká jejího epizodického charakteru. Škola hraje v životě dítěte svoji roli jen v období od šesti do čtrnácti let, kdy má žák povinnost školu navštěvovat. Před zahájením školní docházky a po jejím ukončení se již škola více o žáka nestará. Proto Masaryk vznáší požadavek delší školní docházky, čemuž by odpovídaly dnešní mateřské, střední a vysoké školy. Pozoruje však, že jakmile mladý člověk vyjde školu, chová se, jako by nikdy v jeho životě ani nebyla (Masaryk, d1990, s. 49). Tento fakt svědčí o omezených možnostech školy jedince formovat a vychovávat. Škola může v žácích pěstovat hodnoty a mravy, nedojde-li však k jejich zvnitřnění, skončí školní působení spolu s koncem studia. Snahy o překonání epizodičnosti školy bychom v dnešní době mohli pozorovat v rozvoji programů celoživotního vzdělávání či univerzit třetího věku. Oba druhy studia umožňují široké veřejnosti doplnit si a rozšířit si vzdělání.

Masaryk uvedl, že by moderní škola měla směřovat k naplnění šesti následujících cílů. Škola by se měla demokratizovat stejně tak jako politika. To znamená, že vzdělání by mělo být rovné a všeobecně závazné pro všechny děti. Škola by měla být praktickou, měly by více vznikat školy technické a praktické, které by žáky učily dovednosti, jež by využili ve své

⁸ Přednáška byla publikovaná v pokrokovém listu: *Český učitel* v roce 1899 (Masaryk, d1990, s. 13).

budoucí práci. Škola by měla být vědeckou a specializovanou, protože věda nahrazuje teologii a stává se novou autoritou. Škola by měla být státní, sociální a politická. Masaryk konstatuje, že ani sebelepší škola není dostačující, protože není schopná uspokojit potřeby všech. Proto je nutné sebevzdělání, kdy se žák vedle školského učiva dovzdělává sám tím, že cestuje nebo se rozvíjí četbou (Masaryk, d1990, s. 52-54).

Miroslav Cipro píše, že Masaryk pojímá školu jako první politickou instanci, přičemž se odkazuje na Komenského, který chtěl školní výchovou a vzděláním dosáhnout nápravy společnosti (Cipro, 1990, s. 18). Výchova a vzdělání jsou silnou politickou zbraní, protože prostřednictvím výchovy se mladý člověk formuje a ovlivňuje se jeho vnímání a chápání světa. Mění-li se politický režim státu, mění se obvykle i školní osnovy a spolu s tím často i výklad dějin.

Otázka politické vzdělanosti se Masarykovi jevila naléhavá především u studentů vysokých škol. Ve své promluvě k nim uvedl, že vedle akademického odborného vzdělání je neméně důležité i politické vzdělání, které by mělo být založeno na sebevzdělání. Student se musí naučit hodnotit různé politické ideje a stranické programy. Měl by být schopen kriticky, věcně a spravedlivě rozhodnout, které straně dá ve volbách svůj hlas. Masaryk si uvědomuje, že všechna rozhodnutí člověka jsou do jisté míry ovlivňována emocemi, proto zdůrazňuje, že úkolem studenta je tyto emoce kontrolovat a oprošťovat je od svých rozhodnutí. Především by však student neměl být indiferentní k politickému dění (Masaryk, a1990, s. 3).

Do přímého styku se studenty přišel Masaryk během své třiceti pěti leté praxe vysokoškolského učitele v Praze, kde přednášel filosofii. Růžena Žarnovičanová píše, že Masaryk sám sebe za pravého pedagoga nepovažoval, protože jediný, koho se snažil vychovávat, byl on sám. Raději, než aby přednášel svým studentům, co jiní napsali, diskutoval s nimi o aktuálních společenských problémech. Někdy se dokonce debaty se studenty protáhly a pokračovaly i v jeho domě. Studenty učil především myslet, předával jim svoje zkušenosti a snažil se jim učivo dát do souvislosti s aktuálním světovým děním. Nevystupoval před studenty jako neomylná autorita. Naopak vždy, když se mýlil, svoji chybu bez hanby přiznal (in Dolista, 2006, s. 251-252).

Jeho rodičovská výchova se nesla v podobném duchu. Dcera Olga Revilliodová Masaryková na něho vzpomíná jako na dobrého otce, který žil pro svou rodinu. Masaryk byl proti tělesným trestům a nikdy svoje děti neuhodil. Dětem nechával svobodu, aby se ony samy rozhodly, jak se svým životem naloží. Nevychoval je k obrazu svému, snažil se je kultivovat a povzbuzovat ke svému vlastnímu rozvoji. Stejně tak před nimi neskrýval

a nemaskoval problémy, které přináší život, vždy s nimi o všem mluvil otevřeně. Děti vedl k disciplíně, například věděly, že nesmí na otce mluvit, pokud zrovna v pracovně píše či čte. Bylo třeba počkat, až práci odloží. Olga Revilliodová Masaryková vzpomíná i na to, jak si s otcem hrávala v jeho knihovně, kdy ji otec vozil na Aristotelových svazcích. Podobně jako nevyžadoval od svých studentů encyklopedické znalosti, přistupoval stejně ke svým dětem. Šlo mu především o to, aby se jeho děti naučily to, co vědí, použít v životě. Učil je proto živou pracovní metodou, která vycházela ze znalosti, kde si potřebné informace mohu vyhledat a jak je mohu využít (in Sum, 2000, s. 122-129).

3.6 Česká otázka

Česká otázka, jak ji pojímal Masaryk, je otázkou po smyslu českých dějin a nalezení ideového základu pro naši přítomnost a budoucnost. Nalezením ideového zakotvením českého národa chtěl Masaryk zlepšit tehdejší českou politiku. Havelka píše, že těžko bychom v Evropě našli jiný národ, který věnoval tolik úsilí a času na odhalení své vlastní národní identity (Havelka, 1995, s. 7). Jako první otevřel otázku smyslu českých dějin Masaryk, později se k němu přidali další čeští vědci a intelektuálové.

Jaroslav Opat uvádí, že Masaryk na základě svého důkladného studia světové historie dospěl k závěru, že národní dějiny nejsou nahodilé. Tvrdil, že v dějinách existuje určitý řád, o kterém mluvil jako o světovém plánu, či dokonce jako o plánu prozřetelnosti. Úkolem každého národa, zejména filosofů a historiků, je tento plán odhalit a v souladu s ním pak dále jednat (in Broklová, 1997, s. 11).

Ještě předtím než se Masaryk otázkou smyslu dějin začal zabývat, reflektoval dějiny na počátku 19. století Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Hegelovo filosofické pojetí dějin tvrdí, že dění ve světě není náhodné, ale je účelně řízeno plánem božské prozřetelnosti neboli božským rozumem. Podstatou světa je objektivní duch, který naši historii ovlivňuje. Kromě toho Hegel předpokládal, že v dějinách mají význam i subjektivní lidské vášně, čímž myslel konkrétní činy člověka. Hegel píše, že budou-li soukromé zájmy občanů totožné s božským rozumem, bude stát silný a jednotný (Hegel, 2004, s. 17-23).

Masaryk podobně jako Hegel věřil, že dějiny se řídí plánem prozřetelnosti, který dějinám dává smysl. Masaryk proto před sebe postavil úkol, jímž bylo odhalení tohoto plánu a smyslu v českých dějinách, o což se pokusil ve svém díle *Česká otázka*. Miloš Havelka píše, že už

samotná volba názvu knihy vypovídá o tom, jak Masaryk hodnotil tehdejší českou politiku. Slovo otázka by synonymně šlo nahradit slovem problém. Masaryk tedy poukazuje na problém projevující se v politice, kultuře i národní identitě. Problém, který je třeba prostudovat a vysvětlit. Havelka tvrdí, že kritika stávajících poměrů a objasnění dějinného smyslu českého národa je pro Masaryka základním předpokladem k vytvoření takové politiky, jež by se neomezovala pouze na stranické cíle a na plytký nacionalismus, ale korespondovala by s plánem božské prozřetelnosti a sledovala by zájem všech občanů (Havelka, 1995, s. 15).

Havelka píše, že Masaryk nebyl historik, a tudíž jeho záměrem nebyla studie historických pramenů, spíše mu šlo o filosofické porozumění českým dějinným souvislostem. Chtěl v české historii objevit věčnou a dějiny překonávající ideu (Havelka, 1995, s. 17). Tu Masaryk spatřoval v humanitě. „*Humanita znamená nám náš národní úkol vypracovaný a odkázaný nám naším bratrstvím: humanitní ideál je všecek smysl našeho národního života.*” (Masaryk, b2000, s. 148) Masaryk spatřuje český dějinný smysl v humanitě, která měla v době reformace podobu náboženskou, v Kollárově⁹ programu se stává ideou národností a nakonec v Palackého programu nabývá podoby politické. Jednotlivé dějinné etapy ze sebe vycházely a vzájemně se obohacovaly. Palacký se stal pokračovatelem Kollárova díla a Kollár svými humanitními snahami navazoval na českou reformaci (Masaryk, b2000, s. 71).

Podle Masaryka je humanita smyslem a cílem našeho národního snažení. Otázkou však zůstává, jakými prostředky docílíme toho, aby se náš malý národ udržel v konkurenci velkých národů. Masaryk píše, že tuto otázku si již předtím kladl Kollár a poté i Palacký tvůrce českého politického programu a oba otázku zodpověděli stejně. Náš národ bude mít svoje místo v Evropě pouze tehdy, budeme-li se o něj usilovat humanitními prostředky. Tuto myšlenku od nich Masaryk přebírá a upřesňuje, co to v praxi znamená. Jednat humanitně znamená rozhodovat se na základě rozumu a srdce. Masaryk je přesvědčen, že nikoli cestou násilí, ale cestou usilovné práce lze uskutečňovat smysl našich dějin (Masaryk, b2000, s. 105).

Pro potřebu vysvětlení smyslu našich dějin se Masaryk v *České otázce* věnuje naší minulosti a dodává, že právě historie je učitelkou života. Avšak upozorňuje, že hlavní učitelkou života je sama přítomnost, život teď a tady. Přílišné hloubání v historii by totiž podle něho mohlo ohrozit naši přítomnost a budoucnost. Masaryk tvrdí, že národu neprospějeme, pokud budeme zkoumat pouze naši historii. Je nutné, abychom se zacílili i na rozvoj věd přírodních a sociálních, k čemuž je potřeba věnovat se studiu zahraničních autorů, kteří se již nad

⁹ Kollár koncept humanity převzal od německého filosofa Johanna Herdera (Masaryk, b2000, s. 18).

podobnými problémy zamýšleli. Masaryk shledává, že prvních Čechem, který se aktivně zaslouhoval o přítomnost, byl Karel Havlíček Borovský (Masaryk, b2000, s. 108-109).

V Masarykových myšlenkách týkajících se humanity jako smyslu českých dějin nastává určitý posun v jeho díle *Jan Hus* vydaném roku 1896. Masaryk píše, že podstatou českých dějin je náboženský ideál bratrský, který vznikl v období reformace, a jenž převzali první čeští buditelé Dobrovský a Kollár. Oni sami byli kněžími, Dobrovský katolickým a Kollár evangelickým a oba usilovali o duchovní pokrok a svobodu. Podle Masaryka je ideál humanitní podstatou reformačních snah a obrozeneckého úsilí a vysvětluje, že humanita je jen jiné slovo pro bratrství. Masaryk je přesvědčen, že česká humanita má svůj ideový základ v reformaci a nikoli ve Velké francouzské revoluci. Tvrdí, že podstata české humanity je náboženská (Masaryk, b2000, s. 313-317). Zatímco v *České otázce* je smyslem českých dějin humanita, v *Janu Husovi* Masaryk upřesňuje, že se jedná o humanitu náboženskou. Smysl českých dějin je pak dán dvojím poměrem – vztah bližního k bližnímu a vztah bližního k Bohu.

Po vydání Masarykova díla *Česká otázka* v roce 1895 se v českých zemích otevřela diskuze nad smyslem našich dějin¹⁰. Nejvýraznějším Masarykovým kritikem byl Josef Pekař, který problematice věnoval spis *Masarykova česká filosofie*, který byl publikován v roce 1912. Pekař již v úvodu své práce píše, že cílem stati je pokus o kritický historický rozbor Masarykovy filosofie dějin (Pekař, 1912, s. 3).

Pekař vytýká Masarykovi nedostatečné a neurčité vysvětlení pojmu humanita a nesouhlasí se totožněním humanity české reformace s humanitou národního obrození, které od sebe dělí několik století. Pekař píše, že rozdíl mezi středověkým a obrozeneckým pojetím člověka a národa je nepřekonatelný. Dávat do přímé souvislosti snahy národního obrození s českou reformací se jeví Pekařovi jako dostatečně nepodložený argument. Masaryk do čela obrozeneckých snah postavil Dobrovského, který svou prací údajně navázal na reformační odkaz, což Pekař zcela zavrhuje. Píše, že se Dobrovský ve svých dílech o Janu Husovi a husitech skoro nezmiňuje. Jediné, co ho na Husovi zajímá, je jeho zdokonalení českého jazyka. Dobrovský se vyjadřuje pochvalně o období 1520-1620, které označil za zlatý věk české literatury. Jiná spojitost mezi Dobrovským a českou reformací však podle Pekaře neexistuje. Pekař píše, že kdyby si Dobrovský a Jungmann historicky cenili dobu husitskou,

¹⁰ Ve stejném roce vydání *České otázky* v roce 1895 vyšla Kaizlova polemika s Masarykovým konceptem dějin. Kniha Josefa Kaizla byla nazvaná *České myšlenky*. Kaizlova publikace poukázala na nejasné vysvětlení pojmu humanity a také zpochybnila návaznost mezi bratrskou humanitou a národním obrozením. Svými výtkami tak Kaizl předběhl pozdějšího kritika Masarykovy filosofie dějin Pekaře (Havelka, 1995, s. 18).

nemuseli by Hanka, Linda a Svoboda na počátku 19. století padělat Rukopisy, aby měl český národ být na co hrdý. Podobně vidí situaci i u ostatních obrozenců mladší generace – Šafaříka a Kollára, jejichž díla romanticky propagují slovanství nikoli však reformaci (Pekař, 1912, s. 5-11).

Pekař tvrdí, že teprve ve čtyřicátých letech 19. století se objevují první odkazy na dobu reformace a to v díle Palackého, který jako jediný vyzdvihl dobu husitskou a to proto, že v ní viděl předchůdce moderních myšlenek svobody, rovnosti a bratrství. Avšak na rozdíl od Masaryka netvrdil, že mezi oběma historickými etapami je historická návaznost. Pekař píše, že Masarykova filosofie dějin je uměle vytvořená, protože neodpovídá historické skutečnosti (Pekař, 1912, s. 12-13). Kromě toho Pekař kritizuje Masaryka pro jeho chybný výklad Palackého myšlenky týkající se česko-německých vztahů, které Masaryk interpretuje jako dějinné spory Čechů s Němci. Pekař tvrdí, že Palacký věc chápal zcela jinak, vztah Čechů a Němců pojímal jako vzájemné stýkání a prolínání dvou kultur, což bylo pro náš národ v minulosti prospěšné. Pekař dále poukazuje na skutečnost, že Masaryk zcela nekriticky převzal Palackého romantické pojetí českých dějin. Píše, že Masaryk ovlivněn Palackým vidí v husitství prvotní zárodky demokracie, tedy požadavky svobody, rovnosti a bratrské lásky. Pekař takový přístup odmítá a píše, že husité sice požadovali rovnost před Bohem, ale v žádném případě jim nešlo o zrušení feudalismu. Hlavní proud husitství nehlásal myšlenku rovnosti všech lidí, takové představy se objevili pouze v chiliastickém hnutí, které však bylo většinou odmítáno (Pekař, 1912, s. 22-26).

Palackého výklad husitství byl idealistický a takový výklad převzal i Masaryk. Pekař na husitství pohlíží kriticky. Poukazuje zejména na to, že husitství Čechy uzavřelo před evropským kulturním vlivem. V době 15. století, kdy v zahraničí vzkvétala renesance, stavěly se renesanční zámky, my v Čechách jsme měli stále gotiku a stavěly se gotické hrady (Pekař, 2012, s. 454). Pekař tím nechce husitskou dobu očerňovat. Chce jen poukázat na to, že husitství s sebou přineslo kulturní izolaci a opoždění českého kulturního a uměleckého vývoje.

Pekař Masaryka obvinuje z toho, že doslova znásilnil českou historii, že ji využil a pozměnil tak, aby vyhovovala jeho úmyslu. Uznává, že Masarykova snaha vyložit smysl českých dějin byla ušlechtilá, avšak jeho neznalost historie, historické metody či neschopnost historicky myslet nemůže historikům imponovat. Pekař píše, že Masaryk podřizuje historii sociologii, a proto používá při zkoumání historie metodu sociologickou. Pekař to připodobňuje ke stavění domu od střechy. Sociologie totiž chybně předpokládá, že historická práce je již ukončena

a jediným úkolem je tedy odhalit zákony společenského vývoje. Pekař proto uvádí, že chce-li sociolog vykonat kvalitní vědeckou práci, musí být současně i historikem, což znamená osvojit si metodu práce historické (Pekař, 1912, s. 27-36).

Pekařovu představu o vědecké práci komentoval Emanuel Rádl, který uvedl, že Pekař je toho názoru, že nejprve je třeba shromáždit všechna fakta a teprve poté je možné tvořit teorie. Rádl píše, že podle Pekaře je nejdříve nutné, aby historik kriticky dějiny popsal a vyložil a teprve potom mohou být sociologicky zpracovány a vykládány. Pekař totiž podobně jako historik Jaroslav Goll usuzuje, že dějiny jsou pouze jedny, ale pojetí dějin je různé podle toho, kdo a jak dějiny vykládá. Rádl tento přístup komentuje tak, že do důsledku to vede k oddělení práce sběru faktů a práce vytvářející teorie, s čímž Rádl nesouhlasí. Rádl píše, že kromě sběru dat musí umět moderní historik analyzovat a hodnotit fakta. Již nestačí, aby pouze fakta shromažďoval (Rádl, 1925, s. 15-21).

Zdeněk Nejedlý Pekařovu kritiku Masarykova filosofického pojetí dějin hodnotí jako osobní spor motivovaný tím, že Masaryk byl vyzvednut za obohacení české historické práce a tím se do pozadí dostal Jaroslav Goll¹¹, který byl učitelem Pekaře. To bylo pro Pekaře a ostatní Gollovy žáky nepřijatelné a z toho důvodu se Pekař pustil do kritické analýzy Masarykovy *České otázky*. Jak sám Pekař píše, Masaryk historikům vědecky imponovat nemůže. Nejedlý z toho usuzuje, že spor je vlastně veden o to dokázat, že Masaryk, který není historik, se nemůže Gollovi rovnat. Nejedlý píše, že Pekař by svou analýzu stěží sepsal, kdyby se jednalo o spor čistě vědeckého rázu, protože Pekař není specialista ani na dobu husitství a ani na dobu národního obrození. Spor tak celý utrpěl na své vědecké hodnotě. Nejedlý dodává, že Hegel, významný filosof dějin, sám historikem nebyl, což však jeho dílo neznehodnocuje. Naopak jeho dílo inspirovalo další filosofy (Nejedlý, 1953, s. 44-47).

Josef Zúmr píše, že Masarykovo pojetí české otázky vykrystalizovalo společně s tím, jak řešil otázku světovou. Masaryk díky studiu německé, francouzské, angloamerické a ruské kultury došel k závěru, že prosazovanými hodnotami jsou v moderní společnosti humanita a demokracie. Při zkoumání českých dějin a kultury odhalil, že tyto hodnoty je možno najít i v naší české minulosti a to v době reformace. Proto Masaryk tvrdil, že je potřeba tyto hodnoty rozvíjet a to především v politice. Tím si jako malý národ zajistíme místo ve světovém dění (Broklová, 1997, s. 59-60). Masaryk je toho názoru, že malost nevylučuje světovost. Česká otázka mu vždy byla otázkou světovou (Masaryk, b1994, s. 324).

¹¹ Pekař v úvodu své statě Masarykova česká filosofie píše, že důvodem k napsání díla jsou fejetony, které uveřejnil Jan Herben v časopise *Čas*, a které jsou mířeny proti Gollovi a jeho žákům (Pekař, 1912, s. 3).

Doposud jsme zmiňovali pouze ty myslitele, kteří věřili, že dějiny smysl mají. V literatuře se však můžeme setkat i s autory, kteří nevěří v účelnost dějin. K nim patří Karl Popper, který tvrdí, že dějiny žádný smysl nemají. Jeho tvrzení vychází z předpokladu, že dějiny tak, jak je běžně chápeme, neexistují. Popper píše, že dějiny chápeme jako určitá fakta, kterým věříme a z nich potom sestavujeme dějiny lidstva či národa. Stejně tak neuznává představu, že se dějiny řídí plánem prozřetelnosti. Bůh totiž nenapsal dějiny lidstva, ty sepsali historici, kteří byli pod dohledem císařů, králů, generálů, kněží. Proto dějiny, jak je běžně chápeme a učíme se o nich ve škole, označuje Popper za dějiny politické moci. (Popper, 2015, s. 259-261). Ačkoli Popper tvrdí, že dějiny žádný smysl nemají, nezavrhuje, abychom nějaký smysl dějinám přiřkli. Sám interpretuje dějiny jako dějiny mocenské politiky a cílem dějin by podle něj mohl být náš boj za otevřenou společnost, za vládu rozumu, svobody, spravedlnosti a rovnosti (Popper, 2015, s. 267).

4 Masarykova politická praxe

V předchozí kapitole jsme shrnuli Masarykovo teoretické uvažování o demokracii. Pohovořili jsme o hodnotovém základu demokracie, který je zakořeněn v humanitě, v mravnosti, v realismu a ve vzdělání. V souvislosti s tím jsme se zabývali českou otázkou, kterou Masaryk pojímá jako hledání dějinně neměnné ideje, která určovala chování našeho národa v minulosti a která by sjednotila český národ v jeden celek sledující všeobecné blaho.

V následující kapitole přejdeme od Masarykova teoretického uvažování o demokracii k její praktické realizaci. Zaměříme se proto na ty úseky z Masarykova života, ve kterých Masaryk tvrdě hájil demokratické hodnoty a to často za cenu toho, že si proti sobě poštvál většinovou společnost. Ani v takových chvílích Masaryk od svých hodnot a zásad neupustil. V podkapitole 4.1 Masarykova nepolitická politika proto zmíníme i nejdůležitější veřejné spory, v kterých Masaryk figuroval.

4.1 Masarykova nepolitická politika

Masarykova aktivní účast na veřejném životě započala jeho příchodem do Prahy roku 1882, kam se přestěhoval se svou rodinou z Vídně. Masaryk byl v té době ženatý s Američankou Charlotte Garrigue Masarykovou, se kterou měl již dvě děti Alici a Herberta. Do Prahy přišel jako mimořádný profesor, aby učil v nově vzniklé české části Karlo-Ferdinandovy univerzity¹². Měl studentům přednášet filosofii (Emmert, 2014, s. 44).

Podmínky k vyučování byly v nově se rozvíjející české části univerzity prostorově i materiálně limitovány. Masaryk tak proto první hodinu zahájil tím, že se se studenty vypravil koupit skříň, aby měli kam ukládat literaturu. První oficiální výuku pak Masaryk věnoval Humově skepsi. Studenty Masaryk směřoval především k praktickému využití filosofie, aby byli schopni využít naučené znalosti v situacích běžného života. Debaty se studenty často končily i u Masaryka v bytě, kde diskutovali studenti nejen s Masarykem, ale i s ostatními profesory. Z takových setkání vznikl nápad na vytvoření vědeckého časopisu Athenaeum (Mahler, 2007, s. 30-31).

¹² Rozdělením Karlo-Ferdinandovy univerzity na německou a českou část vznikla roku 1882 fakticky první česká univerzita v českých zemích, kde bylo vyučováno v českém jazyce (Emmert, 2014, s. 39).

Kritická revue *Athenaeum* byla založena v roce 1883, jejím zakladatelem a ředitelem byl Masaryk. Na redakci revue se podíleli i další profesori pražské univerzity, mezi nimi byli například Josef Kaizl a Karel Kramář (Emmert, 2014, s. 44). Časopis *Athenaeum* informoval o zahraničních vědeckých výzkumech a studiích, aby tím umožnil české vědě držet krok s moderní evropskou vědou. Kromě toho časopis dělal revizi toho, co doposud česká věda vyvádala a kriticky její práce hodnotil. Mělo se tak rozlišit, které práce jsou vědecky kvalitní a cenné, a které naopak hodnotné a vědecké nejsou. Herben píše, že kritická povaha časopisu způsobila jeho neoblíbenost u některých autorů vědeckých prací. Dodává, že Masaryk sám si byl vědom toho, že pro přijetí kritiky je třeba mít dostatek mravní síly, která některým vědcům chybí (Herben, 1990, s. 43). Masarykova vědecká kritika proto nebyla přijata s nadšením, naopak vyvolala někdy vleklé spory.

Největší vědecký spor, na kterém Masaryk participoval, se rozhořel roku 1886, kdy byl v časopise *Athenaeum* publikován článek filologa Jana Gebauera. V článku Gebauer napadl pravost Rukopisu královédvorského a zelenohorského, jež byly objeveny na počátku 19. století. Rukopisy údajně měly pocházet z doby 13. a 9. století a dokládat, že staročeská literatura se vyvíjela zcela samostatně a že je historicky starší než první německé písemné památky. Rukopisy tak měly dokazovat vyspělost české kultury již v době středověku. Po objevení Rukopisů jazykovědec Josef Dobrovský jako první vyjádřil pochybnosti o pravosti Rukopisu zelenohorského. Současně se však domníval, že Rukopis královédvorský zfalšovaný není. Jiný názor měli lingvista Josef Jungmann a historik František Palacký, kteří pravost Rukopisů potvrdili (Soubigou, 2004, s. 63-64).

V roce 1829 zemřel Dobrovský, který byl uznávanou vědeckou autoritou a s ním zmizely i veškeré pochybnosti o pravosti Rukopisů z řad českých vědců. Kritika Rukopisů a pochybnosti se tak ozývaly pouze ze strany německých badatelů, což Češi interpretovali jako útok na národní kulturu. V české společnosti tak převládlo přesvědčení o autentičnosti Rukopisů. Situace se změnila až v 70. letech, kdy kritici Rukopisů již nebyli pouze Němci. Přidali se k nim i čeští odborníci na lingvistiku a historii a to Šembera, Vašek, Gebauer a Goll. Ti všichni nabyli za dob studií přesvědčení o pravosti Rukopisů. O to těžší pro ně bylo přiznat si, že Rukopisy jsou falzifikátem a své závěry zveřejnit (Doubek, 1999, s. 33).

Spor o pravost Rukopisů se nově otevřel v únoru roku 1886, kdy Jan Gebauer publikoval svou kritickou stat' v *Athenaeu*. Spolu s Gebauerovým článkem byl uveřejněn i list redaktora *Athenaea*, ve kterém Masaryk Gebauera vyzývá, aby se k pravosti Rukopisů na stránkách časopisu *Athenaea* dále vyjádřil. (Opat, 2003, s. 42). Aby Masaryk Gebauera podpořil, píše:

„*Nepochopuji, jak někdo tvrdit může, že čest národu vyžaduje obhájení Rukopisů!*” (Masaryk, 2004, s. 16). A dodává k tomu, že čest národa vyžaduje především mravnost a zmužilost. Činem mravným a zmužilým je přiznání si omylu a nikoli jeho obhajování (Masaryk, 2004, s. 16).

Gebauer v článku uveřejněném v Athenaeu uvádí, že při zkoumání Rukopisů, objevil řadu gramatických chyb z pohledu tehdejší staročeštiny a i češtiny jako takové (Soubigou, 2004, s. 64). Dále se v článku zmiňuje o Hankovi, který Královédvorský rukopis našel a který byl již v minulosti usvědčen z falšování jiných staročeských textů. Gebauer píše, že z tohoto důvodu by se měly všechny jeho rukopisy prověřit (Masaryk, 2004, s. 17). Po uveřejnění Gebauerova článku byla v Athenaeu v březnu roku 1886¹³ publikována Masarykova výzva k vědeckému posouzení Rukopisů. Masaryk se v článku obrací na české vědecké odborníky, které vyzývá, aby v Athenaeu uveřejnili svoje studie týkající se Rukopisů. Masaryk v článku předkládá vědecký plán, podle kterého by se měly Rukopisy zkoumat. Mluví o potřebě gramatického, sociologického a estetického rozboru, o potřebě paleografické, fyzikální a chemické analýzy a o nutnosti prošetření okolností, za jakých byly Rukopisy nalezeny (Masaryk, 2004, s. 19).

Na Masarykův impulz reagovala řada vědců, kteří postupně uveřejňovali své odborné studie v Athenaeu. K významným příspěvkům patřil článek od historika Jaroslava Golla, který poukazuje na konkrétní historické nesrovnalosti. Některé události, které jsou v Rukopisech líčeny, jsou jinými kronikáři uváděny o několik století dříve. Jiné popisované události zase nemohly být v tehdejší době vůbec známy (Soubigou, 2004, s. 65). Kromě Gebauera a Golla se do diskuzí zapojili i Jindřich Vančura a Jaroslav Vlček, kteří pravost Rukopisů zpochybnili z literárně historického pohledu (Emmert, 2014, s. 53).

Studie dokazující nepravost Rukopisů brzy vyvolaly odezvu u zastánců jejich autentičnosti, ke kterým patřili Julius Grégr a profesor Martin Hattala. V Národních listech se tak objevily články obhajující pravost Rukopisů a urážející všechny, kteří tvrdili opak. O Masarykovi Národní listy napsaly, že na něm kromě jména a titulu profesora není nic víc českého a žádaly jeho propuštění z univerzity (Opat, 2003, s. 43-44). Obhájcí Rukopisů tak naplňovali Masarykova slova, kdy namísto toho, aby ve věcech Rukopisů zvítězil rozum, rozhodovaly vášně (Masaryk, 2004, s. 11).

V roce 1888 se vědecká debata o Rukopisech uzavřela vydáním Gebauerovy knihy *Poučení o padělaných rukopisech Královédvorském a Zelenohorském*, která byla vědeckým světem

¹³ Následující měsíc v dubnu roku 1886 přestal vydavatel Jan Otto Athenaeum publikovat. Masaryk tak musel veškeré vydavatelské náklady hradit sám (Soubigou, 2004, s. 65).

všeobecně přijata. V publikaci Gebauer shrnul všechna vědecká fakta dokazující nepravost Rukopisů. Později se ukázalo, že se v některých svých závěrech Gebauer mýlil, to však verdikt o nepravosti Rukopisů nijak nezměnilo. Rukopisy jsou tak od roku 1888 všeobecně považovány za falzifikáty (Emmert, 2014, s. 53). Definitivně byla nepravost Rukopisů prokázána chemickým rozborem v letech 1967 až 1970 (Soubigou, 2004, s. 67).

Dvouletý spor v otázce pravosti Rukopisů měl pro Masaryka profesní následky. Když roku 1882 přijal místo mimořádného profesora na Karlovo-Ferdinandově univerzitě, bylo mu přislíbeno, že do tří let bude jmenován řádným profesorem. Začátkem roku 1886 byl dokonce podepsán záměr na jeho jmenování. Rukopisné spory, ve kterých Masaryk vystupoval jako hlavní iniciátor, jmenování pozastavily. V květnu roku 1886 univerzitní komise dokonce jmenování zamítla, protože Masaryk nezískal souhlas od nadpolovičního počtu ostatních profesorů. Masaryk tak na jmenování musel počkat ještě dalších jedenáct let. Řádným profesorem české univerzity se stal až roku 1897 (Soubigou, 2004, s. 65-66).

Kromě veřejného sporu o pravost Rukopisů se Masaryk aktivně zapojil do aféry známé jako hilsneriáda. Celá aféra začala v období velikonoce 1. dubna 1899 nalezením mrtvé devatenáctileté Anežky Hružové v lese Březina nedaleko vesnice Polná. Při nalezení těla bylo konstatováno, že Anežka byla podříznutá košeráckým nožem – tedy stejným způsobem, jakým se zabíjel dobytek na jatkách. Zanedlouho se ve městě rozšířila fáma o rituální vraždě. Mezi lidmi se totiž tradovalo, že Židé potřebují k výrobě svátečního židovského pokrmu maces krev křesťanské panny. Jejich podezření, že došlo k rituální vraždě, podpořilo i prohlášení v policejním protokolu. Psalo se v něm, že se pod mrtvým tělem našla nepatrná louže krve (Černý, 1968, s. 9-10).

Z pověrčivosti tak občané Polné vyspekulovali, že vraždu spáchal žid Leopold Hilsner. Důkazy, které proti Hilsnerovi nashromáždil místní strážmistr Klenovec, neprokazovaly dostatečně jeho vinu. Ukazovaly však rozpory ve výpovědi Hilsnera a jeho přátel. Hilsner vypověděl, že v den vraždy nešel kolem lesa Březiny, jeho kamarádi však tvrdili pravý opak. Tyto okolnosti nakonec vedly k Hilsnerovu zatčení (Kovtun, 1994, s. 36-45). Kovtun píše, že do vězení tak Hilsnera přivedl především jeho židovský původ (Kovtun, 1994, s. 46).

Po Hilsnerově zatčení propukly první protižidovské protesty v Náchodě, které začala jako první stávka dělníků ve všech náchodských továrnách. Záhy se však proměnily v drancování židovských obchodů. Brzy nato se protižidovská nálada začala projevovat i v Polné, kde asi 300 lidí spontánně uspořádalo demonstraci končící ničením židovských domů a obchodů (Kovtun, 1994, s. 53-60). Protižidovská nálada tak ovlivnila i průběh soudního procesu

s Hilsnerem, který byl zahájen 12. září 1899 v Kutné Hoře. Soud po čtyřech dnech skončil vynesením rozsudku o Hilsnerově vině a jeho odsouzením k trestu smrti (Emmert, 2014, s. 75).

Po vynesení rozsudku se do aféry zvané hilsneriáda zapojil i Masaryk. Stalo se to na popud jeho bývalého studenta Siegmunda Münze, který přijel do Prahy Masaryka navštívit a který ho přiměl, aby se k rituální vraždě vyjádřil. Masaryk Münzovi řekl svůj názor a Münz Masarykovo smýšlení o Hilsnerově případu nechal otisknout v časopise Neue Freie Presse. Tím byl Masaryk do celé kauzy zapleten a musel tak čelit útokům českého tisku (Čapek, 2013, s. 84).

Aby se Masaryk mohl před tiskem bránit, pořídil si protokol procesu s Hilsnerem a začal ho prostudovávat. Při studiu materiálů se radil s různými českými i zahraničními odborníky ve věcech práva a medicíny (Černý, 1968, s. 124-125). Sám Polnou osobně navštívil za účelem vlastního vyšetřování. Místní lidmi však nebyl vítaný, někteří po něm dokonce házeli kameny (Emmert, 2014, s. 75). Výsledky svého šetření Masaryk shrnul ve dvou brožurách a několika článcích. První brožura se jmenovala *Nutnost revidovat proces polenský* a Masaryk v ní poukazuje na antisemitské pověry, které proces s Hilsnerem ovlivnily. Píše, že přístup české veřejnosti k případu je výrazem předpojatosti, vášnivě ukvapenosti a nelidskosti. V brožuře spekuluje nad tím, jak mohl být čin proveden a vyslovil názor, že vražda se nestala v lese Březina, ale na úplně jiném místě. Masaryk se fámou o rituální vraždě snažil vyvrátit tím, že Anežka nebyla podříznutá košeráckým nožem, nýbrž byla zapíchnutá špičatým nožem (Rys, 1939, s. 191).

Veřejnost byla Masarykovou brožurou pobouřena. Pod okny Masarykova bytu v Praze se shromažďovali demonstranti a protestovali proti Masarykovi. Jiní mu posílali anonymní dopisy, ve kterých ho všemožně očerňovali: „*Masaryčku, Masaryčku, máš velmi úlisnou hubičku – víme, že jsi dostal od židáčků mnoho tisíc na ručičku. Zasloužil bys, Masaryčku, jít s Hilsnerem na houpačku!*” (Mahler, 2007, s. 39). Nenávistné reakce a protesty na Masaryka čekaly i během jeho přednášek, kdy na něho studenti pokřikovali a uráželi ho. Masaryk tehdy na tabuli napsal protest proti hloupým pomluvám a vyzval studenty, aby mu sdělili důvody své demonstrace. Nikdo ze studentů se neodvážil proti Masarykovi vystoupit a diskutovat s ním. Neklid a pobuřování studentů se univerzita nesnažila nijak mírnit, pouze zrušila Masarykovy přednášky na dobu čtrnácti dnů (Čapek, 2013, s. 84). Během demonstrací to nebyl pouze Masaryk, kdo trpěl davovými protesty a útoky. Demonstrace a nevráživost zasáhly i jeho nejbližší rodinu, jeho děti a manželku. Jeho manželka Charlotta byla dokonce

davem fyzicky napadena. Masaryk proto vážně zvažoval možnost opustit zemi a natrvalo se přestěhovat do Ameriky. V ten okamžik to byla právě Charlotta, která ho podpořila v boji za pravdu a přiměla ho v Praze zůstat (Toman, 2007, s. 54).

Není pochyb o tom, že Masarykova iniciativa přispěla k obnovení procesu s Leopoldem Hilsnerem, který byl zahájen v říjnu roku 1900 v Písku. Libor Toman píše, že pokud srovnáme proces kutnohorský s novým procesem v Písku, nalezneme mezi nimi zásadní rozdíl. V píseckém procesu absentuje motiv rituální vraždy, což pro Masaryka znamenalo částečný úspěch jeho činnosti. Částečný úspěch proto, že Masaryk nadále kritizoval průběh píseckého soudního procesu s Hilsnerem. Šlo mu především o fakt, že vina nikdy nebyla Hilsnerovi dokázána. U soudu nebyl předložen dostatečný důkaz pro jeho odsouzení (Toman, 2007, s. 56).

I přes tento fakt byl Hilsner v listopadu roku 1900 shledán vinným a byl odsouzen k trestu smrti. V červnu roku 1901 byl Hilsnerovi z rozhodnutí císaře Františka Josefa jeho trest změněn na doživotní vězení. Hilsner ve vězení zůstal do roku 1918, kdy byl propuštěn na svobodu. O deset let později umřel Hilsner ve Vídni. Černý píše, že na základě zprávy ministerstva spravedlnosti z roku 1998, ve které se uvádí, že v trestní věci obžalovaného Leopolda Hilsnera byl porušen zákon, lze považovat Hilsnerovo odsouzení za justiční omyl (Černý, 1999, s. 97-123).

Proces s Leopoldem Hilsnerem podobně jako ve Francii proces s Alfredem Dreyfusem¹⁴ byly neobjektivní a nekorektní soudní procesy, které byly ovlivněny všeobecnou protižidovskou náladou doby na konci 19. století. Oba procesy byly projevem módního antisemitismu, který se z násilných pogromů přeměnil na nenásilné bezpráví (Toman, 2007, s. 63-64). Masaryk, zastánce pravdy a spravedlnosti, proto do případu zasáhnout musel. Sám ve svých vzpomínkách uvádí, že ačkoli byla hilsneriáda pro něho osobně zlým obdobím, měla přece jen pozitivní dopady. Za první světové války se Masarykovi v šíření myšlenky samostatného českého státu dostalo podpory židovského tisku, který se mu tím odvděčil za jeho boj proti antisemitismu (Čapek, 2013, s. 84).

Herben napsal, že veškerou veřejnou činnost, kterou Masaryk od svého příchodu do Prahy podnikl, lze pojmenovat jako politiku nepolitickou. A to proto, že Masaryk sám tvrdil, že součástí politiky nepolitické je národně kulturní program (Herben, 1925, s. 6). Co se

¹⁴ Byl židovský generál, který byl v roce 1894 odsouzený za protistátní činnost. Konkrétně za to, že Němcům poskytl tajné informace. Za prokázání jeho nevinu bojovala ve Francii skupina intelektuálů v čele se spisovatelem Emilem Zolou. I přes jejich snahy byl Dreyfus odsouzen. Až později se ukázalo, že byl nevinen (Toman, 2007, s. 63).

Masarykovým národně kulturním programem myslí jsme mohli pochopit ve sporu o Rukopisy a v aféře s Hilsnerem. V obou sporech Masaryk hájil to, co považoval za pravdivé. V jednom se snažil zbavit národ falešných představ o vlastní minulosti a v druhém ho chtěl zbavit pověrčivosti a tmářství.

Vedle těchto dvou nejznámějších veřejných sporů, na kterých se Masaryk výrazně podílel, bychom neměli opomíjet i spory, jež měl Masaryk s římsko-katolickou církví. Největšími a nejznámějšími konflikty byla Judova a Wahrmondova aféra, které byly součástí společensko-kulturního boje za školství osvobozené od církevního vlivu.

Judova aféra byla vyvolána v roce 1905 v Prostějově a to uveřejněním článku Karla Judy v katalogu výstavy malíře Františka Kupky. Juda komentující Kupkovy obrazy uvedl, že náboženství nikdy nebylo víc než jen řemeslo a obchod. Jeho komentář se dotkl místního faráře Karla Dostála-Lutinova, který v tisku Judovi vytknul, že jako učitel by měl jít příkladem a neměl by církev veřejně kritizovat. A požadoval, aby Juda svůj výrok odvolal. Prostějovský konflikt nedlouho poté přerostl do celonárodní aféry a to především kvůli politizaci¹⁵ a publikaci sporu v novinách. Z české veřejnosti aféru prožívali nejvíce studenti, kteří Masaryka vyzvali, aby se k Judově aféře vyjádřil. Masaryk byl studenty pozván na shromáždění v hostinci U Helmů, kde měl o kauze pohovořit za účasti policejního dohledu. Masaryk zde vystoupil před tři sta posluchači a během svého projevu se radikálně vyjádřil o katechetech, které označil za státem placené denuncianty. Tato vyhrčená formulace Masarykovi vynesla žalobu státního zastupitelstva pro rušení náboženství a od katechetů žalobu pro urážku na cti. Masaryk byl v procesech shledán nevinným, protože na základě výroků vytržených z kontextu mu nemohla být vina dokázána (Marek, 2010, s. 69-72).

Druhý střet Masaryka a katolické církve přišel ve Wahrmondově aféře. Ludwig Wahrmond byl profesor katolického církevního práva v Innsbrucku. V roce 1908 v místním spolku Volná škola vystoupil Wahrmond s přednáškou, která byla věnována tématu katolického světového názoru a vědy. Wahrmond v ní kritizoval papeže Pia X., který zakazoval modernismus v katolické církvi. Uvedl, že sám odmítá dogma o papežské neomylnosti a že je třeba odstranit katolické učení z vysokých škol. Jeho provokativní přednáška měla svou odezvu. Wahrmond byl pracovníčně přeložen do německé části Karlo-Ferdinandovy univerzity. Do kauzy se tehdy vložil Masaryk, který Wahrmonda hájil v Říšské radě. Jeho poslanecký projev,

¹⁵ Juda byl přední osobností Sdružení pokrokových lidí, kteří spolu se sociálními demokraty plánovali kandidovat ve volbách 1907. Tím představovali konkurenci pro katolickou stranu, která celou aféru využívala pro vlastní úspěch ve volbách (Marek, 2010, s. 70).

který pronesl k Říšské radě, se věnoval otázce Wahrmundova potrestání. Masaryk uvedl, že věda a teologie dochází u stejných otázek ke zcela jiným závěrům, za což však Wahrmund nemůže a neměl by být proto ani potrestán (Marek, 2010, s. 109-112).

Všechny zmíněné spory Masarykovi na jednu stranu přinesly popularitu a na stranu druhou v nich musel čelit kritice, nevraživosti a v některých případech i dočasnému vyloučení ze společnosti. Masaryk se tím však nikdy nenechal odradit, tvrdě bojoval za to, co považoval za pravdivé a za spravedlivé. A stejně tak se stavěl i k mandátu poslance.

4.2 Masaryk jako poslanec Říšské rady

Masarykův vstup do politiky byl spojen se dvěma dalšími osobami, s jeho kolegy a přáteli Josefem Kaizlem a Karlem Kramářem. Všechny tři spojoval jejich realisticko-politický program a účast na redakci časopisu Athenaeum. Kaizl jako bývalý staročeský poslanec měl z nich nejvíce politických zkušeností. Masaryk měl zase silný vliv u univerzitních studentů a Kramář zabezpečoval přímé styky s Vídní, kde tehdy pracoval jako soukromý vědec. K publikování jejich realistického programu potřebovali vlastní politický časopis, ve kterém by program otiskli. Athenaeum se k těmto účelům využít nemohlo a to ze dvou důvodů. Za prvé Athenaeum bylo vědecko-kritickou revuí a za druhé v důsledku rukopisných bojů ztratilo čtenáře. Na Masarykovo doporučení se proto roku 1888 obrátili na redaktora časopisu Čas Herbena, se kterým navázali spolupráci (Křížek, 1959, s. 52-55).

Ambice realistů prozatím nebyly směřovány k vytvoření vlastní politické strany, ale k jednání s mladočechy a se staročechy¹⁶ a k rozhodnutí se, k jaké politické straně se přidají. V prosinci roku 1890 byla nakonec podepsána dohoda o vstupu realistů: Kaizla, Masaryka a Kramáře do mladočeské strany. Masaryk tak uzavřel dohodu se svým bývalým oponentem v rukopisném sporu Juliem Grégrem, přední osobností mladočeské strany. V dohodě mezi realisty a mladočechy byla deklarována shoda ve všech hlavních částech politického programu a z toho vyplývající potřeba spojit se v jeden politický celek (Opat, 1990, s. 318-319).

Vítězství mladočeské strany ve volbách v březnu roku 1891 tak znamenalo pro Masaryka a jeho dva spolupracovníky vstup do vídeňského parlamentu tzv. Říšské rady. Masaryk byl

¹⁶ Mladočeská (národní strana svobodomyšlná) a staročeská (národní strana) byli předními politickými stranami, které hájily české zájmy ve vídeňském parlamentu (Masaryk, 1985, s. 7)

zvolen za mladočechy v jihočeském volebním obvodu, čímž byla zahájena jeho poslanecká kariéra. Mladočeši ve volbách celkově získali 37 mandátů z 39 možných, čímž z politické scény vytlačili staročechy. Odstartovalo to novou éru české politiky (Masaryk, 1985, s. 7).

Masarykovo politické působení ve vídeňském parlamentu netrvalo celé volební období. Začalo první schůzí Říšské rady v dubnu roku 1891 a skončilo jeho dobrovolným složením mandátu v září roku 1893. Během této doby měl Masaryk ve vídeňském parlamentu jedenáct větších projevů. Šest z nich se týkalo nutnosti reformy školství, dva jeho projevy kritizovaly administrativu Rakousko-uherské monarchie v okupované Bosně a Hercegovině a ve třech dalších se vyjadřoval k sociálním a politickým otázkám monarchie (Opat, 1990, s. 336).

Jeden z Masarykových projevů věnujících se politickým otázkám Rakouska-Uherska otevíral i otázku postavení Čechů v monarchii. Masaryk uvedl, že právě tato otázka je jednou z nejdůležitějších, kterou by vídeňský parlament měl řešit. Masaryk v projevu tvrdí, že Čechům nejde o rozbití Rakouska-Uherska a o vytvoření samostatného českého státu, ale o vyřešení české státoprávní otázky. Dále podotýká, že český národ se chce uplatnit jako národ politický, chce mít taková politická práva, která mají i ostatní národy. Tímto požadavkem tak český národ vystupuje jednoznačně proti centralismu, který je zdrojem politické nesvobody. Masaryk v projevu uvádí, že český národ se nespokojí s tím, aby jeho státoprávní nároky byly uznány pouze teoreticky či na papíře, protože nyní si již Češi plně uvědomují svoji cenu.¹⁷ Neustoupí proto od požadavku svobodného politického vývoje, který bude zajištěn všeobecným volebním právem (Masaryk, 2001, s. 309-314). Ve svém projevu tak Masaryk vyjádřil snahy a cíle českého národa na konci 19. století. Cíle a přání českého národa byly sice ve vídeňském parlamentu vyslyšeny, avšak vyhověno jim nebylo.

Jak již bylo výše napsáno, v roce 1893 se Masaryk vzdal poslaneckého mandátu a spolu s tím odešel z mladočeské strany. Ve svých vzpomínkách uvedl, že se tak stalo kvůli konfliktu, do kterého se s mladočeskou stranou a potažmo s Grégrem dostal. Šlo o to, že se místodržitel českých zemí František Thun pohrdavě vyjádřil o Češích. Řekl, že každý Čech je buď hulvát, nebo líbá ruku. Masaryk se o výroku zmínil několika lidem ve straně a brzy poté se Thunův výrok ocitl v českém tisku. Masarykovi bylo tehdy vyčítáno, že to straně řádně neohlásil. Kromě toho vyšel v časopisu Čas, který redigoval Masaryk, ostrý článek proti Grégrovi. Autorství článku bylo chybně přičteno Masarykovi a ten se tak dostal do sporu i s Grégrem. Tehdy se Masaryk rozhodl ze strany odejít (Čapek, 2013, s. 78). Svým

¹⁷ Míněno tím zejména hospodářskou sflu země v rámci monarchie (Masaryk, 2001, s. 310).

odchodem Masaryk demonstroval více nesouhlas s politikou mladočechů než dotčenost z konfliktu se stranou a s Grégrem.

Masaryk uvedl, že jemu se mladočeská politika nelíbila svojí dvojitou tváří. V Praze byla plná radikalismu a ve Vídni byla submisivní a spokojovala se s maličkostmi. Kromě toho se Masaryk přiznal, že jeho odchod byl ovlivněn i jeho pocity, cítil se politice slabý. Odchodem z oficiální politiky však jeho politicko-národní aktivita nekončila. Chtěl spíše dělat politiku nepolitickou, která by probouzela zájem českého národa o věc národní. Masaryk se proto začal věnovat studiu českých dějin, z čehož vzešla jeho díla týkající se české historie, osobností českých dějin a českého politického programu. K dílům napsaným v tomto období patří i již zmíněná *Česká otázka* (Čapek, 2013, s. 79).

Masaryk se ke stranické politice vrátil až po sedmi letech v roce 1900, kdy založil vlastní stranu – Českou stranu lidovou, častěji nazývanou stranou realistickou. Na jejím vzniku a vedení se kromě Masaryka podílely i další osobnosti jako František Drtina, Jan Gebauer, Jan Herben a Edvard Beneš. Nově vzniklá strana se plně hlásila k programu realistů. Jejich politický program požadoval všeobecné volební právo, demokratizaci politického systému, sociální reformy, decentralizaci Rakouska-Uherska a vytvoření nezávislých územních celků. Jednalo se o stranu spíše umírněnou, která prosazovala drobnou politickou práci. Členové strany byli intelektuálové a mnozí z nich i univerzitní učitelé. Ačkoli si strana nezískala velkou podporu voličů, nedá se jí odepřít její společenský význam (Emmert, 2014, s. 58).

V roce 1906 došlo ke spojení České strany lidové se stoupenci pokrokového listu Osvěta lidu a k vytvoření nové České strany pokrokové. Spojení těchto dvou politických subjektů bylo zdůvodněno redaktorem Osvěty lidu Aloisem Hajnem na valném sjezdu České strany pokrokové. Hajn tvrdil, že spojením došlo k vytvoření jednoho politického tělesa, které tak bude mít větší šanci obstát proti koalici tří nově vzniklých stran a také proti feudálnímu konzervatismu. Hajn uvedl, že vznik pokrokové strany chce inteligenci a lidovým vrstvám umožnit, aby mohly být znovu politicky aktivní (Dvořáková, 1997, s. 142). V čele nově vzniklé strany stál i nadále Masaryk (Emmert, 2014, s. 58).

Alois Hajn mluvčí pokrokové skupiny seskupené kolem časopisu Osvěta lidu byl bývalým Masarykovým žákem, který navštěvoval jeho přednášky v letech 1890 – 1891. I poté, co již z univerzity odešel, nepřestal s Masarykem udržovat styky. Často s ním diskutoval o úkolech české politické delegace ve Vídni a o strategii, kterou by česká delegace měla mít. Hajn píše, že Masarykovy názory mu byly již tenkrát sympatické. (Masaryk, 1947, s. 20). Spojení Masarykových a Hajnových stoupců v jednu politickou stranu se v tomto světle jeví jako

zcela přirozené. Sloučení dvou pokrokových skupin tedy nebylo výsledkem pouze politické strategie, nýbrž bylo iniciováno především jejich stejným ideovým základem, přesvědčením o potřebě realismu v české politice.

Díky České straně pokrokové se Masaryk v roce 1907¹⁸ znovu dostává do Říšské rady, přestože strana patřila k malým a volebně ne příliš úspěšným politickým subjektům. V parlamentních volbách roku 1907 získala strana dva mandáty a v roce 1911 už pouze jeden mandát a to Masarykův (Masaryk, 1985, s. 24-25). Masaryk se v roce 1907 a i v roce 1911 rozhodl do vídeňského parlamentu kandidovat na Moravě a to za Valašsko. Jednalo se o okres, kde Českou stranu pokrokovou téměř nikdo neznal. Za Masarykem stála jen nepočetná pokrokově smýšlející inteligence z Valašského Meziříčí v čele s lékařem Janem Kraiczem. Jeho protikandidátem byl kroměřížský knihkupec Vilém Povondra, který kandidoval za Katolickou stranu lidovou. Ta proti Masarykovi zahájila kampaň, ve které připomínala jeho dřívější boje a veřejné konflikty. V souvislosti s rukopisnými boji ho líčila jako nevlastence a v Masarykově vystoupení za osvobození Hilsnera ho označila za židovského zaprodance. Katolická strana lidová nezapomněla zmínit ani aktuální konflikty, které Masaryk s katolickou církví měl (Masaryk, 1947, s. 24).

Masaryk tak musel v předvolebním období čelit všemožným pomluvám a útokům katolických protivníků. I přes všelijaké útoky si Masaryk zachoval klidnou mysl a prohlásil. „*Budu-li zvolen, znamená to práci, nebudu-li zvolen, budu pracovati také.*” (Haas, 1935, s. 22) Když byla v sokolovně ve Valašském Meziříčí v březnu roku 1907 zahájena volební schůze, přišli na ni lidé nejen z města, ale i z vesnic, aby slyšeli a viděli konfrontaci Masaryka a představitelů katolické klerikální strany. V první debatě bylo Masarykovi vyčítáno, že psal ve svých publikacích, že chce stvořit nové náboženství, a byl uveden citát z bible, kde za něco takového hrozí prokletí. Masaryk, který měl u sebe také bibli, z ní citoval hymnus lásky. Poté odpověděl, že každý křesťan by měl s hymnem lásky chodit na své nepřátele nikoli s hrozbou prokletím. I v ostatním debatách a konfrontacích Masaryk úspěšně obhájil své přesvědčení a jednání proti útokům katolické strany. Z debat tak v očích valašského lidu vyšel jako vítěz (Dorazil, 1935, s. 23-25). To se projevilo i ve výsledku voleb, ve kterých Masaryk porazil Povondru s počtem hlasů 4 136. Povondra ve volbách získal 3 336 hlasů (Haas, 1935, s. 38).

¹⁸ V roce 1907 bylo uzákoněno všeobecné hlasovací právo, což výrazně změnilo českou politiku. Ukončila se tím éra velkých stran: staročeské a mladočeské. Otevřel se prostor pro vznik a úspěch stran menších, které se zaměřovaly na konkrétní skupiny obyvatel např. katolíky, zemědělce, dělníky, intelektuály a jiné (Masaryk, 1985, s. 26).

Ve svém druhém poslaneckém období měl Masaryk v Říšské radě řadu projevů, ve kterých se snažil poukázat na témata, která by měla být parlamentem řešena. V několika projevech prosazoval svobodu vědy a vysokých škol proti klerikalismu. V dalších svých vystoupeních se Masaryk vyjadřoval k hospodářské a zahraniční politice, k anexi Bosny a Hercegoviny¹⁹ a k česko-německému vyrovnání. V jednom z projevů hájil zájmy valašských občanů, kteří ho do Říšské rady zvolili a to předložením návrhu na poskytnutí státní podpory valašským obcím. V mnohých projevech vystoupil Masaryk proti konfiskaci v českých časopisech jako Čas, Osvěta lidu, Pokrokové listy, Naše doba, Macharova čítanka, Vzdělání lidu a dalších, kterým rakousko-uherská vláda zabavila některé články či jejich části, čímž porušila svobodu tisku (Masaryk, 2002, s. 691-694).

První Masarykův projev v Říšské radě v červenci roku 1907 se týkal problému českého národa, jehož řešení viděl Masaryk v tom, že český národ získá svobodu a demokracii. Tvrdil, že demokratizací politiky, sněmovny a všech rakouských institucí by se vyřešily vnitřní problémy monarchie. Mluvil proto o nutnosti rozšíření všeobecného volebního práva do zemských sněmů a o prosazení volebního práva pro ženy. Kromě toho se Masaryk ve svém projevu zabýval důležitostí sociální reformy. Poukázal na výsledky voleb v české části monarchie, kde sociální demokraté získali většinu hlasů. Tvrdil, že z výsledků voleb lze vyčíst, co nejvíce trápí český lid. Politici by proto na přání lidu měli připravit a prosadit sociální reformu (Dvořáková, 1997, s. 165).

V dalším ze svých projevů Masaryk jednoznačně vystoupil proti anexi Bosny a Hercegoviny, kterou označil za neoprávněnou. Poukázal na to, že měla být zástupcům bosensko-hercegovinského lidu položena otázka, zdali chtějí být k Rakousko-Uhersku připojeni. Masaryk odmítl přístup, kterým anexi ospravedlňovala rakouská vláda. Ta tvrdila, že faktický stav, že Rakousko-Uhersko třicet let spravuje území Bosny a Hercegoviny vytváří stav právní, tedy oprávněnost k zabránění tohoto území. Masaryk poznamenal, že anexe dosvědčila přetrvávající absolutismus škodící monarchii (Masaryk, 2002, s. 149-150).

Kovtun píše, že Masaryk se svými vystoupeními v Říšské radě snažil o probuzení zkosnatělého Rakouska-Uherska k životu, k demokracii a k pokroku. Jeho pokusy o změnu postavení českého národa v monarchie neuspěly, protože jakákoli změna byla v rozporu s cíli rakouské vlády. Ta chtěla zachovat status quo, tedy udržet tradiční centralistickou monarchii a neměnit postavení žádného slovanského národa. Rakouská vláda byla přesvědčena, že

¹⁹ V roce 1908 si Rakousko-Uhersko násilně připojilo Bosnu a Hercegovinu ke své monarchii a to bez souhlasu ostatních evropských mocností (Dvořáková, 1997, s. 179).

monarchii lze udržet pouze tím, že nebude docházet k výraznějším změnám (Masaryk, 1985, s. 27-28). Její přístup se však ukázal dlouhodobě neudržitelný. Monarchie na svou nechuť přizpůsobit se a akceptovat nové požadavky doby doplatila svým rozpadem.

4.3 Masarykův boj za vznik českého státu

Emil Ludwig píše, že Masaryk se již od mládí ve svých studiích vyjadřoval pro evoluci a pokrok. Nikdy nepatřil k zastáncům revoluce, kterou považoval za politický radikalismus a primitivismus. Krátce předtím než začala první světová válka, došlo u Masaryka k posunu v jeho myšlení. Začal tvrdit, že revoluce může být morálně dovolena v případě, že se jedná o obranu proti útlaku nebo v případě, že revoluce hájí svobodu a spravedlnost. Masaryk tedy říká, že revoluce je přípustná, pokud je nezbytná (Ludwig, 1936, s. 105-109).

Kovtun uvádí, že Masaryk v roce 1910 při oslavě svých šedesátých narozenin prohlásil, že Rakousko-Uhersko by si zasloužilo položit pod něj dynamit a vyhodit jej do povětří. O tři roky později Masaryk píše, že nevěří v rozpad monarchie a že ví, že Rakousko-Uhersko dále potrvá. Proto je třeba se zasadit o jeho přeměnu a něco z něho udělat (Masaryk, 1985, s. 28). Masarykovo předválečné uvažování bylo plné skepse a pesimismu o životaschopnosti Rakouska-Uherska. Tížilo ho vědomí, že český stát je součástí nefungující a chátrající monarchie, která mu brání ve vlastním svobodném pokroku a vývoji. Současně si uvědomoval, že změnu a zánik Rakouska-Uherska by mohla přinést zřejmě jen revoluce a válka, což ale Masaryk bytostně odmítal. Pro něho je jedna věc bránit se násilím a druhá věc je vytvářet násilím nové. A právě vytváření nového násilím je nevyhnutelný důsledek revoluce.

Ačkoli Masaryk s válkou a revolucí nesouhlasil, nebylo v jeho silách ovlivnit světové dění. 28. července 1914 vypovědělo Rakousko-Uhersko válku Srbsku. Ta se brzy rozrostla do celoevropského válečného konfliktu známého jako první světová válka. V ten okamžik to byl právě Masaryk, kdo se tehdy postavil do čela zahraničního odboje proti monarchii. Jan Galandauer se zamýšlí nad tím, jak došlo k přeměně Masaryka pacifisty a odpůrce radikalismu v Masaryka revolucionáře. Galandauer píše, že Masaryk sám se snažil tuto otázku zodpovědět ve své knize *Světová revoluce*, kde tvrdil, že poslední roky před válkou lépe poznal mravně degenerovanou habsburskou dynastii. Masarykův poměr ke státu byl dán mravností, a jelikož habsburská monarchie v čele s monarchou pro něj mravná nebyla, opravňovalo ho to k přímé akci proti takovému soustátí (Galandauer, 1988, s. 2).

Když propukla válka, pobýval Masaryk na prázdninách v saském Žandově. V Německu byla tehdy vyhlášena mobilizace, která znemožňovala jeho návrat to Prahy. Musel tedy počkat v Německu, kde mezitím pozoroval přípravy německé armády na válku. Masaryk vzpomínal, že mu v tu chvíli imponoval německý smysl pro pořádek a řád a uvědomoval si, že bude těžké Německo porazit. Oproti tomu věděl, že Rakousko-Uhersko bude brzy válkou vyčerpané. Když nakonec dojel do Prahy, byl tam svědkem toho, jak čeští chlapani a muži nedobrovolně a s odporem rukují. V ten moment se Masaryk rozhodl, že musí něco dělat. Svědomí poslance mu nedovolovalo sedět doma se založenýma rukama, mezitím co ostatní Češi jdou do války (Čapek, 2013, s. 100).

Masarykův první počín byla dvojí cesta do Nizozemska, kde se setkal se svými anglickými přáteli Wickhamem Steedem a Robertem Williamem Setonem-Watsonem, aby s nimi promluvil o nutnosti rozbít Rakousko-Uhersko a o přeorganizování střední Evropy. Spolu s tím jim vyložil i otázku českého národa v monarchii a jeho historické právo na samostatnost. Masaryk ideje, které byly na setkání prezentovány, sepsal do memoranda pro anglického ministra Edwarda Greye (Čapek, 2013, s. 101). Masaryk tento počín hodnotil jako důležitý krok, protože v debatách anglických politiků o budoucí úpravě Evropy figuroval názor úpravy podle národnostního principu²⁰ (Masaryk, 2005, s. 52). Bylo proto nutné upozornit na existenci malého českého národa, který má svou vlastní minulost. V Nizozemsku to bylo tehdy poprvé, co Masaryk vyslovil nahlas svoji představu o rozbití Habsburské monarchie, kterou od té chvíle hájil celé čtyři roky až do její faktické realizace.

Galandauer uvádí, že z pohledu rakouské vlády byl Masaryk oprávněně považován za zrádce vykonávající protistátní činnost. Masaryk již od počátku války posílal do Londýna zprávy o vojenské, finanční a o celkové situaci v Rakousku-Uhersku. Kromě toho pro české vojáky vyjednával, aby se mohli stát zběhy a dále bojovat na straně ruské armády, tedy proti Rakousku-Uhersku. Při tom všem byl Masaryk oficiálně považovaný za rakouského profesora a poslance Říšské rady (Galandauer, 1988, s. 6). Rakousko-Uhersko tak chápalo Masaryka jako velezrádce. Vydalo proto v roce 1915 rozkaz, že pokud bude Masaryk zadržen na rakouských hranicích, má být okamžitě zatčen a bez dalšího vyšetřování pověšen. Tuto zprávu Masarykovi sdělil Machar ve chvíli, kdy Masaryk pobýval v Ženevě²¹ a přemýšlel

²⁰ Masaryk národnostní princip vysvětluje jako moderní vlastenectví. Uvádí, že je to láska k mateřskému jazyku, k lidu, jenž mluví stejným jazykem a k půdě, kterou společně tito lidé obývají (Masaryk, 1994, s. 89).

²¹ 18. prosince roku 1914 opustil Masaryk Rakousko-Uhersko v doprovodu své dcery Olgy. Cestovali společně do Itálie, kde chtěl Masaryk navázat kontakty se Srby a Chorvaty. Od ledna roku 1915 pobýval ve Švýcarsku, odkud cestoval do Londýna a Paříže (Opat, 2003, s. 262-264).

o cestě zpět do Prahy. Tím také bylo rozhodnuto, že se Masaryk do konce války do Prahy již nevrátí (Čapek, 2013, s. 102).

Masarykův úkol v zahraničí spočíval v šíření politického programu o vytvoření samostatného českého státu. K tomuto účelu Masaryk využíval tisk. Již na jaře a v létě roku 1915 začaly být v zahraničí publikovány časopisy, jež informovaly světovou veřejnost o snahách českého národa. V Paříži Ernst Denis vydával časopis *La Nation Tchèque*, v Petrohradě vycházel časopis *Čechoslovák* a v Kyjevě byl publikován časopis *Čechoslovan*. Kromě toho Masaryk veřejně vystoupil proti Rakousku-Uhersku u příležitosti výročí 500 let od upálení mistra Jana Husa²², které se slavilo v Curychu a Ženevě. Masaryk v projevech uvádí, že idea česká a idea rakouská jsou dva rozdílné světy, které již nelze smířit (Opat, 2003, s. 264-265).

Když se k Masarykovu zahraničnímu odboji přidal i Edvard Beneš, mohlo dojít k rozdělení práce. Beneš zůstal v Paříži, kde měl styky a známosti ještě z doby, kdy v Paříži studoval a Masaryk mohl působit na jiných místech jako např. v Londýně, Petrohradě a později v Americe (Čapek, 2013, s. 105). Tak se centrum propagandy české samostatnosti přesunulo do rozhodujících dohodových států, do Francie a Velké Británie (Masaryk, 2005, s. 64).

V září roku 1915 opustili Masaryk spolu s Benešem Ženevu a přesunuli se do Paříže. Tou dobou čím dál více vyvstávala potřeba po vytvoření centrálního orgánu, který by sjednocoval zahraniční odboj a české kolonie v zahraničí. Největší české kolonie byly v Rusku, Americe, Německu, méně početnější kolonie pak byly ve Francii, Anglii, Srbsku a jinde ve světě. Kolonie většinou tvořili dělníci, zemědělci, obchodníci a podnikatelé, kteří opustili vlast a vydali se do zahraničí za prací. Bylo potřeba tyto kolonie informovat a sjednotit je pro boj za společnou věc (Masaryk, 2005, s. 64-69). Pro tyto účely vyhlásil Masaryk 14. listopadu 1915 boj za samostatný český stát a to jménem Českého komitétu zahraničního, který podepsali zástupci českých zahraničních kolonií. Český komitét zahraniční tak jednotně vystoupil proti Rakousku-Uhersku, což lze považovat za oficiální zahájení protirakouské revoluce (Kovtun, 1991, s. 70).

Český komitét zahraniční bylo improvizované sdružení lidí, které nelze považovat za řídicí orgán zahraničního odboje. Vedoucí orgán revolučního hnutí se ustanovil až o rok později

²² Paralelně k Masarykovu projevu se v Londýně konala přednáška jeho přítele Setona-Watsona, který připoměl Husovu památku. V souvislosti s tím se Seton-Watson vyjadřoval o českém národu jako o vysoce vzdělaném, pokrokovém a demokraticky smýšlejícím. Mluvil o českých dějinách, významných českých osobnostech, habsburské tyranii v Čechách a o touhách českého lidu po vytvoření samostatného státu (Seton-Watson, 1920, s. 202-219).

v roce 1916 a dostal název Československá národní rada. Předsedou ústředního orgánu se stal Masaryk, místopředsedou poslanec Josef Dürich, zástupcem Slováků Milan Rastislav Štefánik a generálním tajemníkem Beneš. Za sídlo Československé národní rady byla zvolena Paříž (Kovtun, 1991, s. 71).

Masaryk svou představu o podobě českého státu vyjádřil v memorandu pro anglického ministra sepsaném roku 1914. V memorandu Masaryk uvedl, že by do čela českého státu preferoval některou ze západních královských dynastií v případě, že by se Česko stalo konstituční monarchií. Vyvracel však tvrzení některých osob, že z jeho strany došlo k vyjednávání o budoucím dosazení některé ze západních dynastií do čela českého státu. Uvedl, že k tomu nebyl zplnomocněn, proto k ničemu takovému ani nemohlo dojít. Navíc se Masaryk jednoznačně vyjádřil, že on osobně nejvíce sympatizuje s myšlenkou, že by se český stát stal republikou. Uvědomoval si však, že většina lidí se bude přiklánět k monarchii, proto zastával názor, že když monarchii, pak v čele se západní dynastií. Masaryk totiž oproti mnohým českým politikům neviděl budoucnost českého státu v područí ruských carů (Masaryk, 1927, s. 33-35).

Masaryk se již od počátku 20. století veřejně i písemně vyjadřoval skepticky proti hlubšímu sblížení Čechů a Rusů. Na jednu stranu uznával, že Rusko je jednou z nejdůležitějších zemí ovlivňující světové dění, proto by s ním česká politická reprezentace měla udržovat přátelské vztahy. Na druhou stranu však tvrdil, že Rusko nemůže být vzorem pro český národ, či dokonce stát v jeho čele. Masaryk měl ke svému postoji řadu argumentů. Uváděl, že Rusko má oproti českým zemím rozdílný historicko-kulturní vývoj. V Rusku převládá pravoslavné náboženství, kdežto český národ je většinově katolický a evangelický. Kromě toho se Masaryk velmi kriticky stavěl k ruskému carismu a upozorňoval na důležitost demokratizace Ruska. Ani politicky mu tak Rusko neimponovalo. Masaryk proto tvrdě vystupoval proti českému rusofilství, které romanticky obdivovalo Rusko bez znalosti jeho reálného stavu. K známým českým rusofilům patřil Kramář²³, který pro český národ prosazoval představu konstituční monarchie v čele s ruským carem (T. G. Masaryk, jeho spolupracovníci a vznik československého státu, 2009, s 79-84).

Vraťme se nyní zpět k zahraničnímu odboji. Na konci září roku 1915 opustil Masaryk Paříž, kde zůstal pracovat Beneš a Štefánik a on sám se vydal do Londýna, aby tam prosazoval

²³ Masaryk ve vztahu ke Kramářově rusofilství uvedl, že Kramář nikdy nebyl schopen uvažovat o Rusku bez emocí, což bylo do určité míry ovlivněno tím, že jeho žena Naděžda Nikolajevna byla Ruska (T.G. Masaryk, jeho spolupracovníci a vznik československého státu, 2009, s. 84). Tím jakoby Masaryk sám naznačil, jak silný vliv na něho samotného měla jeho americká žena Charlotta.

myšlenku rozpadu Rakouska-Uherska a vytvoření samostatného českého státu. K tomuto účelu Masaryk přijal místo profesora slovanských věcí na londýnské univerzitě King's College, kde od října roku 1915 přednášel. Jeho první přednáška se jmenovala: *Problém malých národů v evropské krizi*. Masarykův výstup měl politickou povahu a vyvolal značný úspěch. Masaryk v přednášce tvrdil, že rozdělení Rakouska-Uherska by mělo být hlavním smyslem války. Tím se malým národům otevře možnost k vlastnímu sebeurčení a k vlastnímu autonomnímu vývoji. Masarykova přednáška vyvolala odezvu v řadě anglických periodik, dokonce byla přeložena i do francouzštiny. Tematicky obdobnou přednášku měl Masaryk v únoru roku 1916 i na pařížské Sorbonně, na které mluvil o panslavismu a o Slovanech (Masaryk, 2005, s. 75-80).

Pro úspěch zahraničního odboje se ukazovalo nezbytné zorganizovat vlastní československou armádu. V roce 1916 proto začala Československá národní rada pracovat na jejím vytvoření. Štefánik byl aktivní v Itálii, kde organizoval československé zajatce a snažil se z nich vytvořit armádu, která by pomohla Francii v boji proti Německu a Rakousku-Uhersku. Stejný úkol měl Masaryk v Rusku, kam se proto z Londýna vypravil (Masaryk, 2005, s. 83). V květnu roku 1917²⁴ dorazil Masaryk do Petrohradu. V té době probíhala v Rusku revoluce a před Masarykem tak stála nelehká realizace plánu na vytvoření co největší československé armády. Armády, která by byla poslána na západní frontu, aby tam bojovala na straně Francie. Masaryk si byl vědom toho, že vytvoření vlastní československé armády bude nejdůležitějším projevem odboje proti Rakousku-Uhersku (Pichlík, 1968, s. 242-251).

Českoslovenští váleční zajatci byli carským Ruskem a stejně tak i ostatními dohodovými mocnostmi považováni za vojáky rakouské armády. Masaryk proto od příchodu do Ruska usiloval o to, aby byli podřízeni výhradně Československé národní radě a vytvořili oficiální československou armádu. Vybudování československé armády výrazně urychlila bitva u Zborova 2. července roku 1917, ve které československá jednotka bojovala vítězně na straně Ruska proti Německu a Rakousku-Uhersku (Galandauer, 1988, s. 22). Úspěch československých vojáků napomohl k vybudování armády s počtem asi čtyřiceti tisíc mužů. Jejich počet však bylo potřebné zvýšit, Masaryk proto během svého kyjevského projevu vyzýval mladé Čechy a Slováky, aby vstoupili do legií a šli bojovat na straně dohodových mocností. Situace v Rusku se pro legionáře a Masaryka zkomplikovala vypuknutím další

²⁴ Do dubna roku 1917 působil v Rusku Dürich, který zde hájil zájmy Čechů. Dürich podobně jako Kramář podporoval ruského cara, se kterým počítal jako s budoucí hlavou českého státu. Po pádu carismu byla Dürichova činnost v Rusku zastavena. Nová prozatímní vláda s ním již nehodlala jednat (Galandauer, 1988, s. 20).

revoluce, tzv. Velké říjnové revoluce. Revolucí se k moci v Rusku dostal Lenin, který záhy začal jednat s Německem o míru, jenž znamenal zrušení východní fronty (Opat, 2003, s. 277-280).

Tím vyvstala otázka o budoucnosti legií. Masaryk urychleně s Francií vyjednal dohodu, podle které se československé legie staly součástí československé armády²⁵ ve Francii. Na základě tohoto ujednání mohl Masaryk začít zařizovat přesun legií na západní frontu. Předtím se však ještě musel domluvit s ruskou vládou v čele s Leninem na zachování neutrality mezi rudou armádou a československými vojáky. Masaryk legionářům zdůraznil, aby se za žádných okolností nemíchali do ruské revoluce (Opat, 2003, s. 280-281). Masarykovi bylo později jeho rozhodnutí o nevměšování se legií do ruské revoluce vytýkáno českými politiky v čele s Kramářem. Vytýkali mu, že propásl historickou příležitost zachránit slovanské Rusko a získat si vděčnost spojenců a Rusů. Masaryk svůj postoj vysvětloval tím, že v úspěch československé kontrarevoluce nevěřil. Československých vojáků bylo kolem čtyřiceti tisíc, což je podle něj malý počet na udržení pořádku v tak velkém státě jako je Rusko. Navíc legie vznikly proto, aby bojovaly proti Rakousku-Uhersku a Německu, ne aby zasahovaly do vnitřních konfliktů v Rusku (Galandaauer, 1988, s. 23-24).

Českoslovenští legionáři tvořili početně nejsilnější československou armádu v zahraničí. Kovtun píše, že legionáře bychom mohli označit za Masarykovu armádu. Samotní legionáři Masaryka vítali s nápisem „*Otče, tvé slovo – náš zákon.*” (Kovtun, 1991, s. 152). Masaryk vojáky často navštěvoval a s mnohými veliteli se znal osobně. Celkově Masaryk legionářům věnoval velkou péči. V březnu roku 1918 však musel Masaryk z Ruska odcestovat do Spojených států. Tehdy se československé vojsko chystalo k přesunu do Francie. Tomu však bylo zabráněno vnitřními boji v Rusku. Do bojů na západní frontě se tak legionáři nikdy nezapojili (Kovtun, 1991, s. 152).

Masaryk musel z Ruska do Spojených států²⁶ cestovat více jak jeden měsíc. Do Chicaga dojel až začátkem května roku 1918. Právě tam tehdy žila početná česká komunita, která finančně a politicky podporovala československou revoluci. Masaryk ve *Světové revoluci* vzpomíná na prospěšnost českých průvodů, které probíhaly v Chicagu a které upozorňovaly na československý osvobozenecký boj široké vrstvy americké společnosti (Masaryk, 2005, s. 172-173). Jejich aktivita ačkoli byla prospěšná, nebyla však dostačující. O správnosti rozbití

²⁵ Autonomní československá armáda byla zřízena ve Francii v prosinci roku 1917 a to na základě dekretu francouzského prezidenta Raymonda Poincarého (Opat, 2003, s. 281).

²⁶ Spojené státy americké vedly až do roku 1917 politiku izolace a neutrality. 6. dubnu roku 1917 však nastala změna. Spojené státy vyhlásili Německu válku (Masaryk, 2005, s. 173).

Rakouska-Uherska a vzniku nástupnických států bylo třeba přesvědčit hlavně amerického prezidenta Woodrowa Wilsona. Toho úkolu se zhostil Masaryk, kterému velmi výrazně pomohlo jeho přátelství s Charlesem Cranem. Charles Crane sympatizoval se Slovy a navíc byl osobou blízkou prezidentu Wilsonovi, na kterého měl jistý vliv. Crane mimo jiné domluvil Masarykovi i osobní setkání s prezidentem, které se uskutečnilo 19. června 1918²⁷ (Soubigou, 2004, s. 208).

Když se Masaryk vyjadřoval o své propagační strategii, kterou se snažil přesvědčit amerického prezidenta o zániku Rakouska-Uherska a vzniku samostatných států, uvedl, že se snažil na prezidenta působit stejným způsobem, jaký se mu osvědčil již v Londýně a Paříži. A to prostřednictvím publicistické činnosti tedy rozhovory, novinovými články, veřejnými projevy a také prostřednictvím debat s osobami, které měli na státníky vliv. Masaryk uvedl, že taková promyšlená propaganda je účinnější než chvilkové osobní setkání (Masaryk, 2005, s. 255).

Paralelně k Masarykově snaze o získání Wilsona pro ideu samostatného českého státu, usiloval Beneš o to samé v Paříži a Londýně (Kovtun, 1991, s. 196). Výsledek Benešovy práce se dostavil 29. června 1918, kdy Benešovi jako generálnímu tajemníkovi Československé národní rady přišla deklaráce od francouzského ministra Stéphena Pichona. Deklarace uznala právo československého národa na samostatnost a s tím uznala i Československou národní radu za nejvyšší orgán. Deklarace současně přislíbila, že francouzská vláda bude v mírových jednáních usilovat o to, aby český stát vznikl podle historických hranic. O necelé dva měsíce později 9. srpna 1918 se k francouzské deklaraci přidala i deklaráce britská, která uznala československou armádu za spojeneckou armádu. A rovněž uznala i Československou národní radu za nejvyšší orgán zastupující zájmy československého národa. K oběma spojeneckým deklarácím se nakonec 2. září 1918 přidalo prohlášení vlády Spojených států uznávající samostatnost československého národa (Beneš, 1994, s. 74-78).

V reakci na francouzskou a britskou deklaraci a americké prohlášení oznámil Beneš 14. října 1918 dohodovým státům ustanovení prozatímní československé vlády. Prozatímní vláda měla dočasné sídlo v Paříži. Její zastoupení Beneš dohodl s Masarykem ještě předtím, než její finální podobu předal vyslancům dohodových států. Složení prozatímní vlády bylo

²⁷ Hlavním tématem diskuze mezi Masarykem a Wilsonem byla intervence v Rusku. Americký prezident tehdy zvažoval možnost využít československé legie ve vojenském zásahu proti ruské bolševické vládě (Kovtun, 1991, s. 177).

následující: Masaryk byl ustanoven prezidentem prozatímní vlády, předsedou ministerské rady a ministrem financí. Beneš byl jmenován ministrem zahraničních věcí a ministrem vnitra a Štefánik se stal ministrem války neboli ministrem obrany (Beneš, 1994, s. 80).

Ve stejnou dobu, kdy Beneš sestavoval prozatímní vládu, se Masaryk ve Washingtonu zabýval sepsáním dokumentu nazývajícím se Prohlášení československé nezávislosti či Washingtonská deklarace (Kozák, 1968, s. 7). Masaryk v dokumentu píše, že československý národ má právo na úplnou samostatnost, protože jak si zvolil Habsburky do čela státu, může je i odvolat. „*Prohlašujeme tímto habsburskou dynastii za nehodnou vésti náš národ a popíráme všechny jejich nároky na vládu v československé zemi, o které my zde a nyní prohlašujeme, že od nynějška bude svobodným a nezávislým lidem a národem.*” (Kozák, 1968, s. 69) V otázce budoucího politického uspořádání země Masaryk uvádí, že československý stát přijme ideály moderní demokracie a stane se republikou (Kozák, 1968, s. 69-70). Masarykova deklarace nezávislosti byla odevzdána prezidentu Wilsonovi dne 18. října a ještě ten samý den vyšla v americkém tisku (Kovtun, 1991, s. 394).

Když v noci z 27. na 28. října Rakousko-Uhersko přijalo podmínky amerického prezidenta ke kapitulaci, pochopili to pražští politici jako oficiální rozpad Rakouska-Uherska a v ranních hodinách dne 28. října o tom v tisku informovali celý národ. Ještě ten samý den byla Národním výborem v Praze vyhlášena samostatnost Československého státu (Masaryk, 2005, s. 316-317). Po čtyřletém boji se tak Masaryk, Beneš, Štefánik a domácí odboj dočkali vítězství své mise a vzniku samostatného státu.

Během těchto čtyř let, kdy nebyl Masaryk přítomen v Čechách, prožívala jeho rodina psychicky náročné období. Rakouská policie podnikla řadu prohlídek v bytě Masarykových a několikrát předvolala Charlottu k výslechu. Masaryk byl oficiálně zbaven titulu profesora a tím mu byl odebrán i plat. Charlotta tak zůstala bez financí odkázaná na pomoc přátel. V roce 1915 zemřel na tyfus Masarykův starší syn Herbert a mladší syn Jan byl odvezen na frontu. Rakouská policie zatkla Masarykovu nejstarší dceru Alici a vyhrožovala Masarykovi, že pokud nepřestane s odbojem, bude Alice pověšena. Tehdy Masaryk uvažoval, že se sám vydá rakouským úřadům. K tomu nakonec nemuselo dojít. Na nátlak světové veřejnosti musela rakouská policie od vyhrožování upustit a Alici osvobodit. Tomu všemu byla nucena bezbranně přihlížet Masarykova žena Charlotta, ke které se navíc dostávaly zprávy o tom, že byl Masaryk zastřelen v Rusku. Celková situace v ní vyvolala úzkostné stavy a deprese, kvůli kterým musela být převezena do psychiatrického ústavu ve Veleslavíně (Mahler, 2007, s. 64).

4.4 Masaryk jako prezident Československa

Samotným svoláním svobodného Československa věc ještě neskončila, bylo třeba dohodnout, jak bude stát vnitřně politicky uspořádaný. V listopadu roku 1918 se proto Beneš sešel s domácími představiteli Národního výboru v Ženevě, kde se společně dohodli, že se Československo stane republikou a že vláda bude doplněna po návratu delegace do Prahy (Kovtun, 1991, s. 435). Po návratu členů Národního výboru zpět do Prahy bylo 14. listopadu svoláno Národní shromáždění. Schůze Národního shromáždění zbavila habsbursko-lotrinskou dynastii práva na český trůn, vyhlásila samostatnou Československou republiku, sestavila vládu a Masaryka zvolila prezidentem nového státu (Opat, 2003, s. 295).

Po těchto událostech odeslal Beneš Masarykovi do Spojených států telegraf, aby ho s novinkami seznámil a zdůraznil mu, že je potřeba, aby se on jako nový prezident vrátil do vlasti. V té době Masaryk pobýval ještě ve Spojených státech, protože se zde snažil vyřešit otázku československých legií v Rusku. Po obdržení telegrafu se Masaryk rozhodl pro návrat do nově vzniklého státu, vědom si toho, že situace legionářů není vyřešena a že jednání spojenců o jejich možném využití pro intervenci v Rusku nevedou k žádnému konečnému rozhodnutí (Kovtun, 1991, s. 435-445). Masarykova cesta z New Yorku do Prahy trvala měsíc. Dne 21. prosince se prezident Masaryk vítězoslavně vrátil po čtyřech letech a třech dnech do Prahy (Kovtun, 1991, s. 461-466).

Když se Masaryk stal prezidentem, bylo mu 68 let. Během své revoluční práce v zahraničí vůbec nepomyslel na to, že by se právě on mohl stát prezidentem nového státu. Pochopitelně se chtěl podílet na budování republiky, uvažoval však, že se zapojí spíše jako politik či spisovatel. Masarykovy představy o jeho vlastním poslání ve státě se změnily v okamžiku, kdy byl jednomyslně zvolen hlavou státu (Schenk, 1996, s. 93). Během měsíční cesty do vlasti jistě přemýšlel, jak náročný úkol ho čeká. Masaryk si představoval, že prezident Československa bude mít stejné pravomoci, jaké má prezident Spojených států. Zcela odlišný názor zastávala nově sestavená vláda, která se ztotožňovala s modelem parlamentní demokracie podle francouzského vzoru, ve kterém je prezident formální hlavou státu s omezenými pravomocemi (Broklová, 2001, s. 11-14).

Nepřítomnost Masaryka v listopadu roku 1918 umožnila schválení prozatímní ústavy, podle které měl prezident zastupovat stát navenek a do vlády příliš nezasahovat. Prozatímní ústava ustanovovala prezidenta nositelem výkonné moci. Současně mu však upírala právo jmenovat a odvolávat ministry. Do funkce mohl prezident jmenovat pouze státní úředníky, soudce

a důstojníky od VI. hodnostní třídy. Prezident měl vystupovat jako nejvyšší velitel armády, který vyhláší válku a uzavírá mír podle usnesení Národního shromáždění. Prezident měl právo suspenzivního veta, které mu umožňovalo vrátit k projednání zákon již usnesený Národním shromážděním. Pokud však parlament opětovně zákon schválil, musel být zákon vyhlášen. Kromě toho měl právo udělit milost. To byl přežitek z doby monarchie, kdy panovníci mohli zmírnit či úplně zrušit trest. Prezident měl být volen Národním shromážděním za souhlasu alespoň dvou třetin poslanců. S tak omezenými pravomocemi prezidenta Masaryk nesouhlasil a prosazoval jejich rozšíření (Broklová, 2001, s. 14-15).

Otázka postavení prezidenta se diskutovala další dva roky, než byla uzavřena přijetím ústavy roku 1920. Masaryk byl toho názoru, že by prezident měl být volen lidmi a měl by mít rozšířenější pravomoci. Především by měl mít pravomoc jmenovat a odvolat vládu, předsedu vlády a ministry. Po dlouhých diskuzích o funkci prezidenta se vyšlo vstříc Masarykově představě o posílení jeho moci. Již roku 1919 byla přijata novela zákona o prozatímní vládě, podle které mohl prezident jmenovat a odvolat vládu a její členy. Novela zákona mu dávala právo předsedat schůzím vlády, požadovat od vlády zprávy o její činnosti a sám mohl dle své libosti iniciovat vládní schůzi (Broklová, 2001, s. 16-18).

K ještě většímu posílení prezidentské moci došlo v roce 1920 přijetím nové ústavy. Ta uzákonila dvojí prezidentské právo - suspenzivní a absolutní veto, což se shodovalo s americkým prezidentským systémem. Absolutní právo veta měl prezident pouze vůči zákonům týkajícím se Podkarpatské Rusi a vůči opatřením Stálého výboru, který rozhodoval v době, kdy Národní shromáždění nezasedalo. Suspenzivní právo pak měl vůči Národnímu shromáždění (Opat, 1992, s. 60-61). V nové ústavě byla pro Masaryka ustanovena výjimka, že on může být zvolen prezidentem více než dvakrát. Funkční prezidentské období bylo schváleno na dobu 7 let a za minimální věk prezidenta byl požadovaný věk 35 let. Stanovení nízkého věku prezidenta si prosadil Masaryk. Bylo to přičítáno tomu, že Beneš nejbližší Masarykův spolupracovník a jeho pravděpodobný nástupce měl tehdy 35 let. Konečné stanovení minimálního věku prezidenta mohla ovlivnit i americká ústava, která ustanovovala, že prezidentem se může stát osoba starší 35 let. Další pravomocí prezidenta zakotvenou v ústavě bylo právo rozpouštět parlament. Na druhou stranu se Masarykovi nepodařilo prosadit to, aby měl prezident právo zákonodárné iniciativy a aby byl volen občany (Broklová, 2001, s. 18-21).

Stejný rok, kdy byla vydána ústava, došlo na jaře 1920 k uskutečnění prvních demokratických voleb do Národního shromáždění. Po jejich konání se Masaryk rozhodl

odstoupit z funkce prezidenta proto, aby i prezident Československa byl zvolen podle demokratických principů novými zástupci Národního shromáždění. Nová prezidentská volba potvrdila Masaryka v jeho úřadu až do roku 1927. Tentokrát již nebyl zvolen jednohlasně, jak tomu bylo v roce 1918. Němečtí poslanci se postavili proti Masarykovi a dali hlas německému profesorovi Augustu Naeglemu. I přesto byl Masaryk valnou většinou zvolen československým prezidentem na období let 1920 - 1927 (Houška, 2005, s. 128).

Masaryk byl silnou a vlivnou osobností a stejně tak se profiloval jako prezident. Snažil se aktivně ovlivňovat politiku tím, že téměř denně psal ministrům, jak by se měli v dané věci rozhodnout. I přestože mu k takovému jednání scházely pravomoci. Na ministerstva se často snažil dosadit své kandidáty (Emmert, 2014, s. 124). Důkazem toho byl Beneš, který byl v letech 1918 – 1935 nepřetržitě ministrem zahraničních věcí bez ohledu na to, kdo byl aktuálně u vlády. Masaryk ho do úřadu vždy protlačil (Houška, 2005, s. 131). Beneš byl vůči Masarykovi vždy loajální. Dával mu ke schválení a k podpisu často i ty listiny a dokumenty, u kterých to nebyla potřeba a tím jakoby Masarykovu participaci na zahraničních záležitostech legalizoval (Emmert, 2014, s. 124). Když proto Masaryk v roce 1935 abdikoval z prezidentského úřadu, vyslovil se pro to, aby se jeho nástupcem stal právě Beneš. *„Ale už dávno předtím říkal, že bez Beneše bychom republiku neměli, že Beneš je zárukou zachování idejí, z nichž stát vznikl.“* (Houška, 2005, s. 135)

Masaryk prostřednictvím Beneše a i jiných politiků výrazně uplatňoval svůj vliv ve vládě. Podle ústavy prezidentské pravomoci odpovídaly středně silnému postavení hlavy státu, v Masarykově případě se jeho postavení a vliv blížil prezidentskému systému Spojených států. Tak to vnímala i československá veřejnost, která v něm spatřovala autoritu a záruku demokratického státu (Tabery, 2008, s. 18-19). Masaryk během sedmnácti let, co byl prezidentem Československé republiky, zažil střídání celkem patnácti vlád. Prvorepublikový politický systém byl charakteristický větším množstvím a roztržetostí politických stran, které bojovaly o hlasy občanů. Po parlamentních volbách proto často vznikaly koalice složené z pěti, šesti až osmi politických stran (Emmert, 2014, s. 123-124).

K Masarykovým nejvěrnějším spojencům kromě Beneše patřil Antonín Švehla, který byl předsedou Agrární strany a předsedou vlády v letech 1922 – 1929. V tomto období Švehlova vláda sestavila koalice, které úzce spolupracovaly s prezidentem. Říkalo se jim proto hradní křídlo či zkráceně mocenské centrum Hrad. Po odchodu Švehly z politiky se vládnoucí koalice i nadále koncentrovaly kolem Masaryka a spolu s ním rozhodovaly o každodenní politice. Vytvoření hradního křídla vedlo k polarizaci politiky a k vzniku dvou

skupin. Na jedné straně hradní křídlo podporované Masarykem a na druhé straně protihradní křídlo, které stálo v opozici k prezidentu Masarykovi. Do protihradního křídla patřila Komunistická strana, Sudetoněmecká strana, Slovenská lidová strana a jiné menšinové strany. Většina z nich byly strany extremistické, které vystupovaly proti existenci Československa a proti Masarykovi, který byl jeho symbolem (Emmert, 2014, s. 123-124).

Kromě toho, že se Masaryk výrazně zapojoval do politického dění, často využíval ostatní pravomoci, které mu jako prezidentu podle ústavy náležely. Masaryk jako humanista a filosof byl odpůrcem trestu smrti. Z toho důvodu hojně využíval své prezidentské právo udělovat milost. Během sedmnácti let jeho prezidentské vlády bylo v Československu vykonáno pouze jedenáct rozsudků smrti, které Masaryk i přes svůj mravní nesouhlas podepsal. Jednalo se o těžké a brutální činy, u kterých na něho tlačila i vláda, aby vyneseny trest smrti neamnestoval. Zbýlých více jak čtyři sta rozsudků smrti Masaryk změnil tím, že odsouzeným udělil milost dlouholetého vězení. Budinský poukazuje, že v počtu udělených amnestií byl tak Masaryk ve srovnání se svými nástupci raritou. Uvádí, že již žádný další prezident neudělil tolik milostí (Budinský, 2008, s. 23-24).

Masaryk byl prezidentem zvolen celkem čtyřikrát. Poprvé v roce 1918, podruhé v roce 1920, potřetí v roce 1927 a počtvrté v roce 1934. V třetí prezidentské volbě roku 1927 získal Masaryk 274 hlasů ze 432 možných. Jeho protikandidátem byl komunista Václav Šturc, který dostal podporu 54 hlasů. Ostatní politici se vzdali hlasování tím, že odevzdali prázdné volební lístky. V době své poslední kandidatury v roce 1934 již nebyl Masaryk plně zdravý a uvažoval o svém politickém důchodu. To mu však bylo rozmluveno politiky hradního křídla, kteří Masaryka přesvědčili k poslední kandidatuře. Obávali se, aby se tehdejší rozmach diktatury nerozšířil i do Československa. Potřebovali proto Masaryka v čele státu jako symbol demokracie a svobody. Ve volbách roku 1934 získal Masaryk 327 hlasů. Jeho protikandidátem byl Klement Gottwald, kterého volili komunističtí politici a který získal 38 hlasů. Masarykovi jeho zhoršující se zdravotní stav neumožnil v úřadu prezidenta setrvat po celé volební období. 21. listopadu roku 1935 přijal předseda vlády Milan Hodža Masarykovu abdikaci (Houška, 2005, s. 217-218).

V památném abdikčním textu Masaryk kromě důvodu svého odstoupení pronáší k národu přání. *„Byl jsem čtyřikrát zvolen prezidentem naší republiky; snad mi to dává legitimaci, abych vás poprosil a celý československý národ i spoluobčany národnostní ostatních, abyste při správě státu pamatovali na to, že státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily.“* (Houška, 2005, s. 220) V závěru své řeči se Masaryk vyjádřil pro Beneše jako svého nástupce, kterého

doporučil do čela Československa (Houška, 2005, s. 220). Masarykova rada, aby se novým prezidentem stal Beneš, byla politiky vyslyšena. Roku 1935 byl Beneš zvolen novým prezidentem (Tabery, 2008, s. 29).

Masaryk se po své abdikaci definitivně stáhnul z veřejného života. Přestal být činný jako politik i jako vědec a pedagog. I přesto se nadále stýkal se svým přítelem a nástupcem Benešem, jehož prostřednictvím zůstával být informován o politickém dění. Na veřejnosti se naposledy objevil u příležitosti výročí bitvy u Zborova 4. července 1937, což bylo současně i jeho rozloučení se s československým národem. Masaryk zemřel v kruhu nejbližší rodiny a přátel dne 14. září 1937 v Lánském zámku, kde je i pochován spolu se svou ženou Charlottou (Emmert, 2014, s. 183).

5 Závěr

V úvodu diplomové práce byly stanoveny dva cíle. Prvním bylo objasnit Masarykovo pojetí demokracie a spolu s tím vysvětlit i další pojmy, jako je politika, mravnost, humanita, realismus a vzdělání, které Masaryk chápal jako stavební pilíře demokracie. Tohoto cíle bylo v jednotlivých podkapitolách dosaženo. S objasněním ideového základu demokracie korespondovalo Masarykovo řešení české otázky. Masaryk tvrdil, že podstata českého národa je v humanitě, v lásce k člověku. Z toho pak usuzoval, že naši politickou svobodu si musíme vydobýt pouze humanitními prostředky a nikoli násilnou revolucí. Jeho představě o humanitní cestě ke svobodě odpovídala práce zahraničního odboje za první světové války. Zahraniční odboj svou prací dosáhl vzniku Československa, aniž by v zemi muselo dojít k násilnému povstání.

Druhým cílem diplomové práce bylo dokázat, že Masaryk nejen teoreticky hlásal demokratické hodnoty, nýbrž ve shodě s nimi i celý svůj život jednal. Tento cíl byl splněn v podkapitolách Masarykovy politické praxe, ve kterých byly popsány Masarykovy veřejné boje za pravdu, spravedlnost, politickou svobodu a demokracii. Diplomová práce chtěla ukázat, že Masarykovi byla teorie ničím, pokud nebyla podepřena poctivou prací a konáním v každodenním životě. Masaryk tvrdil, že mít demokracii jako vládní formu, je jedna věc, ale naučit se demokraticky žít, je věc druhá. Pokud budeme mít demokracii a nebudeme mít demokraty, demokracie zanikne a stane se byrokracií.

Masaryk se v období první republiky stal symbolem demokracie a živoucím nositelem jejich hodnot. Při interpretaci dějin by se téměř mohlo zdát, že když Masaryk v roce 1937 zemřel, jako by demokracie umřela spolu s ním. V roce 1938 bylo Československo nuceno odstoupit Německu československé pohraničí a o rok později již bylo okupováno Německem celé. Po válce Československo připadlo do sféry vlivu Sovětského svazu a v roce 1948 vládu převzala komunistická strana, která držela centrální moc v zemi až do roku 1989, kdy došlo k restaurování demokracie. Nyní žijeme v demokratické společnosti dvacet sedm let, což je podle Masaryka krátký čas na to, abychom dosáhli stabilní demokracie. Zatím jsme ve fázi jejího budování, kdy se každý z nás učí, co to znamená demokraticky myslet, cítit a jednat. Z tohoto důvodu je pro nás nezbytné jít až ke kořenům naší demokracie a znovu se učit o Masarykovi, velkém demokratickém učiteli. I v tomto vidím přínos této diplomové práce, která je souhrnem Masarykova teoretického a praktického přístupu k demokracii.

6 Seznam použitých informačních zdrojů

Literární zdroje a prameny

ACHTERHUIS, Hans. *Politika dobrých úmyslů*. Překlad Olga Krijtová. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2002. 119 s. Holandská zkušenost; sv. 3. ISBN 80-85947-78-1.

ARISTOTELÉS a KŘÍŽ, Antonín, ed. *Politika*. Překlad Antonín Kříž. 3. vyd. Praha: Rezek, 2009. 323 s. ISBN 978-80-86027-30-2.

BAUER, Jan. *Jiná doba, stejný osud: T.G. Masaryk a V. Havel*. [Praha]: Petrklíč, 2012. 92 s. Osobnosti. ISBN 978-80-7229-325-4.

BELD, Antonie van den. *Humanity: the political and social philosophy of Thomas G. Masaryk*. Hague: Mouton, 1975. 162 s. Issues in Contemporary Politics. Historical and Theoretical Perspectives; 1. ISBN 90-279-7981-2.

BENEŠ, Edvard. *EB - TGM: vynikající žák o svém slavném učiteli*. Čistá u Rakovníka: Jar. Janata, 1937. 18 stran. Krašov; 6. soukromý tisk.

BENEŠ, Edvard a NOVOTNÝ, Karel, ed. *Živý odkaz TGM: projevy 1937-1947*. 1. vyd. Praha: EVA - Milan Nevole, 1997. 94 s. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše; sv. 12. ISBN 80-86107-01-9.

BENEŠ, Edvard a OLIVOVÁ, Věra, ed. *Světová válka a naše revoluce: výbor z díla*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1994. 117 s. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše; Sv. 4.

BLEICKEN, Jochen. *Athénská demokracie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2002. 791 s. Oikúmené. ISBN 80-7298-055-6.

BRABEC, Jiří et al. *Cesta a odkaz T.G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 269 s., [24] s. obr. příl. Knižnice Klubu Vltava; sv. 1. ISBN 80-7106-620-6.

BROKLOVÁ, Eva, ed. et al. *Sto let Masarykovy České otázky: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference*: [Brno] 26.-28. září 1995. Vyd. 1. Praha: Ústav Tomáše Garrigua Masaryka, 1997. 375 s. ISBN 80-86142-01-9.

BROKLOVÁ, Eva. *Prezident Republiky československé: instituce a osobnost T.G. Masaryka*. V tomto souboru 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001. 143 s. ISBN 80-86495-07-8.

BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. 246 s. ISBN 978-80-87378-09-0.

BUDINSKÝ, Libor. *Deset prezidentů*. Vyd. 2., rozš. V Praze: Knižní klub, 2008. 292 s. ISBN 978-80-242-2142-7.

CIPRO, Miroslav. *T.G. Masaryk a výchova*. Praha: M. Cipro, 1990. 39 s.

ČAPEK, Karel, MASARYK, Tomáš Garrigue a OPELÍK, Jiří, ed. *Hovory s T.G. Masarykem*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2013. 349 s. Spisy T.G. Masaryka; sv. 37. ISBN 978-80-86142-46-3.

ČERNÝ, Bohumil. *Vražda v Polné*. Praha: Vydav. čas. MNO, 1968. 215, [1] s., [24] s. fot. příl. Magnet; sv. 9/68.

ČERNÝ, Bohumil et al. *Hilsneriáda: (k 100. výročí 1899-1999)*. Polná: Linda, 1999. 194 s. ISBN 80-238-6060-7.

DAHL, Robert A. *O demokracii: průvodce pro občany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 191 s. ISBN 80-7178-422-2.

DOKULIL, Miloš a MALINA, Jaroslav, ed. *Masarykovské návraty*. V Brně: Nadace Universitas Masarykiana, 2006. 201 s. Heureka. ISBN 80-7204-429-X.

DOLISTA, Josef, ed., PÁNA, Lubomír, ed. a SKOŘEPA, Ladislav, ed. *Tomáš Garrigue Masaryk: dílo a odkaz pro naši dobu*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. 259 s. Studia VŠERS; 10. ISBN 80-86708-22-5.

DOUBEK, Vratislav. *T.G. Masaryk a česká slovanská politika 1882-1910*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999. 191 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-200-0726-1.

DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Než se stal prezidentem: (T.G. Masaryk a realisté - 1882-1918)*. Vyd. 1. Praha: EVA, 1997. 285 s., 8 s. obr. příl. ISBN 80-238-1495-8.

EMMERT, František. *TGM*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2014. 189 s. ISBN 978-80-7243-726-9.

FIALA, Petr. *Politika, jaká nemá být*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. 163 s. ISBN 978-80-7325-216-8.

FUNDA, Otakar Antoň. *Když se rákos chvěje nad hladinou: fragmenty - texty*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 241 s. ISBN 978-80-246-1592-9.

GABRIEL, Jiří, ed., ZOUHAR, Jan, ed. a PAVLINCOVÁ, Helena, ed. *Spory v české filosofii mezi dvěma světovými válkami: výběr textů*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 335 s. ISBN 80-210-3124-7.

GALANDAUER, Jan. *T.G. Masaryk a vznik ČSR*. Praha: Melantrich, 1988. 40 s. Slovo k historii; roč. 1988, č. 14.

GOŇCOVÁ, Marta. *Krise demokracie ve 20. století a Evropa*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 181 s. ISBN 978-80-210-5346-5.

HAAS, Robert, ed. *Hrst vzpomínek na dobu poslanecké činnosti T.G. Masaryka na Valašsku: [1850-1935. Valašské Meziříčí: Tělocvičná jednota Sokol Valašské Meziříčí, 1935. 158 s., [4] l. obr. příl.* HAVEL, Václav a ŠULC, Jan, ed. *Eseje a jiné texty z let 1970-1989; Dálkový výslech*. Vyd. 1. Praha: Torst, 1999. 1307 s. Spisy; 4. ISBN 80-7215-094-4.

HAVELKA, Miloš, ed. *Spor o smysl českých dějin*. Vyd. 1. Praha: Torst, 1995-2006. 2 sv. ISBN 80-85639-41-6.

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Filosofie dějin*. Překlad Milan Váňa. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2004. 302 s. ISBN 80-86559-19-X.

HERBEN, Jan. *Masaryk politik*. Praha: Svaz národního osvobození, 1925. 19, (1) s. Knihovna Svazu národního osvobození; 13.

HERBEN, Jan. *Chudý chlapec, který se proslavil*. 3. vyd. [Praha]: Česká expedice, 1990. 126 s., [8] s. obr. příl. Čas; sv. 4. ISBN 80-900123-3-7.

HLOUŠEK, Vít, ed. a KOPEČEK, Lubomír, ed. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2003. 379 s. Sborníky; sv. č. 16. ISBN 80-210-3195-6.

HOBBS, Thomas et al. *Leviathan, aneb, Látka, forma a moc státu církevního a politického*. Překlad Karel Berka. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2009. 513 s. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 47. ISBN 978-80-7298-106-9.

HOUŠKA, Vítězslav. *T.G. Masaryk známý i neznámý*. 1. vyd. Praha: Riopress, 2005. 251 s., [16] s. obr. příl. Masarykova knihovna Hlas: edice pamětí, vzpomínek a dokumentů; sv. 16. ISBN 80-86221-84-9.

HOUŠKA, Vítězslav. *T.G. Masaryk: myslitel a státník*. 1. vyd. Karviná: Paris, 2007. 214 s. Hlas; sv. 18. ISBN 978-80-903817-5-9.

- HOUŠKA, Vítězslav. *Novinář Peroutka o T.G.M.* 1. vyd. Karviná: Paris ve spolupráci s Masarykovým demokratickým hnutím, 2010. 219 s. Masarykova knižnice Hlas. ISBN 978-80-87173-09-1.
- KOHOUT, Jaroslav et al. *Demokracie včera a dnes: malá demokratická čítanka.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2003. 54 s. ISBN 80-7290-136-2.
- KOVTUN, Jiří. *Tajuplná vražda: případ Leopolda Hilsnera.* Vyd. 1. Praha: Sefer, 1994. 574 s. Judaika; sv. 4. ISBN 80-900895-9-3.
- KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: příběh konce velké války.* Vyd. 2., V Odeonu 1. Praha: Odeon, 1991. 537 s. Klub čtenářů; sv. 644. ISBN 80-207-0283-0.
- KOZÁK, Jan Blahoslav. *Demokracie a kultura: řeč pronesená v cyklu přednášek O demokracii.* V Praze: Svaz národního osvobození, 1924. 52 s.
- KOZÁK, Jan Blahoslav. *V boji o duchovní hodnoty.* Praha: Čin, 1930. 177, [II] s. Knižovna Program; Sv. 13.
- KOZÁK, Jan Blahoslav. *T.G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918.* Dotisk 1. vyd. Praha: Melantrich, 1968. 116, [3] s.
- KRÁL, Josef. *Masaryk, filosof humanity a demokracie.* I. vydání. Praha: Orbis, 1947. 138-[II] s.
- KŘÍŽEK, Jurij. *T.G. Masaryk a česká politika: Politické vystoupení českých "realistů" v letech 1887-1893.* 1. vyd. Praha: SNPL, 1959. 326, [3] s.
- LOCKE, John. *Dvě pojednání o vládě.* 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 278, [4] s. Filozofická knihovna.
- LUDWIG, Emil. *Defender of Democracy: Masaryk speaks.* London: Ivor Nicholson & Watson, 1936. ix, 314 s.
- MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk.* Dopln. a rozš. vyd. Praha: Slávka Kopecká, 2007. 110 s. ISBN 978-80-86631-60-8.
- MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk.* Vyd. 3., dopl. Praha: Riopress, 2000. 320 s., [8] s. obr. příl. Hlas; sv. 11. ISBN 80-85281-65-1.
- MACHOVEC, Milan. *Ježíš pro moderního člověka.* 2. vyd., V nakl. Akropolis 1. Praha: Akropolis, 2003. 291 s. ISBN 80-7304-033-6.

MAREK, Pavel. *Setkání: osobnost v politickém a veřejném životě na přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Pro Centrum dějin křesťanské politiky na katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci vydalo nakl. Gloria, 2010. 454 s. ISBN 978-80-86760-51-3

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Politické myšlenky*. V Praze: Státní nakladatelství, 1922. 190 s. Knihy pro každého; sv. 1

MASARYK, Tomáš Garrigue a FRANTA, Zdeněk, ed. *Mravní názory*. Praha: Státní nakladatelství, 1923. 189 s., 1 l. Knihy pro každého; roč. 2, sv. 1.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *The making of a state: memories and observations, 1914-1918*. 1st publ. London: Allen and Unwin, 1927. 461 s., [1] l. obr. příl.

MASARYK, Tomáš Garrigue, HOFMANN, Josef, ed. a ODSTRČIL, Oskar Josef, ed. *T.G.M., jak jsme ho viděli*. První vydání. Praha: Ing. Mikuta, 1947. 372-[II] s. Knižnice Cestou Masarykovou; Sv. 1.

MASARYK, Tomáš Garrigue a KOVTUN, Jiří, ed. *Slovo má poslanec Masaryk*. München: Karel Jadrný, 1985. 209 s., [3] l. obr. příl. Arkýř; sv. 11. ISBN 3-922810-11-X.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Student a politika: řeč prof. Dr. T.G. Masaryka na veřejné schůzi pořádané studentskou organizací České strany pokrokové v Hlaholu dne 6. března 1909*. Vyd. 2. Praha: Svoboda, a1990. 30 s. ISBN 80-205-0126-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue a NAVRÁTIL, Josef, ed. *Ideály humanitní; Problém malého národa; Demokratism v politice*. 2. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, b1990. 127 s. Vybrané spisy / Tomáš Garrigue Masaryk; sv. 1. ISBN 80-7023-036-3.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jak pracovat?: přednášky z roku 1898*. 8. kniž. vyd., V nakl. JK vyd. 1. Praha: JK, c1990. 84 s. ISBN 80-900095-0-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue a CACH, Josef, ed. *O škole a vzdělání*. 1. vyd. Praha: SPN, d1990. 135 s. Z dějin pedagogiky; sv. 34. ISBN 80-04-25554-X.

MASARYK, Tomáš Garrigue a GAJAN, Koloman, ed. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. 1. vyd. v tomto výboru. Praha: Melantrich, 1991. 155 s. Vybrané spisy / Tomáš Garrigue Masaryk; sv. 2. ISBN 80-7023-110-6.

Masarykova praktická filosofie: Sborník z přednáškového cyklu. 1. vyd. Praha: Masarykova společnost, 1993. 106 s.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: (Stanovisko slovanské)*. 4. vyd., v nakl. Doplněk 1. vyd. Brno: Doplněk, a1994. 193 s., [2] s. barev. mp. Knihy dokumenty. ISBN 80-85765-29-2.

MASARYK, Tomáš Garrigue a FEJLEK, Vojtěch, ed. *Cesta demokracie. III, Projevy, články, rozhovory 1924-1928*. 1. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, b1994. 419 s. Spisy TGM; sv. 35. ISBN 80-901478-4-4.

MASARYK, Tomáš Garrigue a FEJLEK, Vojtěch, ed. *Cesta demokracie. IV, Projevy, články, rozhovory 1929-1937*. 1. vyd. Praha: Ústav Tomáše Garrigua Masaryka, 1997. 508 s. Spisy T.G. Masaryka; sv. 36. ISBN 80-901971-8-3.

MASARYK, Tomáš Garrigue a SROVNAL, Jindřich, ed. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické*. 6. české vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, a2000. 2 sv. (283, 299 s.). Spisy T.G. Masaryka; sv. 9, 10. ISBN 80-902659-9-5.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7.vyd., Jan Hus 9. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, b2000. 492 s. Spisy T.G. Masaryka; sv. 6. ISBN 80-902659-3-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue et al. *Parlamentní projevy 1891-1893*. Překlad Veronika Dudková. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001. 450 s. Spisy T.G. Masaryka; sv. 21. ISBN 80-86495-10-8.

MASARYK, Tomáš Garrigue et al. *Parlamentní projevy 1907-1914*. Překlad Veronika Dudková. 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002. 694 s. Spisy T.G. Masaryka; sv. 29. ISBN 80-86495-11-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue a SVOBODOVÁ, Jana, ed. *Z bojů o rukopisy: texty z let 1886-1888*. 1. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2004. 685 s. Spisy T.G. Masaryka; sv. 19. ISBN 80-86495-25-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue a SROVNAL, Jindřich, ed. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005. 639 s. Spisy T.G. Masaryka; sv. 15. ISBN 80-86495-27-2.

MASARYK, Tomáš Garrigue, VAŠEK, Richard, ed. a FEJLEK, Vojtěch, ed. *Cesta demokracie. II, Projevy, články, rozhovory 1921-1923*. 4. vyd., (V této podobě vyd. 1.). Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2007. 572 s. Spisy TGM; sv. 34. ISBN 978-80-86495-43-9.

T.G. Masaryk, jeho spolupracovníci a vznik československého státu: sborník příspěvků z XIII. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně, 11.-12. listopadu 2008. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně ve spolupráci s městem Hodonínem, 2009. 228 s. ISBN 978-80-87375-00-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue a MALÍNSKÁ, Jana, ed. *Politika vědou a uměním: texty z let 1911-1914*. 1. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2011. 575 s. Spisy T.G. Masaryka; sv. 28. ISBN 978-80-86142-37-1.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *O smyslu českých dějin*. 2., autoriz. vyd. Praha: SNPL, 1953. 266, [7] s. Sebrané spisy Zdeňka Nejedlého; sv. 16.

OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893: příspěvek k životopisu*. 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990. 469 s. ISBN 80-7023-044-4.

OPAT, Jaroslav, ed. a TICHÝ, Josef, ed. *Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin*: [sborník příspěvků z konference konané ve dnech 24. a 25. září 1992 v aule Obchodní akademie v Hodoníně. 1. vyd. Praha: Ústav Tomáše Garrigua Masaryka, 1993. 183 s. ISBN 80-901478-1-X.

OPAT, Jaroslav. *Průvodce životem a dílem T.G. Masaryka: česká otázka včera a dnes*. Vyd. 1. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2003. 534 s. ISBN 80-86142-13-2.

PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel, ed. a CHVATÍK, Ivan, ed. *Tři studie o Masarykovi*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991. 132 s. Váhy; sv. 1. ISBN 80-204-0142-3.

PEKAŘ, Josef. *Masarykova česká filosofie*. 1. vyd. Praha: Historický klub, 1912. 44 s.

PEKAŘ, Josef a KUČERA, Martin, ed. *O smysl českých dějin*. V Praze: Dauphin, 2012. 479 s. ISBN 978-80-7272-431-4.

PICHLÍK, Karel. *Bez legend: zahraniční odboj 1914-1918: zápas o československý program*. Vyd. v Panoramě 1. Praha: Panorama, 1991. 419 s., [16] s. obr. příl. Stopy, fakta, svědectví. ISBN 80-7038-217-1.

PINC, Zdeněk et al. *Demokracie a ústavnost*. 2., rozš. vyd. V Praze: Karolinum, 1999. 302 s. ISBN 80-7184-868-9.

PLATÓN. *Ústava*. Překlad František Novotný. 5., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2014. 427 s. Platónovy dialogy; sv. 18. ISBN 978-80-7298-504-3.

POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřátelé. II, Vzdemnutí proroctví: Hegel, Marx a co následovalo*. Překlad Jana Odehnalová a Josef Moural. Druhé, revidované vydání. Praha: OIKOYMENH, 2015. 429 stran. Oikúmené; svazek 132. ISBN 978-80-7298-261-5.

RÁDL, Emanuel. *O smysl našich dějin: předpoklady k diskusi o této otázce*. Praha: Čin, 1925. 95 s. Program; sv. 1.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. 157 s. Knihovna společenských věd. ISBN 80-86473-10-4.

RYS, Jan. *Hilsneriáda a TGM: ke čtyřicátému výročí vražd polenských ...: [1899-1939]*. 2. vyd. V Praze: Zednářská korespondence, 1939. [II], 293, [I] s. Vlajka. Řada II; sv. 3.

SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993. 512 s.

SETON-WATSON, R. W. *Evropa v přerodu*. Překlad Jan Škola. V Praze: Fr. Borový, 1920. xvi, 326, [i] s.

SCHENK, Antonín a SMETANOVÁ, Jindřiška, ed. *TGM: proč se neřekne pravda?: ze vzpomínek dr. Antonína Schenka*. Praha: Primus, 1996. 324 s. ISBN 80-85625-67-9.

SLÁMA, Bohumil. *Zapomenutý prorok Tomáš G. Masaryk*. Brno: Atelier Sláma, 2010. 207 s. ISBN 978-80-254-8433-3.

SOBOTKA, Václav. *Masarykův realismus a dnešní problémy českého nacionalismu: proti Arne Novákovu hodnocení Peroutkovy knihy Jací jsme, znovu formuluje these o české národní tradici V Sobotka*. 2. vyd. Beroun: A. Šefl, 1925. 19 s

SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004. 451 s. Historická paměť. Velká řada; sv. 10. ISBN 80-7185-679-7.

SUM, Antonín. *Otec a syn: Tomáš Garrigue a Jan Masarykové ve vzpomínkách přátel a pamětníků*. Praha: Společnost Jana Masaryka v nakl. Pragma, 2000. 184 s., [57] s. obr. příl. ISBN 80-7205-812-6.

TABERY, Erik. *Hledá se prezident: zákulisí voleb hlavy státu*. Praha: Respekt Publishing, 2008. 451 s. Respekt. ISBN 978-80-903766-7-0.

TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe*. Překlad Vladimír Jochmann. Vyd. 3., V nakl. Leda 1. Voznice: Leda, 2012. 785 s. ISBN 978-80-7335-269-1.

TOMAN, Libor. *TGM a Hilsneriáda*. Vyd. 1. Polná: Linda, 2007. 76 s. ISBN 978-80-254-9218-5.

Internetové zdroje

HAVELKA, Miloš. „*Nepolitická politika* ”: *kontexty a tradice*. *Sociologický časopis*, 1998, vol. 34. s. 455-466. Dostupné z:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/18c3eaf752c06e88ff12ae302db527438496a5c8_222_455H_AVEL.pdf

MUSIL, Jiří. *Masarykova Otázka sociální, socialismus a soudobý komunitarianismus*. *Sociologický časopis*, 1998, Vol. 34, s. 391 - 402. Dostupný z:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/8a399f9745cd920ea485bc2cd1d211d6a7ca708c_216_391M_USIL.pdf